

26

SDÜ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS ADMINISTRATIVE SCIENCES

İB

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
D E R G İ S İ

THE JOURNAL OF FACULTY OF
ECONOMICS
ADMINISTRATIVE
S C I E N C E S

Cilt/Volume 26 • Yıl/Year 2021 • Sayı/Issue 02

İB

ISSN 1301-0603

İB

ISSN 1301-0603

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

Editor / Editor-in-Chief

Prof. Dr.

Mehmet GENÇTÜRK

Editor Yardımcıları / Associate Editors

Doç. Dr./Assoc Prof. Dr.
Mahmut Sami ÖZTÜRK

Doç. Dr./Assoc Prof. Dr.
Oğuzhan ÇARIKÇI

Arş. Gör./Res. Assist.
Ramazan Furkan ÖZKUL

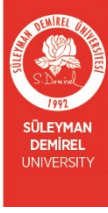
Danışmanlar Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE
Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL
Prof. Dr. Durmuş ACAR
Prof. Dr. Hayrettin USUL
Prof. Dr. Hüseyin GÜL
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU
Prof. Dr. Murat OKCU
Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ
Prof. Dr. Ramazan ERDEM
Prof. Dr. Şeref KALAYCI
Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL

Bilim Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr./Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN (TODAİE)
Prof. Dr./Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY (Osmangazi University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU (Medeniyet University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN (Mersin University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Birdoğan BAKI (Karadeniz Technical University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU (İstanbul University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Falah F. ALSUBAIE (Al-Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fatma Bahar ŞANLI GÜLBAHAR (İstanbul University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Fuat SEKMEN (Sakarya University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma 17 Eylül University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL (Ömer Halisdemir University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Pamukkale University)
Prof. Dr./Prof. Dr. İdil KAYA (Galatasaray University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (TODAİE)
Prof. Dr./Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI (Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mahmut GÜLER (Trakya University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mete YILDIZ (Hacettepe University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Mohamed Gamal ABOELMAGED (University of Sharjah)
Prof. Dr./Prof. Dr. Muammer ZERENLER (Selçuk University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Murat KAYALAR (Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Murat YILDIZ (Cumhuriyet University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Nurhan PAPATYA (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Selma KARATEPE (İnönü University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Semih BİLGE (Anadolu University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes University)
Prof. Dr./Prof. Dr. Tuncay ÇELİK (Erciyes University)

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Prof. Dr./Prof. Dr. Walailak ATTHIRAWONG (King Mongkut's Institute of Technology)
Prof. Dr./Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Abdulaziz H. ALGAEED (Dar al Uloom University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Abed Al-Nasser ABDALLAH (American University of Sharjah)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ahmet MUTLU (On Dokuz Mayıs University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Barış ÖVGÜN (Ankara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Can Umut ÇİNER (Ankara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Erbay ARIKBOĞA (Marmara University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU (Sakarya University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Gökhan AKYÜZ (Akdeniz University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hacı KURT (Mersin University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hakan AY (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hasan Engin ŞENER (Yıldırım Beyazıt University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İhsan KAMALAK (Mersin University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İlker Murat AR (Karadeniz Technical University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Khodakaram SALIMIFARD (Persian Gulf University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Menaf TURAN (Yüzüncü Yıl University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Naci KARKIN (Pamukkale University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Nasser ALOMAIM (Riyadh College of Technology)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN (Atılım University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Şenol BABUŞCU (Başkent University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK (Süleyman Demirel University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLIYAN (Selçuk University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Zahid SOBACI (Uludağ University)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU (Kâtip Çelebi University)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. İbrahim ARAP (Dokuz Eylül University)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Mahmut SÖNMEZ (The University of Texas at San Antonio)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Ozan ZENGİN (Ankara University)
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Sibel BİLGİN (Gazi University)
Dr./Dr. Neriman HANAHMEDOV (Azerbaijan State University of Economics)

Yayın Ofisi / Editorial Office

Arş. Gör./Res. Assist. Ramazan Furkan ÖZKUL | **Dergi Sekreteri / Secretary of the Journal**
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Murat KARA | **Kapak Tasarım / Cover Design**
Bil. İşl./Computer Op. Ramazan DAĞ | **Dizgi / Type Setting**

Baskı / Printing

SDÜ Basımevi Isparta / SDU Publication House Isparta

© SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Isparta – 2021 / Faculty of Economics and Administrative Sciences of SDU Isparta – 2021

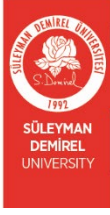
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi ISSN 1301-0603 Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazıların her hakkı saklıdır. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak yazının yayımlandığı dergi gönderilir. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası, ASOS ve SOBİAD İndeks tarafından taranan dergiler arasında yer almaktadır.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (ISSN 1301-0603) is an international refereed publication of Süleyman Demirel University, published every January, April, July and October. Editorial board claims no responsibility for the opinions, expressed in the published papers. The authors are responsible for the content of their papers. All rights are reserved. No parts of this publication may be reproduced, or transmitted in any forms or by any means without appropriate citation. No royalty will be paid for the published papers. Instead, a complimentary copy of the issue will be sent to the authors. The journal is indexed by EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası, ASOS and SOBİAD index databases.

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi / Süleyman Demirel University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Faculty of Economics and Administrative Sciences
Dergi Yayın Komisyonu Başkanlığı / Head of Journal Publication Office
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür / East Campus, 32260, Çünür
İSPARTA / İSPARTA, TURKEY

☎ : 0 246 211 04 01
Fax : 0 246 237 09 20
E-mail : iibfdergi@sdu.edu.tr
Web : <http://iibfdergi.sdu.edu.tr>

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

BU SAYININ HAKEMLERİ / LIST OF THE REFEREES OF THE CURRENT ISSUE

Prof. Dr. / Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. / Prof. Dr. Veysel EREN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dilek MEMİŞOĞLU	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Cem KORKUT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Hasan Hüseyin UZUNBACAK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Şener Odabaşoğlu	Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Ahmet Alper SAYIN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Ali Kemal NURDOĞAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Aydın KUDAT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Canan ÇAKIR	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Fatma Gül ALTIN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. G. Afşin RAVANOĞLU	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Oğuzhan ERDOĞAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Serpil KAHRAMAN	Yaşar Üniversitesi
Dr. / Dr. Perihan TÜZÜN	İsparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

DERGİSİ

İ ç i n d e k i l e r / C o n t e n t s

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Non-Generic Measurement Structure of Airport Service Quality: A Literature Review
Havalimanı Hizmet Kalitesinin Genel Olmayan Ölçüm Yapısı: Alan Yazın Taraması
Dr. Öğr. Üyesi Sefer AYDOĞAN
97-117

Teknolojinin İstihdam Üzerine Etkisi: Var Analizi
The Effect Of Technology On Employment: Analysis Of The Var
Arş. Gör. Hilal Tuğçe BAYAR
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
119-127

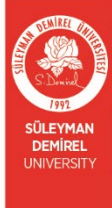
Uluslararası Tecrübe ve Faaliyet Sektörü Çerçevesinde Uluslararası
Ticarette Ödeme Şekilleri: İstanbul İli Üzerine Bir Pilot Araştırma
*Payment Methods In International Trade Within The Context Of The International
Experience And Operating Sector: A Pilot Research On The City Of Istanbul*
Dr. Öğr. Üyesi Murat ARSLANDERE
129-152

OECD Ülkelerinin Lojistik Performansları Açısından Kümelenmesi
Clustering OECD Countries In Terms Of Logistics Performance
Hande EREN
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK
153-166

Sosyal Politika Olarak Evde Bakım Hizmetleri: Ülke Örnekleri ve Türkiye
Home Care Service As Social Policy: Country Samples And Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Hülya AĞCASULU
167-183

Covid-19 Küresel Salgınında İş Performansı İçin Aranılan Kaynak Olarak İşin Anlamı:
Doktorlar Üzerine Bir Araştırma
*Meaning Of Work As A Sought Source For Job Performance In The Covid-19 Pandemic:
A Research On Doctors*
Doç. Dr. Sema POLATCI
Öğr. Gör. Fatih SOBACI
185-207

Vakıflarda Anakronizm: Para Vakıfları Üzerinden Bir Değerlendirme
Anachronism In Foundations: An Evaluation On Cash Waqfs
Dr. Yakup ÖZSARAÇ
209-223

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Faculty of Economic
and Administrative
Sciences

Derleme Makaleler / Review Articles

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yürütme Erki Bağlamında Değerlendirilmesi
Evaluation Of The Presidential Government System In The Context Executive Power

Dr. Öğr. Üyesi Abdulsemet YAMAN

Havva ÜNAL

225-246

A M A Ç / A I M

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisâdî ve İdârî Bilimler Fakültesi Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesinde 1996 yılında yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin amacı; bilimsel kurallara ve etiğe uygun, kaliteli ve özgün çalışmaları değerlendiren ve kendi alanında tercih edilen nitelikli bir dergi olmaktır.

K A P S A M / S C O P E

- Süleyman Demirel Üniversitesi İktisâdî ve İdârî Bilimler Fakültesi Dergisi; iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, hukuk ve siyaset bilimi ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan bilimsel ve özgün, Türkçe ya da İngilizce hazırlanmış araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir.
- SDÜ İİBF Dergisi; Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayımlanmaktadır.
- SDÜ İİBF Dergisi'ne yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır.
- SDÜ İİBF Dergisi, yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir.
- SDÜ İİBF Dergisi'nde yayımlanmak üzere gönderilen tüm makaleler, Turnitin intihal programı tarafından taranmaktadır.
- SDÜ İİBF Dergisi, açık erişim politikası benimsemiş bir dergidir.
- SDÜ İİBF Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşler, derginin görüşleri olmayıp ilgili yazıların tüm sorumluluğu yazara/yazarlarına aittir.
- SDÜ İİBF Dergisi'nde yayımlanan makalelerin yazarına/yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak makalenin yayımlandığı basılı dergi gönderilir.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ YAYIN KURALLARI

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne gönderilecek makalelerde yazarların aşağıda belirtilen ilke ve kurallara uymaları gerekmektedir. Belirtilen ilke ve kurallara uygun olarak hazırlanmayan makaleler değerlendirme sürecine alınmayabilir, ya da bu sürecin herhangi bir aşamasında değerlendirme dışında bırakılabilir.

Yayın İlkeleri

1. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
2. Dergiye iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, hukuk ve siyaset bilimi ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan bilimsel ve özgün makaleler gönderilebilir.
3. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
4. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
5. Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak e-mail yoluyla gönderilmelidir. Yazarlar, makale başvurusu sırasında web sayfamızdan temin edecekleri **iletişim formunu** doldurarak e-mail veya faks yoluyla göndermelidir. İletişim formunun tüm yazarlar tarafından imzalanmış olması zorunludur.
6. Makalelerin değerlendirme sürecine alınabilmesi için, 150,00 TL'lik ücretin "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi " adına Türkiye Ziraat Bankası (IBAN: TR420001000132448078966239) nolu hesaba yatırılarak dekontun e-mail yoluyla gönderilmesi gerekmektedir. Söz konusu ücret, makalenin değerlendirilmeye alınması için ön şart niteliğinde olup, değerlendirme sürecinin sonucu ile ilişkili değildir.
7. Yayınlanmaya uygun bulunmayan makalelerin ücretleri geri ödenmeyecektir.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

8. Yazım yanlışlarının çok fazla olması, bilimsellik şartlarına uyulmaması makalenin geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.
9. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, ilk olarak Yayın Komisyonumuzun ön değerlendirmesinden geçmektedir. Daha sonra içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara ve makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir.
10. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayımlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 3 ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
11. Yayımlanmayan makaleler yazarına geri gönderilmeyecektir.
12. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir.
13. Dergide yayınlanan makalelerin her hakkı saklıdır. Derginin ismi olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.
14. Dergide yayınlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak makalenin yayımlandığı dergi gönderilir.
15. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

Yazım Kuralları

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.
2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı geçmemelidir.
3. Sayfa düzeni; Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.
4. Makaleler 10 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
5. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
6. Makalenin ilk sayfasında 11 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 9 punto olarak 150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Dergimiz 2014 yılından itibaren JEL (Journal of Economic Literature) kodu uygulamasına geçmiş bulunduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 4 tane olmak üzere JEL kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Yazarın unvanı ile ad ve soyadı, 10 punto olarak makale başlığının sağ altında belirtilmelidir. Aynı sayfanın dipnotlar için ayrılan kesim çizgisinin altında ise 8 punto olarak yazarın görev yeri ve e-mail adresi gösterilmelidir.
8. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Ana başlıklarından önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde sayfaya ortali olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortali, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 8-10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.

10. Atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;
- *Tek yazarlı yayınlarda atıf:* (Okcu, 2009:68).
 - *İki yazarlı yayınlarda atıf:* (Gökdere ve Negiz, 2006:28).
 - *Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf:* (Dulupçu vd., 2007:14).
 - *Birden fazla kaynağa atıf:* (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36)
 - *Kaynağın tamamı için atıf:* (Drucker, 1995)
 - *Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf:* (DPT, 2003:45).
11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;
- *Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf:* (Ener, 2002)
 - *Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf:* (Rekabet Kurumu, 2008).
12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;
- Eryılmaz (1998a), Eryılmaz (1998b).
13. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri “en yeni tarihli” olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.
- **Kitaplar**
EROL, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul.
ACAR, D. ve TETİK, N. (2008). Genel Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
DEMİR, Y., ÖZDEMİR, O. ve EREN, İ. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Finansal Yönetim Uygulamaları, Asil Yayın, Ankara.
 - **Çeviri Kitaplar**
DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

- **Editörlü Kitaplar**

OKÇU, M., AKTEL, M. ve KERMAN, U. (2007). “İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma’”, (Ed.) YILMAZ, A. ve BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

- **Yazar Adı Olmayan Kitaplar**

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

- **Dergiler**

YAVUZ, A., ALBENİ, M. ve KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

- **Gazeteler**

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

- **Tezler**

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- **İnternet Bazlı Kaynaklar**

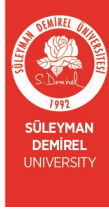
(i) *Eğer kaynağın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internette indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;*

ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, 10.05.2005.

(ii) *Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;*

REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icid=53>, 17.03.2010.

14. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

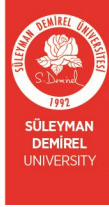

PUBLICATION RULES OF THE JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES OF SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY

For the articles to be sent to Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, the authors are required to adhere to the following principles and rules. The articles which are not prepared in accordance with the principles and rules stated above may not be taken in assessment process, or may be excluded from assessment at any state of this process.

Editorial Principles

1. Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences is an international peer reviewed journal and published four times in a year in January, April, July, and October.
2. Scientific and original articles which have directly or indirectly relation with economics, business administration, public administration, public finance, econometrics, labor economics, law and politics can be sent to the Journal.
3. The articles sent to the Journal should not be published in any other source or should not be offered to be published.
4. Articles should be written in Turkish or English.
5. Papers should be prepared in accordance with our rules of spelling, and should be sent via e-mail. Authors should fill the **communication form** which can be obtained from our web site and send it via e-mail and fax. The communication form must be signed by all the authors.
6. To take the papers into the assessment process, 50 USD price should be paid to Türkiye Ziraat Bankası (IBAN: TR420001000132448078966239) account in the name of "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi" and the receipt should be sent via e-mail.
7. Fees of the articles which are not qualified for publication are not refundable.

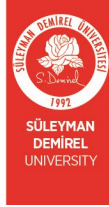
SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

8. Having too many spelling errors and failure to comply with the requirement of a scientific article will be sufficient for reversal.
9. Articles submitted for publication initially evaluated by our Editorial Commission. Then they are sent to at least two referees to be examined in terms of content and form. Referees' identities are not released to the authors and the authors are also not informed who the referees for their papers are.
10. In accordance with the evaluation reports from the referees, a decision will be made to publish the article, a correction from the author, or rejection. In case of correction requested from the author, and correction should be done and sent at the latest within 3 months to the Journal.
11. Rejected articles are not re-sent to the author(s).
12. Opinions in the articles published in the Journal are not the opinions of the Journal. All responsibility belongs to the author.
13. All rights of the articles published in the Journal are reserved and cannot be copied without the name of the Journal.
14. Copyright fee is not paid in cash to the author of the article published in the Journal. The copyright fee is sent to the Journal.
15. The articles which are not meet the publication principles will not be taken into the peer review process.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

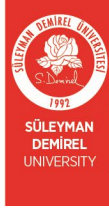
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Spelling Rules

1. Papers should be prepared with "Office Word" program and A4 format.
2. The length of the paper should not exceed 25 pages in magazine format.
3. Page layout should be left: 2,5 cm, right: 2,5 cm, up: 2.5 cm, and bottom: 2.5 cm.
4. Articles should be written with font type of "Times New Roman", in 10 font size and with "single" spacing. There should be one space after points and commas.
5. Paragraphs should be without an initial indent, 6 nk spaces should be left between the paragraphs. No extra blank lines between.
6. The title should be written in Turkish and English with 11 font size, Turkish and English abstracts should contain no more than 150 words with 9 font size, and include 3 to 5 key words in Turkish and English. Our journal will start to use JEL (Journal of Economic Literature) code application, the authors who will send the articles need to specify JEL codes no more than 4.
7. The name, surname, and title of the author(s) should be written with 10 font size, under the title and right aligned. The name of institution and e-mail address of the author(s) should be written with font size 8 in the footnote
8. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered as 1. 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. The headings should be capitalized and subheadings should appear in lower case (initial word capitalized). The headings should be partitioned no more than 4 levels. There should be one blank line before the subheadings; no blank line should be given after the subheadings. There should be no blank line before and after the subheadings.
9. All table and figure, and graphic in the paper should be cited in numerical order and center aligned. Each table, figures, and graphics should be given a title. Table title should be placed above the table, figure, and graphic, with 10 pt, centered aligned, and only initial letters capitalized. Table, figure and graphic text should be no smaller than 8 pt and no larger than 10 pt. All tables, figures, and graphics should be clear and can be easily readable and also compatible with the page layout.

10. References should be made with conjunction method inside the text. Explanation notes should be under the page as footnote with 8 pt. References inside the text should be like surname of the author(s), year of the source, and page number. If there isn't the name of the author then institution name should be given instead of author's name. Example:
- **Works by a single author:** (Okcu, 2009:68)
 - **Works by two authors:** (Gökdere and Negiz, 2006:28)
 - **Works by multiple authors:** (Dulupçu et al., 2007:14)
 - **Citing more than one sources:** (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36)
 - **Citing whole source:** (Drucker, 1995)
 - **Citing publications without the name of the author:** (DPT, 2003:45)
11. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of access. Example;
- *If the author's name and publication year is known:* (Ener, 2002)
 - *If the author's name and publication year is not known:* (Rekabet Kurumu, 2008)
12. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year. Example;
- Eryılmaz (1998a), Eryılmaz (1998b).
13. All sources used in the text should be ordered alphabetically by author last name. Order the works from the same author by publication date. All the sources that are cited in the text must appear in the reference page. The reference page should be prepared according to example shown below:
- **Books**
EROL, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul.
ACAR, D. and TETİK, N. (2008). Genel Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
DEMİR, Y., ÖZDEMİR, O. and EREN, İ. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Finansal Yönetim Uygulamaları, Asil Yayın, Ankara.
 - **Translated Books**
DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- **Edited Books**

OKÇU, M., AKTEL, M. and KERMAN, U. (2007). “İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma’”, (Ed.) YILMAZ, A. and BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

- **Book with no Author**

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

- **Journals**

YAVUZ, A., ALBENİ, M. and KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

- **Newspapers**

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

- **Theses**

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- **Internet Based Sources**

(iii) If the authors of the sources are known, it should be given like periodic publications. In addition to this, the web address of the source should be given. If the date of the source is not known, then date of access should be given both in the text and the reference page. *Example;*

ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, 10.05.2005.

(iv) If the source belongs to an institution instead of an author, there should be the name of the institution, the title of the source and complete web address in the bibliography. *Example:*

REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, 17.03.2010.

14. For the cases not mentioned in spelling, scientific publication rules will be taken into consideration.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

DERGİSİ

D Ü Z E L T M E / C O R R I G E N D U M

Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI'nın Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2017 yılı, 22. cildi Kayfor 15 Özel sayısında 1893-1913 sayfaları arasında yayımlanmış olan “**E-Devlet Uygulamalarının Hukuk Devletine Etkisi: Yeni Kamu İşletmeciliği Paradigması Üzerinden Bir Değerlendirme**” başlıklı makalesinin Türkçe anahtar kelimeler sehven yanlış yazılmıştır. İlgili anahtar kelimeler “*E-Devlet*”, “*Hukuk Devleti*”, “*Yeni Kamu İşletmeciliği*”, “*Demokrasi*” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Aynı zamanda ilgili makalenin İngilizce özeti aşağıdaki gibi revize edilmiştir.

In today's world, where in formation communication Technologies are widely used in many areas of life and are defined as digital age, there is a concept of administration that focuses on technology in the field of public administration. These applications, called e-government, have been adopted as a means of the practices of the "new public management" paradigm, which has struck public administration reforms since the 1980s, based on principles such as "speed, flexibility, efficiency".

The aim of this study is to analyze the effects on the state of law by linking the E-State with the Paradigm of New Public Administration. The study is important in terms of critically evaluating the effects of the E-State model on the "rule of law", which is the assurance of rights and freedoms, in terms of NPM theory. At the end of the research in which literature-based descriptive analysis methods were used, it was concluded that E-Government carries significant risks in terms of "rule of law" despite affirmations over NPM principles.

Künye: IŞIKÇI MAMUR, Y. (2017). E-Devlet Uygulamalarının Hukuk Devletine Etkisi: Yeni Kamu İşletmeciliği Paradigması Üzerinden Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Kayfor 15 Özel Sayısı. ss. 1893-1913.

İlgili çalışmalar yukarıda verilmiş olan bilgilerle birlikte değerlendirilmelidir. Bu durumlardan dolayı siz değerli okuyucularımızdan özür diler, anlayışınız için teşekkür ederiz.

Saygılarımızla.

NON-GENERIC MEASUREMENT STRUCTURE OF AIRPORT SERVICE QUALITY: A LITERATURE REVIEW

HAVALİMANI HİZMET KALİTESİNİN GENEL OLMAYAN ÖLÇÜM YAPISI: ALAN YAZIN TARAMASI

Sefer AYDOĞAN*

* Dr.Öğr.Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü, saydogan@hho.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0431-4256

ABSTRACT

Due to many driving forces, the aviation industry advance and grow significantly. Concordantly, the airport service infrastructures and related passenger services also diversify. Considering the processes that the passengers go through the airport and the time, the airports as business space gain important both for the airport business and the passengers. Therefore, the diversifying airport passenger services rise to prominence. In so far as the efforts to measure airport service quality with a wide range of heterogeneous services are an ongoing area of research, the purpose of this study is to present a systematic literature review on non-generic measurement structure of airport service quality with preservative context dependency discussions. As per the findings, it is determined that the most explored dimensions are servicescape, services, facilities, information, security and check-in; the less ones are access, comfort, convenience, ticketing, functional, ICQ. Moreover; It has been observed that the services offered are complementary and subsequently. Since many services, associated with the influence of cultural, geographical and technological factors, are produced simultaneously, it can differ the dimensions. In the light of findings, the current study presents a conceptual airport service quality model.

Keywords: *Multidimensionality, SERVQUAL, Quality Management, Airport Service Quality, Airport*

Jel Codes: *M10; M31; L93*

ÖZ

Birçok itici güç nedeni ile havacılık endüstrisi, önemli ölçüde ilerlemekte ve büyümektedir. Bu bağlamda havalimanı hizmet alt yapıları ve ilgili yolcu hizmetleri de çeşitlenmektedir. Yolcuların havalimanında geçtikleri süreçler ve zaman dikkate alındığında, havalimanları iş alanı olarak hem işletmecilik için hem de yolcular için önem kazanmaktadır. Bu nedenle çeşitlenmeye devam eden havalimanı yolcu hizmetleri ön plana çıkmaktadır. Havalimanı hizmet kalitesini çeşitli sayıda hizmetlerle ölçmeye yönelik çabaların içerik bağımlı tartışmalar eşliğinde süregelen bir araştırma alanı olması sebebiyle, bu çalışmanın amacı yolcu hizmetlerine ilişkin genel olmayan ölçüm yapısı hakkında sistematik bir literatür taraması sunmaktır. Bu çalışma 2020 yılında gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre en çok keşfedilen boyutların hizmet ortamı, hizmetler, olanaklar, bilgi, güvenlik ve check-in; daha azının ise erişim, konfor, rahatlık, biletleme, işlevsellik, ICQ olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca sunulan hizmetlerin birbirini tamamlayıcı ve peşi sıra geldiği görülmüştür. Kültürel, coğrafi ve teknolojik faktörlerin etkisi ile ilgili birçok hizmet aynı anda üretildiği için boyutlar farklılık göstermektedir. Bulgular ışığında çalışma kavramsal bir havalimanı hizmet kalitesi modeli sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Çok Boyutluluk, SERVQUAL, Kalite yönetimi, Havalimanı Hizmet Kalitesi, Havalimanı*

Jel Kodları: *M10; M31; L93.*

1. INTRODUCTION

The stunning technological developments gained in the aviation sector not only have increased the variety of services offered to passengers but also affected the passengers' perceptions of quality regarding both aeronautical and non-aeronautical services. Considering that the increasing number of airports facilitating and expanding the travel access, apparently the passengers start to have a revealing choice among airports (Fodness and Murray, 2007: 492) in terms of hub, cost and increasingly perceived service quality. To have a deep understanding about the passenger expectations and have competitive advantage, there needs an effort to develop an airport service quality measurement in a heterogeneous service sector like airport (Pantouvakis and Renzi, 2016: 90; Bogicevic et al., 2016: 13).

There are some specific factors to be considered as driving forces regarding that potential revenues and evolving demands. Such as; commercialization and privatization of airports, competitive forces in the airline industry, and the development of expectations of the passengers as to the airport and increasing airport competitive (Graham, 2008: 15). Furthermore, after recognizing service quality as vital factor (Airport Council International, 2014), an intensive effort to adopt customer directional management practices are put forth (Arif et al., 2013: 1). Because of non-aeronautical businesses are the first experiences that may have an influence on whole vacation (Rendeiro Martin-Cejas, 2006: 874), the airports can increase their total revenue through the non-aeronautical businesses by providing the service quality to the passengers (Jiang and Liang, 2019: 63). In this regard, the one of the first traces of this attribution has taken place with the research of Müller and Gosling (1991) presenting the importance airport passenger terminal. In their research, the authors argued that the perceptions of the passengers should be measured in a multidimensional concept in order to manage the services set up at the passenger terminal. In 2000, the Airport Council International (ACI) has initiated ACI a schedule to measure passenger perception regarding services at airports across world. The aim of the program simply is to reveal the passenger perceptions related to services, identify the crucial factors for the airport success, to track the change in the passenger's perception to services through the years and benchmark each airport with other (ACI, 2017). The ACI quality program has constituted an airport service quality (ASQ) scale with eight dimensions involving 34 attributes.

On the other hand; the airport passenger services are permanently changing due to the demand for higher standards in sector (Donnelly and Shiu, 1999: 498). Due the fact that exploring the structure of the airport service quality is ongoing process (Parasuraman et al. 1990: 73), like other service sectors, airport decision-makers need to adopt other techniques to measure the quality of services and satisfaction of the passengers. An effective quality assessment methodology for the airports' non-aeronautical services is a necessity (Bezerra and Gomes, 2016: 17; ACI, 2017).

The international organizations (ACI, 2014) operating on the quality assurance of the aeronautical services force airports strictly follow to international standards seem to meet this need. However, the quality of non-aeronautical services at an airport can differ according to its competitive position. Bezerra and Gomes (2016) has stated on the issue that the existing ASQ attributes are insufficient to meet the all-airports efforts to measure service quality and the validity and the reliability of the scales has not been run through, and the ASQ database of ACI is inaccessible to the researchers. In this regard, there is an intense effort over the scientific researches connate practical methodology and quality assessment tools to improve the service standards continuously. The ASQ surveys which are already in use for the airport managers, regulatory authorities or sectoral decision makers, have also several limitations (Trischler and Lohmann, 2018: 66). The context dependency discussion in service-quality researches highlights that the quality of a service mostly depends on its context. For all these

reasons, the scale development studies for measurement are continuing and content-dependent relatively different multidimensional ASQ scales arise.

The current study puts forward a literature review regarding the relevant researchers engaging in non-aeronautical airport service quality. Specifically, the author analyzed researches presenting multidimensional passenger service quality on both the land and the air side of the airports. The criteria that make up the study are as follows: the highly qualified research journals, the year of publication constitutes of between 2007-2020. The author especially selected the year of 2007 as a starting point since Fodness and Murray stated (2007) that there is a choice among airports in terms of quality (Prentice and Kadan, 2019). When the author reviews related literature, Spasojevik et al. (2017) put forward a literature review showing the researches between 2000-2014 to provide a summary of issues, trends without the methodologies. On the other hand; Bellizzi et al. (2020) presented a literature review that scanned methodology and survey designs with the passenger' view over Customer Satisfaction Surveys (CSS) between the year of 2008-2018.

This study contributes to related literature in terms of presenting the passenger service quality attributes with multidimensional construct produced by various researchers. The author presents a more specific framework of multidimensional quality measurement and varying quality attributes from the relevant researches.

In the current study, the author aims at scanning and revealing the literature of the multidimensionality measurement of ASQ on the non-aeronautical services perceived by passengers. For this purpose, firstly the author figures out the databases, academic sources and scholarly publishers to scope this study. Based on researches, this study brings a comprehensive review by analyzing the current multidimensional measurement of ASQ. Finally, the author reveals a conceptual multidimensional model to both researchers and practitioners.

2. BACKGROUND

In terms of institutions, service quality is an important agent against competitors (Chou et al., 2011: 2117). The customer satisfaction increases because of service quality (Kyoonyoo and Ah Park, 2007: 908). Addition to its critical role (Ladhari, 2009), the airline industry has exerted some pressure on airports in order to increase customer satisfaction by improving assets and commercial activities (Rhoades et al, 2000: 261). Therefore, it seems important for airport managers to measure ASQ over passengers.

From this point of view, the literature has tried to produce the components of the airport service quality with a diverse perspective so far. Some researchers developed models that involves different dimensions of the ASQ (Bulut and Aydogan, 2020; Chonsalasin et al. 2020; Prentice and Kadan, 2019; Jiang and Liang; 2019; Kratudnak and Tippayawong, 2018; Trischler and Lohman, 2018; Elias Gonçalves and Caetano, 2017; Bezerra and Gomes, 2016; Pabedinskaite and Viktorija, 2014; Gupta et al. 2013; Lubbe et al, 2011; Tsai et al, 2011; Liou et al. 2011; ACI, 2011; Fodness and Muray, 2007), some researches set forth quality attributes (Bogicevic et al., 2013; Chien-Chang, 2012; Baek et al, 2012; Fernandes and Pacheco, 2008; Wirasinghe et al, 2007; Yeh and Kuo, 2003; Janic, 2003; Rhoades et al, 2000). Hence, it is generally accepted that ASQ is multidimensional (Fodness and Murray, 2007: 492) and the researches continue for a comprehensive framework. On the other hand, other than small number of recent studies, an effective ASQ assessment methodology was already in use for different purposes such as benchmarking (Chen, 2002) private reporting or advertisement.

This paper comprehensively reveals the researches involving the multidimensional assessment and the development of ASQ literature. In light of the above mentioned; in the following phase, the multidimensional measurement researches including relevant attributes, dimensions and research models are put forth.

3. METHODOLOGY

This study carried out the systematic literature review (SLR) (Spasojevik et al., 2017, Bellizzi et al., 2020) method regarding to multidimensionality measurement of ASQ. A SLR intends to identify, appraise and summarize related non-aeronautical passenger services researches of airport (Petticrew and Roberts, 2008) by providing objective, replicable, comprehensive scope of designated research topic (Weed, 2006; Pickering and Byrne, 2013).

In this study, the researches regarding multidimensional ASQ measurement to be accessed in scientific databases, academic sources and scholarly publishers like Ebscohost, Emerald insight, ScienceDirect Elsevier, Google Scholar has been searched. The date range is from year 2007 to 2020. The researches revealing the multidimensional structures of ASQ measurements are selected. The author executed the research in 2020. Since the study focused on multidimensionality measurement of airport service quality, the following keyword combinations were used: airport service quality + measurement + multidimensional in research articles. Then the databases presented some researches in academic journals at table 1 below. Among these articles, the indexes of the journals selected according to the criteria determined within the scope of the research are presented in Table 2.

Table 1: The Overall Number of Researches from The Databases Regarding Airport Service Quality

Database	Quantity	Added Criteria
Emerald insight	7	English, Academic Journals, open access
ScienceDirect	21	English, Academic Journals, open access
Ebscohost	21	English, Academic Journals
Google Scholar	175	English, Academic Journals

Table 2: Display of Selected Journals According to Indexes

Journal	Index Status
International Journal of Transportation Science and Technology	Scopus
Total Quality Management	Scopus
Journal of Services Marketing	Scopus
Aviation	Scopus, ESCI
International Journal of Business, Economics and Management	China Citations Database, Socionet, Q-Sensei
Journal of Retailing and Consumer Services,	Scopus
Experts Systems with Applications	Scopus,WOS
Journal of Air Transport Management	Scopus
Tourism Management Perspectives	Scopus,WOS, SSCI

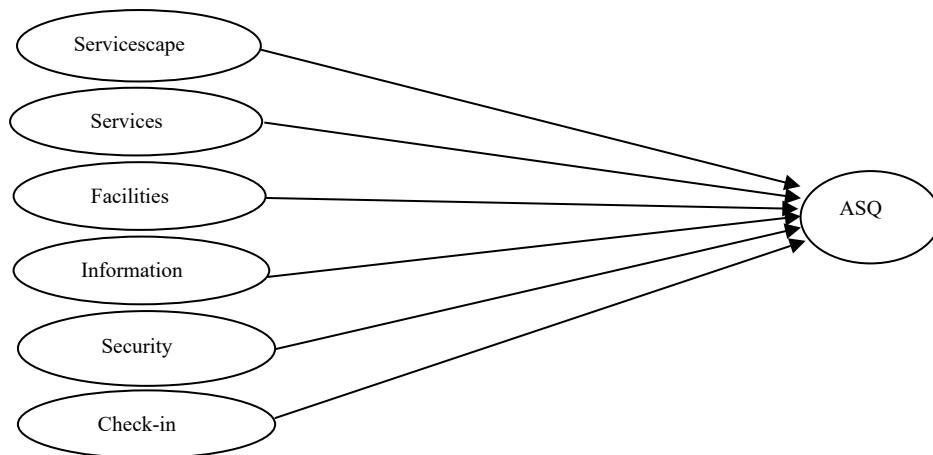
4. FINDINGS

The study presents the researches as findings according to abovementioned criteria at Appendix 1. The researches are shaped in research information, attributes, dimensions, research design and sample and research model. Although it is observed that the measurement of ASQ literature is increasing, there are still few researches at the literature. As per the findings by scanning the related literature, the efforts to measure the ASQ is an ongoing research area. In this sense, the current review study shows the scanned researches comparatively that the structure of the ASQ measurement is stated in all researches as multidimensional.

Yet, this current review study shows in the great scheme of ASQ Measurement structures that the measurement is not generic (Bezerra and Gomes, 2016: 85-86). On the other hand, the ASQ measurement can thrive not only by means of number of dimensions but also by context within. It is seen that the number of dimensions, the contents of dimensions and nomenclatures of them have differentiated.

It is observed that the dimensions consist of the attributes defining the ASQ are mostly explored and confirmed as are servicescape, services, facilities, information, security and check-in. The following figure 1 proposes conceptual multidimension ASQ measurement model on non-aeronautical services of airports.

Figure 1 Conceptual Multidimension ASQ Model

5. CONCLUSION

When the ASQ-related literature is examined thoroughly, it seems that some researches have made the ASQ measurement scale out as a one-dimensional structure. However, considering that decision makers need a holistic approach to evaluate the airport non-aeronautical services (Paternoster, 2007: 226) which is to compile variety of new dimensions (Al-Azzam, 2015: 46; Gupta and Kaushik, 2018: 583), the scale structure is expected to be in form of multidimensional (Martinez and Martinez, 2010: 29). Moreover; as Parasuraman et al. (2007) stated that each of the service quality dimension needs to cover sector specific items on which can depend the contexts where the service is given. In other words, the necessity of measuring ASQ with a multi-dimensional structure rather than a one-dimensional structure arises

because the services provided by the airport operations are very diverse, and the attributes contributing to quality include differences in time, space, technological developments and cultures. The studies conducted in recent years reveal the multidimensional airport service quality measurements that are caused by these reasons. As a result, this study shows that the services put forward in the multidimensional ASQ measurement studies are based on the international standards and passenger expectations. The conceptual model will contribute to measurement acknowledgment for the quality of the airport service and as a reference for the researches to be carried out. It is seen that the service quality scales progress by extending from the land side of the passenger services to air side of passenger services. That also connotes that the expanding quality scales focus on non-aviation passenger services, which constitute a significant part of airport revenues. In this sense, the services offered to the passengers show permeable features due to the developing technological factors, the continuity of the service and the successive follow-up of the services. Apparently, the various multidimensional passenger service quality scales revealed by the ongoing research continue to diversify with the effect of the mentioned permeability.

KAYNAKÇA

1. ACI, (2017). Airport-Service-Quality/ Customer-Experience-ASQ, Airports Council International, <http://www.aci.aero/Customer-Experience-ASQ/Homepage> [Retrieved June 29, 2017].
2. ACI, (2014). Airport-Service-Quality/About-ASQ, <http://www.aci.aero/Airport-Service-Quality/ASQ-Home>. 11.05.2015
3. AL-AZZAM, A. F. M. (2015). "The impact of service quality dimensions on customer satisfaction: A field study of Arab bank in Irbid city, Jordan", *European Journal of Business and Management*, 7(15), 45-53.
4. ARIF, M., ARIF, A. AND WILLIAMS, A. (2013). "Customer service in aviation industry – An exploratory analysis of UAE airports", *Journal of Air Transport Management*, 32, 1-7.
5. BAEK, S., HAN, S., HAM, S. (SUNNY), YANG, I. (2012). "Passenger's perceptions of airline lounges: Importance of attributes that determine usage and service quality measurement", *Tourism Management*, 33, 1103-1111.
6. BELLIZZI, M. G., EBOLI, L., & MAZZULLA, G. (2020). "Air Transport Service Quality Factors: A Systematic Literature Review", *Transportation Research Procedia*, 45, 218-225.
7. BEZERRA, G. C. L., & GOMES, C. F. (2016). Measuring airport service quality: A multidimensional approach. *Journal of Air Transport Management*, 53, 85-93.
8. BRIDA, JUAN GABRIEL & MORENO-IZQUIERDO, LUIS & AGUIRRE, SANDRA. (2016). "Customer perception of service quality: The role of Information and Communication Technologies (ICTs) at airport functional areas", *Tourism Management Perspectives*, 20.
9. BULUT, C. AND AYDOGAN, S. (2020). "Airport service quality: a reconceptualization and a practical application on the non-aeronautical services", *Aviation*. 24 (4), 182-196.

10. BOGICEVIC, V., YANG, W., BILGIHAN, A., BUJISIC, M., (2013). "Airport service quality drivers of passenger satisfaction". *Tour. Rev.* 68 (4), 3-18. <http://dx.doi.org/10.1108/TR-09-2013-0047> 10.10.2020.
11. CHEN, H-L. (2002). "Benchmarking and quality improvement: a quality benchmarking deployment approach", *International Journal of Quality & Reliability Management*, 19 (6), 757-73.
12. CHONSALASIN, D., JOMNONKWAO, S., & RATANAVARAHA, V. (2020). "Measurement model of passengers' expectations of airport service quality", *International Journal of Transportation Science and Technology*. <http://www.https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2046043020300721> 10.12. 2020.
13. CHIEN-CHANG, C. (2012). "Evaluating the quality of airport service using the fuzzy multi-criteria decision-making method: a case study of Taiwanese airports", *Expert Systems*, 29(3), 246-260
14. CHOU, C. C., LIU, L. J., HUANG, S. F., YIH, J. M., & HAN, T. C. (2011). "An evaluation of airline service quality using the fuzzy weighted SERVQUAL method", *Applied Soft Computing*, 11(2), 2117-2128.
15. DONNELLY, M. and SHIU, E. (1999). "Assessing service quality and its link with value for money in a UK local authority's housing repairs service using the SERVQUAL approach", *Total Quality Management*, 10 (4-5), 498-506.
16. ELIAS GONÇALVES, M. W., AND CAETANO, M. (2017). "Airport Level of Service: A Model according to Departing Passenger's Perceptions at a Small-sized Airport", *Journal of Airline and Airport Management*, 7(1), 65-79.
17. FERNANDES, E. AND PACHECO, R.R. (2008). "A Quality approach to airport management", *Quality & Quantity*, 44(3): 551-564.
18. FODNESS, D., MURRAY, B. (2007). "Passengers' expectations of airport service quality", *Journal of Services Marketing*, 21, (7).
19. GRAHAM, A., (2008). *Managing Airports: An International Perspective*, third ed. Butterworth Heinemann-Elsevier, Oxford.
20. GUPTA, A., ARIF, M., AND WILLIAMS, A. (2013). "Customer Service in Aviation Industry –An Exploratory Analysis of UAE Airports", *Journal of Air Transport Management*, 32 (1-7).
21. GUPTA, P., & KAUSHIK, N. (2018). "Dimensions of service quality in higher education–critical review (students' perspective)", *International Journal of Educational Management*, 32 (4), 580-605.
22. JANIC, M., (2003). "Assessment and management of quality of service at an airport passenger terminal", *Transport Planning and Technology*, 26 (3), 239-263.
23. JIANG, H., & LIANG, T. (2019). "Investigate Airport Service Quality-A Case Study of Airports in Shanghai", *International Journal of Business, Economics and Management*, 6(2), 61-75.
24. JIANG, H AND ZHANG, Y (2016). "An investigation of service quality, customer satisfaction and loyalty in China's airline market", *Journal of Air Transport Management*, 57, 80-88.
25. KRATUDNAK, S., & TIPPAYAWONG, K. Y. (2018). "Analysis of key factors for airport service quality: A case study of three regional airports in Thailand". In

International Conference on Industrial Engineering and Operations Management. Bandung, Indonesia.

26. KYOON YOO, D. AND AH PARK, J. (2007). "Perceived service quality: Analyzing relationships among employees, customers, and financial performance", *International Journal of Quality & Reliability Management*, 24 (9), 908-926.
27. LADHARI, R. (2008). "Alternative measures of service quality: a review", *Managing Service Quality*, 18 (1), 65-86.
28. LIOU J. J. H., TANG, C., YEH, W., TSAI, C. (2011). "A decision rules approach for improvement of airport service quality", *Experts Systems with Applications* 38, 13723-13730.
29. LOHMANN, G. AND TRISCHLER, J. (2017). "Licence to build, licence to charge? Market power, pricing and the financing of airport infrastructure development in Australia", *Transport Policy*, 59, 28-37.
30. LUBBE, B., DOUGLAS, A. AND ZAMBELLIS, J. (2011). "An application of the airport service quality model in South Africa", *Journal of Air Transport Management*, 224-227.
31. MARTÍNEZ, J. A., & MARTÍNEZ, L. (2010). "Some insights on conceptualizing and measuring service quality", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 17(1), 29-42.
32. PABEDINSKAITE, A., AKSTINAITE, V. (2014). "Evaluation of the airport service quality", *Social and Behavioural Sciences*, 110, 398-409.
33. PANDEY, M. M. (2016). "Evaluating the service quality of airports in Thailand using fuzzy multi-criteria decision-making method", *Journal of Air Transport Management*, 57, 241-249.
34. PANTOUVAKSI, A., RENZI, M. F., (2016). "Exploring different nationality perceptions of airport service quality", *Journal of Air Transport Management*, 52(C), 90-98.
35. PARASURAMAN, A., LEONARD L. BERRY, AND VALARIE A. ZEITHAML (1990). "Guidelines for Conducting Service Quality Research", *Marketing Research*, 2, 4.
36. PARASURAMAN, A., ZEITHAML, V. A. AND MALTHORA, A. (2005). "E-S-QUAL: A Multiple-Item Scale for Assessing Electronic Service Quality", *Journal of Service Research*, 7(3). 13-33.
37. PATERNOSTER, J. (2008). "Excellent airport customer service meets successful branding strategy", *Journal of Airport Management*, 2(3), 218-226.
38. PETTICREW, M., & ROBERTS, H. (2008). "Systematic reviews in the social sciences: A practical guide", John Wiley & Sons. <https://dl.uswr.ac.ir/bitstream/Hannan/131642/1/Systematic%20Reviews%20in%20Social%20Science.pdf>. [Retrieved May 22, 2020]
39. PICKERING, C., & BYRNE, J. (2013). "The benefits of publishing systematic quantitative literature reviews for PhD candidates and other early-career researchers", *Higher Education Research & Development*, 33(3), 534-548.
40. PRENTICE, C., & KADAN, M. (2019). "The role of airport service quality in airport and destination choice". *Journal of Retailing and Consumer Services*, 47, 40-48.

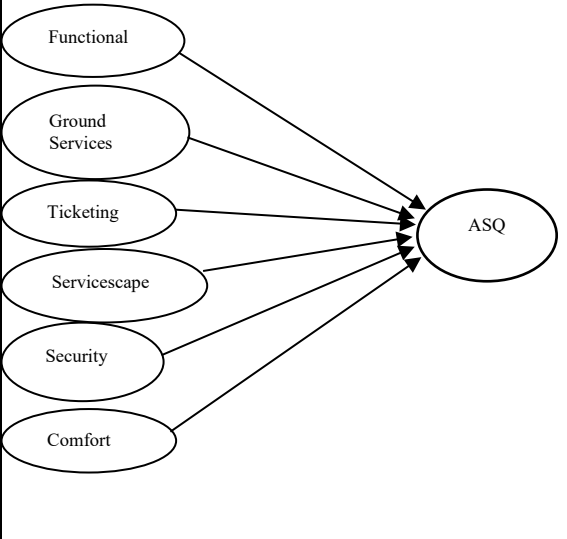
41. RHOADES, D. L. , WAGUESPACK JR B., YOUNG, S. (2000). “Developing a quality index for US airports”, *Managing Service Quality: An International Journal*, 10(4), 257-262.
42. RENDEIRO MARTIN-CEJAS, R., (2006). “Tourism service quality begins at the airport”, *Tourism Management*. 27 (5), 874-877.
43. TSAI, H. W., HSU, W. AND CHOU, C. W. (2011). “A gap analysis model for improving airport service quality”, *Total Quality Management*, 22(10), 1025-1040.
44. TRISCHLER, J. AND LOHMANN, G. (2018). “Monitoring quality of service at Australian airports: A critical analysis”, *Journal of Air Transport Management*, 67, 63–71.
45. WEED, M. (2006). “Sports Tourism Research 2000–2004: “A Systematic Review of Knowledge and a Meta-Evaluation of Methods”, *Journal of Sport & Tourism*, 11(1), 5-30.
46. WIRASINGHE, S.C., CORREIA, A. R. AND DE BARROS, A. G (2008). “A Global index for level service evaluation at airport passenger terminals”, *Transportation Research Part E*. 44, 607-620.
47. YEH, C. H., KUO, Y. L., (2003). “Evaluating passenger service of Asia-Pacific international airports”, *Transportation Research Part E* 39, 35–4

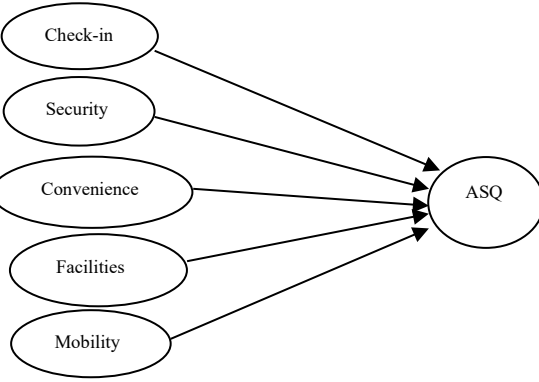
Appendix 1; The Great Scheme of ASQ Measurement Structures

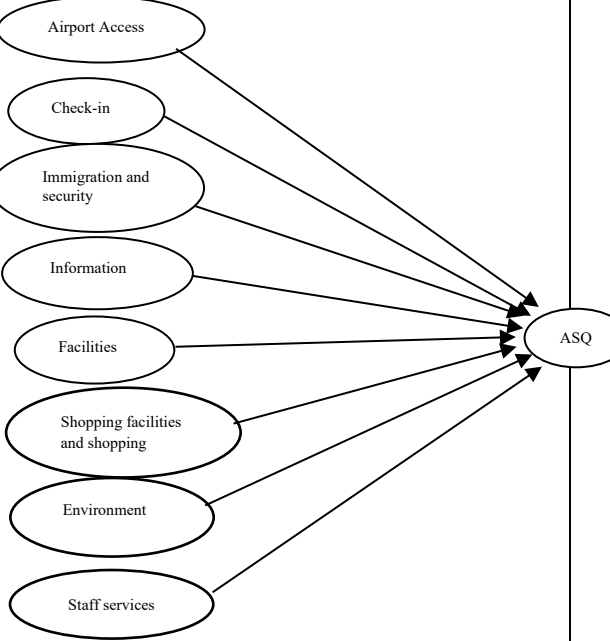
Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model	
1.Chonsalasin et al. 2020; International Journal of Transportation Science and Technology	Access; Land transportation has a variety of alternatives, both to and from the airport	Sufficient parking spaces Value for money of Parking facilities Availability of baggage carts/ trolley	Method of collecting data from 1037 passengers through questionnaire at four regional airports of Thailand (Southern, northern, central, and northeastern),	
	Check-in; Waiting time in check-in line Efficiency of check-in staff Courtesy and helpfulness of check-in staff	Waiting time at passport inspection Courtesy and helpfulness of inspection staff		
	Security; Courtesy and helpfulness of security staff Effectiveness of security inspection	Waiting time for safety inspection Feeling of being safe and secure		
	Way finding; Ease of finding directions at the airport Flight information screen Walking distance in the passenger terminal	Ease of connecting other flights Courtesy and helpfulness of airport staff		
	Airport facilities; Sufficiency and quality of restaurants/ shops inside the airport Value for money of restaurant/ eating facilities Availability of ATM/ Bank/ Money changers	Shopping facilities Value for money of shopping facilities Availability of Business/ Executive Lounges		
	Arrival services; Checking passport/ Identification card at the Immigration checkpoint	Speed of Baggage delivery service Custom inspections		
	Airport Environment; Availability and adequacy of restrooms Cleanliness of washrooms/ restrooms	Comfort in the waiting area for passengers Cleanliness of airport terminal Atmosphere or decoration of the airport		

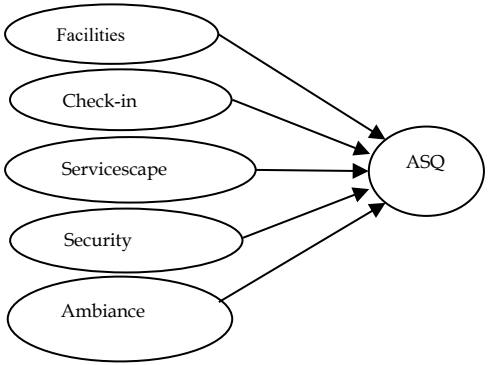
Research info	The Attributes	Research Design and Sample	Research Model
2.Tsai et al., 2011; Total Quality Management and Business Excellence	Physical environment; Airport facilities planning Sanitary condition of lavatory Environment beauty and cleanliness Facilities allocation and space design	Airport circulation planning Internal direction line arrangement Exterior surrounding circulation planning Convenience of public transportation	
	Interaction and outcome; Basically, procedural service Airport receptionist's attitude	Security inspection procedure Check-in and baggage delivery service	
	Flight information; On-time departure of flights Clarity of broadcasting system	Accuracy of flight information board	
		Method of collecting qualitative data from the executives and experienced airline passengers, through questionnaire 226 responders at Taoyuan International Airport in Taiwan	

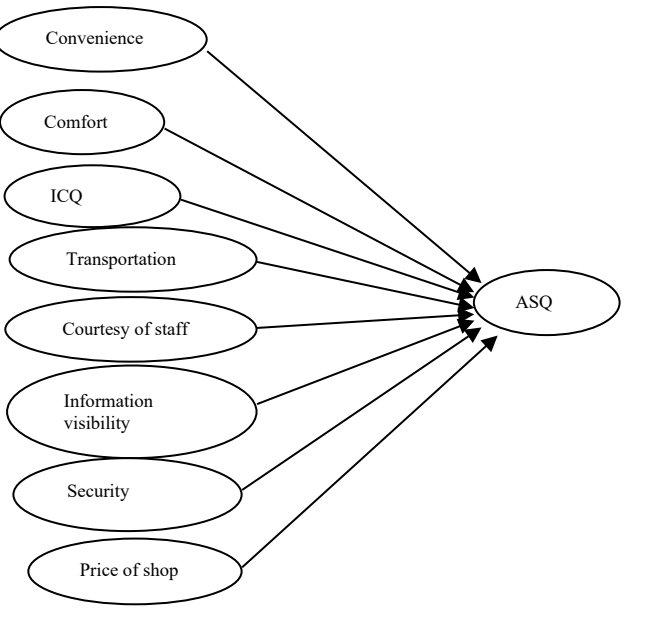
Research info	The Attributes	Research Design and Sample	Research Model	
3.Fodness and Muray, 2007; Journal of Services Marketing	Servicescape; Sp Layout and function Ambient conditions	Signs and symbols		
	Service Personnel; Attitudes Behaviors			Expertise
	Services; Productivity Maintenance			Leisure
		Method of collecting data from 1765 passengers through questionnaire at Airport		

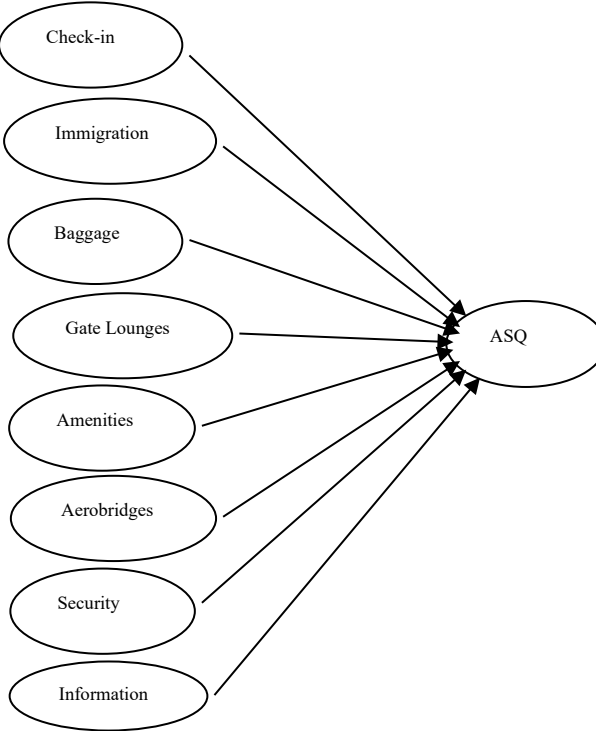
Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model	
4.Bulut and Aydogan, 2020; Journal of Aviation	Functional quality; VIP passenger services Access to rent a car service	Method of collecting data from 250 passengers through questionnaire at İzmir international airport	 <pre> graph LR Functional --> ASQ GroundServices --> ASQ Ticketing --> ASQ Servicescape --> ASQ Security --> ASQ Comfort --> ASQ </pre>	
	Ground services quality; Transit speed between gate and plane Transportation safety of airport vehicles Transportation quality of airport vehicles			Overall cleanness/hygiene during the transportation Easy transit between car parking place and terminal
	Ticketing quality; Speed of reissuing the tickets Easy access to the ticket sales office for refunding			Speed of ticketing Speed of controlling/stamping the tickets
	Servicescape quality; The temperature level of the terminal building Sound comfort of the terminal building			The brightness level of the terminal building The comfort of the terminal building Flight information screens at the terminal building
	Security quality; Access to Information Desks The efficiency of security points			Respond quality of Information Desks Efficient management of the queues
	Comfort quality; Children's play facilities are adequate in recreational /entertainment places Internet access to terminal buildings is sufficient			The prices at the airport shops are convenient There are no queues during the departure procedures for passenger services.

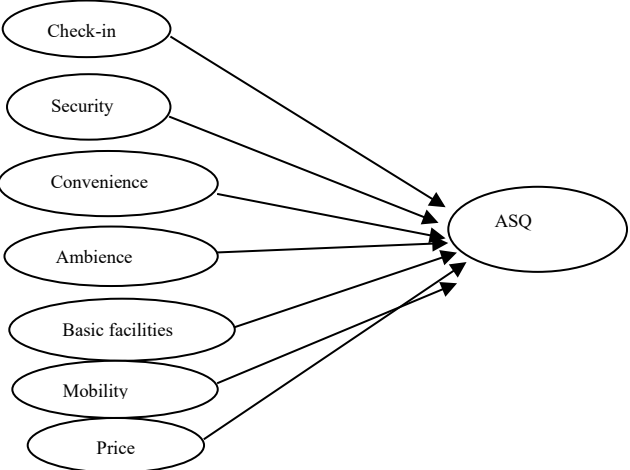
Research info	The Attributes	Research Design and Sample	Research Model										
5.Kratudnak and Tippiyawong, 2018; Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Bandung, Indonesia	<table border="1"> <tr> <td>Check-in; Check-in process efficiency Courtesy and helpfulness of check-in</td> <td>Wait time at check-in</td> </tr> <tr> <td>Security; Thoroughness of security screening Feeling of begin safe and secure</td> <td>Wait-time at security checkpoint Courtesy and helpfulness of security staff</td> </tr> <tr> <td>Convenience; Courtesy and helpfulness of airport staff Availability and quality of stores</td> <td>Availability of Bank/ATM/Exchange Availability and quality of food facilities</td> </tr> <tr> <td>Facilities; Cleanliness of washroom/toilets Availability of washroom/toilets</td> <td>Enough available seats in waiting area</td> </tr> <tr> <td>Mobility; Walking distance in airport Clarity of airport signs</td> <td>Flight information display</td> </tr> </table>	Check-in; Check-in process efficiency Courtesy and helpfulness of check-in	Wait time at check-in	Security; Thoroughness of security screening Feeling of begin safe and secure	Wait-time at security checkpoint Courtesy and helpfulness of security staff	Convenience; Courtesy and helpfulness of airport staff Availability and quality of stores	Availability of Bank/ATM/Exchange Availability and quality of food facilities	Facilities; Cleanliness of washroom/toilets Availability of washroom/toilets	Enough available seats in waiting area	Mobility; Walking distance in airport Clarity of airport signs	Flight information display	Method of collecting data from 300 travelers through questionnaire at three regional airports in Thailand	 <pre> graph LR A([Check-in]) --> ASQ((ASQ)) B([Security]) --> ASQ C([Convenience]) --> ASQ D([Facilities]) --> ASQ E([Mobility]) --> ASQ </pre>
Check-in; Check-in process efficiency Courtesy and helpfulness of check-in	Wait time at check-in												
Security; Thoroughness of security screening Feeling of begin safe and secure	Wait-time at security checkpoint Courtesy and helpfulness of security staff												
Convenience; Courtesy and helpfulness of airport staff Availability and quality of stores	Availability of Bank/ATM/Exchange Availability and quality of food facilities												
Facilities; Cleanliness of washroom/toilets Availability of washroom/toilets	Enough available seats in waiting area												
Mobility; Walking distance in airport Clarity of airport signs	Flight information display												

Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model
<p>6.Jiang and Liang, 2019; International Journal of Business, Economics and Management</p>	<p>Airport Access; Public transportation to/from airport. Clarity of external signage indicating directions to terminals; parking areas Waiting time and cost of car parking Convenient location and sufficient number of baggage trolleys Car park availability and standard Service quality of car rental facilities</p>	<p>Method of collecting data from 390 passengers through questionnaire at Pudong international airport and Hongqiao international airport at Shanghai</p>	 <pre> graph TD AA([Airport Access]) --> ASQ((ASQ)) CI([Check-in]) --> ASQ IS([Immigration and security]) --> ASQ I([Information]) --> ASQ F([Facilities]) --> ASQ SFS([Shopping facilities and shopping]) --> ASQ E([Environment]) --> ASQ SS([Staff services]) --> ASQ </pre>
	<p>Check-in; Check-in waiting time Transfer connection time Efficiency of check-in procedures Waiting time for next flight Self-check-in facilities</p>		
	<p>Immigration and security; Immigration inspection waiting time Security clearance processing time Immigration inspection processing time Information visibility Security clearance waiting time</p>		
	<p>Information; Information desk availability Accuracy of flight information board Ease of access to flight information Departure punctuality Clarity of airport services signs</p>		
	<p>General Airport facilities Washroom availability Walking distance and time spent between check-in desk to immigration Adequate seating in departure lounges Walking distance and time spent between immigration and departure gate Availability of lifts, passenger conveyors, escalators and air-bridges Duration of unloading passengers from the aircraft Comfort of departure lounges Free Wi-Fi Play areas for children Internet kiosk availability Baggage delivery time Charging station availability</p>		
	<p>Shopping facilities and shopping; Commercial services e.g., banks, post office Various restaurant providing different kinds of food Money exchange Shop and restaurant prices Various shops providing different kinds of products Shops and restaurants' services quality</p>		
	<p>Environment; Overall airport physical layout Presence of silence zones Airport terminal cleanliness and beauty Presence of business centers Airport terminal lighting Sanitary condition of washrooms Airport facilities allocation and space design Airport terminal safety</p>		
	<p>Staff services; Response to passengers' complaints and comments Service efficiency Friendliness of the staff</p>		

Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model
<p>7. Prentice and Kadan, 2019; Journal of retailing a consumer service</p>	<p>Facilities; The airport provided comfortable and spacious seating around the terminal</p> <p>Check-in; The check-in process was efficient Check-in staff were helpful, friendly and courteous</p> <p>Servicescape; The airport's signs clearly directed me to services/facilities The airport's layout was properly designed to cater for passenger's special needs.</p> <p>Security; I felt safe and secure during security screening Security screening was thorough</p> <p>Ambiance; The airport maintained clean facilities The temperature at this airport was comfortable</p>	<p>The airport provided aero-bridges that eased access from the terminal to the aircraft</p> <p>Retail and dining options/Restaurants offered a wide range of products</p> <p>The self-check-in kiosks were appropriately designed</p> <p>The airport's physical layout avoided crowding and enabled easy movement</p> <p>Security staff were helpful, friendly, and courteous</p> <p>The noise levels at this airport were acceptable The aroma at this airport was fitting Overall, I was satisfied with the ambiance of this airport</p>	<p>Method of collecting data from 373 passengers through questionnaire at Australian major airports.</p> <pre> graph LR F([Facilities]) --> ASQ((ASQ)) C([Check-in]) --> ASQ S([Servicescape]) --> ASQ Sec([Security]) --> ASQ A([Ambiance]) --> ASQ </pre>

Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model
8.Liou et al; 2011; Expert Systems with Applications	Convenience; Washroom facilities Shops-variety Restaurants-variety Money exchange	Cash machines Luggage carts Telephone and Internet	 <pre> graph LR C1(Convenience) --> ASQ(ASQ) C2(Comfort) --> ASQ C3(ICQ) --> ASQ C4(Transportation) --> ASQ C5(Courtesy of staff) --> ASQ C6(Information visibility) --> ASQ C7(Security) --> ASQ C8(Price of shop) --> ASQ </pre>
	Comfort; Cleanliness of the environment Lighting of the terminal	Congestion level Walking distance	
	ICQ; Immigration Customs and quarantine	Baggage claim	
	Transportation; Ground transportation Parking	Rental facilities	
	Courtesy of staff; Helpfulness of the information desk Friendliness of the staff		
	Information visibility; Guidance/sign/directions Flight displays		
	Security; Efficiency of inspection Courtesy of inspectors		
	Price of shop; Prices at shops and restaurants		

Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model
<p>9.Trischler and Lohman, 2018; Journal of Airline and Airport Management</p>	<p>Check-in; Check-in availability Check-in standard Check-in waiting time</p>	<p>Number of departing passengers per check-in desk, kiosk and bag drop facility (peak hour)</p>	 <pre> graph LR C((Check-in)) --> ASQ((ASQ)) I((Immigration)) --> ASQ B((Baggage)) --> ASQ GL((Gate Lounges)) --> ASQ A((Amenities)) --> ASQ AB((Aerobridges)) --> ASQ S((Security)) --> ASQ Inf((Information)) --> ASQ </pre>
	<p>Immigration; Waiting time in outbound Immigration area Number of departing passengers per outbound immigration desk (per hour) Waiting time in inbound Immigration area</p>	<p>Number of arriving passengers per inbound Immigration desk (peak hour) Waiting time in inbound baggage inspection area Number of arriving passengers per baggage inspection desk (peak hour)</p>	
	<p>Information; Flight information display screens Number of passengers per flight information display screen (peak hour)</p>	<p>Number of passengers per information point (peak hour) Signage and wayfinding</p>	
	<p>Baggage; Baggage processing facilities availability Baggage processing facilities standard Average throughput of outbound baggage system (per hour) Circulation space for inbound baggage reclaim</p>	<p>Information display for inbound baggage reclaim Number of arriving passengers per m² of inbound baggage reclaim area (peak hour) Findability of baggage trolleys Number of passengers per baggage trolley (peak hour)</p>	
	<p>Gate lounges; Seating in lounge area (quality and availability) Number of departing passengers per seat in gate lounges (peak hour)</p>	<p>Crowding in lounge area Number of departing passengers per m² of lounge area (peak hour)</p>	
	<p>Amenities; Standard of washrooms</p>	<p>Number of departing passengers per washroom (peak hour)</p>	
	<p>Aerobridges; Aerobridges availability Aerobridges standard Percentage of international passengers arriving using an aerobridge Percentage of international passengers departing using an aerobridge</p>	<p>Number of arriving domestic passengers per aerobridge (peak hour) Number of departing domestic passengers per aerobridge (peak hour)</p>	
	<p>Security; Quality of security search process</p>	<p>Number of departing passengers per security clearance system (peak hour)</p>	

Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model
10.Bezerra and Gomes, 2016; Journal of Air Transport Management	Check-in; Availability of luggage carts Courtesy and helpfulness of check-in staff Check-in process efficiency	Method of collecting data through questionnaire 1155 passengers Guarulhos International Airport in Brazil	
	Security; Thoroughness of security screening Feeling of being safe and secure Wait-time at security checkpoints Courtesy and helpfulness of security staff		
	Convenience; Availability of Banks/ATM/Exchange Courtesy and helpfulness of airport staff Availability and quality of food facilities Availability and quality of stores		
	Ambience; Acoustic comfort Cleanliness of airport facilities Thermal comfort		
	Basic facilities; Departure lounge comfort Cleanliness of washroom/toilets Availability of washroom/toilets		
	Mobility; Flight information Walking distance inside terminal Way finding		
	Price; Prices at food facilities Prices at stores		

Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model
11.Pantouvakis and Renzi, 2016; Journal of Air Transport Management	Servicescape and image; The cleanliness at the airport The adequate airport lighting The efficacy of airport air conditioning The adequate assistance during luggage control The comfort of security control	I feel safe at the airport I have a positive impression about the level of comfort at the airport I have the impression that waiting times at the airport are short I have a positive impression of the airport's employees I have a positive impression about the information provided	
	Signage; The clarity of external signs The ease of finding external airport signs The clarity of internal signs	The ease of finding internal airport signs The ease of finding screens for video announcements	
	Services; The speed of security control The courtesy of security control employees	The competence of security control employees The ease of finding the people in charge of giving information	
		Method of collecting data through questionnaire 922 passengers Fiumicino Airport, Italy	

Research info	The Attributes	Research Design and Sample	Research Model
12.Lubbe et al; 2011; Journal of Air Transport Management	Function; External signs Signs to airport facilities Physical layout Variety of ground transportation Convenient location of baggage carts	Accessibility of connecting flights Baggage waiting time Speed of check in process Duration of exit from airplane	
	Diversions; Availability of national retail outlets Availability of national chain restaurants Availability of local cuisine Stores portraying local culture Decor match local culture	Art display Current decor Availability of conference facilities Availability of business centers Availability of quiet areas	
	Interaction; Respond promptly to requests Offer individualized attention	Complaints responded to immediately	
		Method of collecting data from 100 passengers through questionnaire at O.R. Tambo International Airport, South Africa	

Research info	The Attributes	Research Design and Sample	Research Model
13.Jiang and Zhang, 2016; Journal of Air Transport Management	Essential Airport Services; Airport service items Surface transport to/from airport Airport parking Baggage carts/trolleys Check-in waiting time Courtesy and helpfulness of check-in staff Self-check-in facilities Waiting time at immigration	Courtesy and helpfulness of immigr Waiting time at security check Courtesy and helpfulness of securi Clear directional signs Flight information screens Flight transfer Internet/Wi-Fi access Boarding gate seating	
	Service items for comfort, convenience and enjoyment; Moving walkways and escalators Children's playing area Speed of baggage delivery Battery recharge facilities Airport shopping	Art displays Music in the terminal Natural light in the terminal Smoking area Temperature in the terminal	
	Service related to business travel and baby changing facilities; Bank/ATM facilities Baby changing facilities	Business lounge Business center	
		Method of collecting data from 1000 passengers through questionnaire at Melbourne International Airport in Australia	

Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model
14.Brida et al; 2016; Tourism Management Perspectives	Image Perception (IMG); Modern infrastructure Innovation capacity High-tech usage level Terminal crowding Terminal size	Disabled passenger facilities Willingness to assist customers Identification with local culture Airport safety Terminal maintenance	
	Airport Information (INF); Accurate information Orientation ease Clearness of signage	Size of signage Quantity of signage	
	Terminal Servicescape (SRV); Lightning Temperature Noise level	Safety perception Terminal cleanliness	
	Airport sound information systems (SIN); Sound information accuracy Timely information	Sound volume Sound clearness	
		Method of collecting data from 995 travelers through questionnaire at Santiago de Chile's Arturo Merino Benítez International Airport	

Research info	Attributes	Research Design and Sample	Research Model	
15.Pandey, 2016; Journal of Air Transport Management	Access; Ground transportation to/from airport Vehicle Parking Facilities	Method of collecting data from 625 passengers through questionnaire at Suvarnabhumi and Don Mueang airport, Thailand		
	Value for money of Parking facilities Availability of baggage carts/ trolley			
	Check-in; Waiting time in check-in line Efficiency of check-in staff			Courtesy and helpfulness of check-in staff
	Security; Waiting time at passport inspection Courtesy and helpfulness of inspection			Waiting time at security inspection Feeling of being safe and secure
	Finding your way; Ease of finding your way through airport Flight information screen			Walking distance inside terminal Ease of making connections with other flights
	Facilities; Restaurant/Eating Facilities Availability of ATM/Bank/Money char			Internet access/Wi-fi Business/Executive Lounges
	Environment; Availability of washrooms/toilets Cleanliness of washrooms/toilet			Comfort of waiting/gate area
Arrival Services; Passport/Personal ID inspection	Speed of Baggage delivery service			

TEKNOLOJİNİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ: VAR ANALİZİ ¹

THE EFFECT OF TECHNOLOGY ON EMPLOYMENT: ANALYSIS OF THE VAR

Hilal Tuğçe BAYAR*, Mustafa ÖZTÜRK**

* Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, hilalbayar@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8834-7433

** Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, mustafaozturk@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7496-4385

ÖZ

Teknolojinin hayatın her alanında yer alması ile günümüzde sosyal, ekonomik, psikolojik ve diğer alanlarda etkisinin irdelenmesi daha da önem arz etmeye başlamıştır. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye özelinde, teknolojinin istihdamı ne kadar ve ne yönde etkilediği ekonometrik analiz yardımı ile incelenmiştir. Çalışmada 1991-2018 yılı arası Türkiye'nin istihdam oranının bağımlı değişken olarak seçildiği, bağımsız değişkenlerin araştırma ve geliştirme harcamaları (Ar-Ge), patent başvuru sayısı ve teknolojik ürün ihracatı (orta-ileri ve ileri teknoloji) verilerinin tercih edildiği bir modelleme yapılmıştır. Bulgularda Johansen Eşbütünleşme Analizi ile uzun dönemde bir ilişki tespit edilmiş olup, Vektör Otokorelasyon Modeli (VAR) ile varyans ayrıştırma ve etki-tepki analizi incelenmiştir. İstihdam değişkeninin açıklayıcısı olarak teknolojik ürün ihracat-oranının en fazla olduğu, bunu sırası ile patent başvuru sayısı ve Ar-Ge harcamalarının takip ettiği görülmüştür. Etki-tepki analizi de yüksek teknolojik ürün ihracatının istihdamı azaltıcı, Ar-Ge harcamaları ve patent başvuru sayısının ise istihdamı artırıcı etkisi gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, İstihdam, Emek, İşgücü Piyasası

Jel Kodları: N7, E24, C32, C01

ABSTRACT

With the involvement of technology in all areas of life, it has become even more important to examine its social, economic and psychological effects. Therefore, in this study, Turkey in particular, employment in what direction and how it affects the technology with the help of econometric analysis were examined. Turkey's employment rate in the range of 1991-2018 for the study was selected as the dependent variable. Research and development expenditures (R&D), number of patent applications and technological product exports (medium-high and high technology) were determined as independent variables and modeling was performed. With the Johansen Cointegration Analysis, a long-term relationship has been determined, and variance decomposition and impulse-response analysis have been investigated by Vector Autocorrelation Model (VAR). As the explanatory of the employment variable, it has been observed that the rate of technological product exports is the highest, followed by the number of patent applications and R&D expenditures, respectively. In the impact-response analysis, it was observed that high technology exports had a decreasing effect on employment, while R&D expenditures and the number of patent applications increased employment.

Keywords: Technology, Employment, Labor, Labor Market

Jel Codes: N7, E24, C32, C01

¹ Bu çalışmada Prof. Dr. Mustafa Öztürk danışmanlığında yürütülen Hilal Tuğçe Bayar'ın doktora tez çalışmasında kullandığı verilerden yararlanılmıştır.

1. GİRİŞ

1780’de başlayan Sanayi Devrimi ile pazarlama, örgütlenme, üretim ve süreç yöntemleri, çalışma ilişkileri, işgücü piyasalarının dengeleri hızlı bir değişime uğramış ve günümüze kadar birden fazla devrimle yordanmıştır. Bu hızlı değişimler farklı disiplinlerde farklı varsayımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Değişimler özellikle makineleşme sonucunda olduğu için mikro ve makro düzeyde bilgi ve teknoloji temelli konularda teoriler ortaya atılmıştır. Cardullo ve Ansal (1997)’ye göre özellikle 1870-1995 döneminde teknoloji büyük ölçüde değişirken, istihdam, üretkenlik ve işgücünün yaşam standartları değişmiştir. Bu değişim özellikle 1990’lı yıllardan sonra teknolojinin mikro ve makro düzeyde işgücü piyasası için araştırılmasına temel oluşturmuştur. İstihdamda değişen unsur genellikle istihdamın türü olmakla birlikte örneğin, programcıların ve bilgisayar operatörlerinin dizicilerin yerini alması istihdama farklı becerideki işgücünün dahil olmaya başlamasına sebep olmuştur.

Teknoloji aynı zamanda işlerin gerçekleştirilme şeklini, içeriğini ve iş taleplerini de değiştirmektedir. Özellikle günümüzde çoğu meslekte teknolojinin yaygın kullanımı göz önüne alındığında, önemli bir konu teknoloji akışının işgücü için istihdam fırsatlarını nasıl etkileyeceği ile ilgilidir. Genellikle, mevcut iş becerileri ve bilgileri geçersiz hale gelmekte ve yeni bilgi ve beceriler gerekmektedir. Teknoloji doğası gereği dinamik olduğu için gereklilikler, gelecek nesil için de geçerli olacaktır (Czaja ve Moen, 2004).

Teknolojinin çalışma yaşamına etkisini, olumlu ya da olumsuz ilişkisini inceleyen araştırmacılar bu noktada iki farklı varsayımda ayrılmaktadır. Ortak nokta teknolojinin mevcut iş türlerini etkilediği iken; bir kesim teknolojinin yeni işler ve istihdam fırsatları yarattığı ve bazı işleri ortadan kaldırdığı ancak diğer kesim ise işgücüne uygun istihdam olmadığı için teknolojinin işsizlik koşulları yarattığı görüşündedirler. Ayrıca diğer bir nokta ise teknolojinin istihdam üzerinde işgücünü ne derece etkilediğidir. Teknoloji ile ihtiyaç duyulan işgücüne yönelik fiziksel taleplerin azalması, işgücü için farklı istihdam fırsatları da yaratabilir. Örneğin bilgisayar teknolojisi evde çalışmayı daha olası bir seçenek haline getirir ve daha esnek çalışma biçimlerine izin verir. Diğer karşıt bakış açısı ise işgücüne dahil olanların emekliliğe geçişlerinde, teknoloji bir aracı rol oynayabilir. Özellikle demografik özelliklerine göre (eğitim durumu, yaş, beceri vb.) teknoloji kullanımı yoğun işlerde adaptasyon gücünün yaşanacağı için işgücü emekliliği tercih noktası görebilir. Bu durum istihdamın azalmasında aracı rol oynayabilmektedir (Czaja ve Moen, 2004). Ayrıca teknolojinin hızla gelişimi ile emek – teknoloji ikamesi de söz konusu olabilmektedir. Bu ikame nedeniyle işgücü yerine geçen teknoloji, istihdam yaratma noksanlığı oluşturmakta ve işsizliğe neden olabilmektedir.

Bu çalışmada emek-teknoloji ikamesi olabileceği varsayımı altında teknolojinin istihdam üzerindeki etkisi literatür bulguları ile ele alınmış, bu bilgiler ışığında Türkiye’nin teknolojik göstergeler altında istihdam ilişkisi ekonometrik yöntemler ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Teknolojinin istihdam ile ilişkisini ve istihdam üzerindeki etkisi firmalar, sektörler ve ülkeler bazında ele alan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda iki görüşün hakim olduğu görülmektedir. Kimi bakış açısı teknolojinin istihdam üzerinde olumsuz etkisi olduğunu savunurken, kimi bakış açısı ile teknolojinin istihdam yaratma olgusu olduğunu savunulmaktadır.

Nurdoğan (2021) çalışmasında teknolojik gelişim ve istihdam arasındaki ilişkiyi, OECD üyesi otuz ülkeye ait teknoloji ve işgücü piyasası veri setleri ile kanonik korelasyon analizi

ile test etmiştir. Çalışmada teknolojik gelişim ile istihdam arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.

Lachenmainer ve Rottman (2011) çalışmalarında inovasyonun istihdam üzerindeki etkisini dinamik panel veri analizi ile incelemişlerdir. Almanya’da 1982-2002 yılları imalat firmalarından veri seti ile yaptıkları çalışmada yeniliğin istihdam üzerinde olumlu yönlü etkisini bulmuşlardır.

Coad ve Rao (2011), 1996-2002 döneminde ABD yüksek teknoloji üretim endüstrilerine odaklanarak teknolojik yeniliğin endeksinin istihdam üzerindeki etkisini araştırmış ve teknolojik yenilik ile istihdamın pozitif bir şekilde bağlantılı olduğunu belirtmiştir.

Doms vd. (1995) ABD’deki imalat kuruluşları üzerinde yaptığı çalışmada anket verileri kullanarak ileri teknoloji ürün içeren üretimin istihdam üzerindeki etkisini analiz etmiş ve istihdam üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu gözlemlemiştir.

Greenhalgh vd. (2003) teknolojiyi temsilen Ar-Ge harcamaları, patent ve ticari markaları ile istihdam ilişkisini İngiltere’de imalat firmalarının üzerinde 1987-1994 yılı arası veriler ile panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Ar-Ge’nin istihdama olumlu etkisi olduğunu ve bu etkinin en çok ileri teknoloji içeren sektörlerde yaşandığını belirtmiştir.

Vivarelli (1995) teknolojik değişimin istihdam üzerindeki etkisini güncel yapılmış analiz ve teorik bulguları ele alarak değerlendirmiştir. Teknolojilerin istihdam üzerinde olumsuz etkisi olacağını, bunun da piyasa güçleri tarafından kısmen dengeye getirilebileceğini aktarmıştır. Piyasa güçlerinin kısmen etkisi olacağı için ekonomik politika önlemlerinin alınması gerekliliğini önermiştir.

Tüzün (2020) ise, teknoloji yoğunluğunun yüksek olduğu bir sektör olarak bankacılık sektörünü ele almış ve ileriki dönemler için teknolojik bankacılık kanallarının kullanım artışı karşısında çalışan sayılarının nasıl gelişeceği ile ilgili gri tahminleme çalışması yapmış ve gelecek dönemde istihdam edilen çalışan sayısında azalma öngörmüştür.

Harrison vd. (2005) imalat ve hizmet endüstrisindeki firmalara ilişkin 1998-2000 verilerini kullanarak dört Avrupa Birliği ülkesinde (Fransa, İtalya, Birleşik Krallık ve Almanya) teknolojik yenilik ve istihdam artışı arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile ele almıştır. Teknolojik yeniliğin tutarlı olarak istihdam artışı etkisi olduğunu bulmuşlardır.

Bulut ve Yenipazarlı (2020) teknolojinin istihdam üzerindeki etkisini tartıştıkları çalışmada dengesiz panel veri analizi ile genişletilmiş en küçük kareler yöntemi ile 81 ülke için Ar-Ge harcamaları ve ileri teknoloji ihracatı ile istihdam verilerini tahmin etmeye çalışmıştır. Yeni üretim sürecinde olan teknoloji gelişiminin istihdamı azalttığı, nihai teknolojik ürünün üretiminde ise istihdamın arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. VERİ SETİ, MODEL VE YÖNTEM

Çalışmada Türkiye 1991-2018 yılı Ar-Ge, patent, orta-ileri ve ileri teknoloji ürün ihracatları ve istihdam verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler ve bu değişkenlere ilişkin kısaltmalar Tablo1’de gösterilmiştir.

Tablo1: Değişkenler, kısaltmaları ve kaynakları

Değişken	Kısaltma	Kaynak
Ar-Ge harcamalarının gayri safi milli gelire oranı(%)	RD	OECD
Yerli ve yabancı patent başvuru sayısı	LOGPAT	WorldBank
Orta-ileri ve ileri teknoloji ihracatının imalat sanayi ihracatı içindeki payı (%)	TECHEX	WorldBank
İstihdam oranı (%)	EMP	OECD

Çalışmada bağımlı değişken olarak istihdam, bağımsız değişken Ar-Ge harcamaları, patent ve teknolojik ürün ihracatı (orta-ileri ve ileri teknoloji ürün ihracatı) alınmış ve model aşağıdaki biçimde kurulmuştur.

$$EMP_t = \beta_0 + \beta_1 RD_t + \beta_2 TECHEX_t + \beta_3 LogPAT_t + \varepsilon_t$$

Model kurulurken PAT değişkeninin logaritması alınmıştır. Değişkenlerin katsayılarını temsilen “ β ”, hata terimlerini temsilen “ ε ”, zaman boyutunu temsilen “ t ” kullanılmıştır. Zaman serileri analizinin kullanıldığı bu çalışmada Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi, Johansen eşbütünlük testi, varyans ayrıştırma ve etki-tepki varyansları (VAR Modelleri) incelenmiştir.

Serilerin normal düzeylerinde durağanlık yok ise durağanlığı sağlamak adına, serilerin farkları (birinci, ikinci, üçüncü vd.) alınmaktadır. Ancak bu fark alma işlemi değişkenler üzerinde geçmiş dönemlerde etkisini gösteren kalıcı şokları yok etmekte ve hatta dönemler arası ve uzun dönemli ilişkileri de ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle durağanlaştırılan seriler ile yapılacak modelleme uzun döneme ait bilginin varlığını da göz ardı etmektedir. Bu bilgi kaybının önüne geçilebilmesi için eşbütünlük analizi yapılmaktadır. Eşbütünlük analizi seriler durağan olmasalar da bu serilerin herhangi durağan bir kombinasyonunun olabileceği ve bu şekilde uzun dönemli bilgi verebileceğine olanak vermektedir (Tari, 2011: 415) Bu nedenle çalışmanın ilk kısmında değişkenlerin eşbütünlük olup olmadığını test etmek amacı ile Johansen (1998) tarafından geliştirilen eşbütünlük analizi, ikinci kısmında bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ele alındığında geleceğe yönelik güçlü tahminler için öngörü sağlayan VAR modeli (Gacener, 2005: 110) uygulanmıştır. VAR modeli ile katsayıların hesaplanması güç olduğu için genellikle varyans ayrıştırma ve etki-tepki analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Ayrıca herhangi bir iktisat teorisi temel alınarak, değişkenlerin içsel-dışsal ayırım gerekmediği için, eşanlı denklem sistemlerinden farklılaşmaktadır (Charenza ve Deadman, 1992). Bu nedenle çalışmanın ikinci kısmında VAR modeline ilişkin varyans ayrıştırma ve etki-tepki incelemesi yapılmıştır.

4. EKONOMETRİK BULGULAR

Zaman serileri analizleri geçmişte verisi olan olayları baz alarak gelecekte olabilecek muhtemel olaylar hakkında öngörü sağlamaktadır. Bunun için istatistiki bir çıkarımda bulunabilmek için iyi bir modele ihtiyaç duyulmaktadır. İyi bir model için de model varsayımlarının kontrol edilmesi gerekmektedir (Akdi, 2003: 1).

Model varsayımlarının güvenilir olması için modelde yer alan serilerin durağan olması beklenir. Durağanlığın sağlanabilmesi için de serilerin birim kök içermemesi gerekmektedir. Böylece serilerin durağan olması birim çemberin içerisinde yer alması VAR sürecinin durağan olmasını sağlamaktadır (Özgen ve Güloğlu, 2004: 10). Bu nedenle çalışmada ilk olarak serilerin durağanlık analizleri “Augmented Dickey Fuller” ($H_0 =$ Birim kök vardır) birim kök testi ile sınanmıştır.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

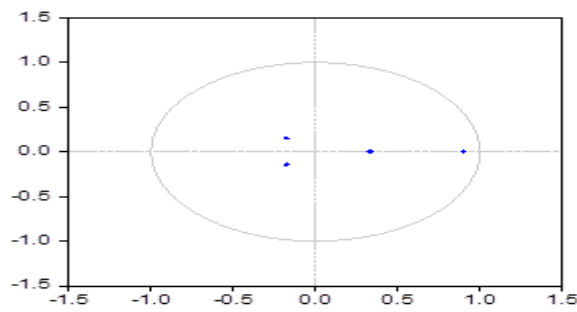
Değişken	Düzye	Sabitli ve Trendli T istatistiği	%5 Eşik Değeri	Sabitli T istatistiği	%5 eşik değeri
EMP	I(0)	-0.869290	-3.587527	-1.785992	-2.981038
	I(1)	-5.174651	-3.595026	-4.395636	-2.981038
RD	I(0)	-3.086458	-3.612199	0.850556	-2.981038
	I(1)	-5.982618	-3.595026	-5.620504	-2.981038
TECHEX	I(0)	-2.908419	-3.595026	-3.018738	-2.981038
	I(1)	-3.972155	-3.595026	-4.019537	-2.981038
LOGPAT	I(0)	-2.133815	-3.595026	-1.578166	-2.981038
	I(1)	-3.393804	-3.595026	-3.467876	-2.981038

* ADF birim kök testi için "Schwarz Bilgi Kriteri" altında %5 anlamlılığı göstermektedir

ADF birim kök testi sonuçlarına göre (Tablo2) serilerin kendi seviyelerinde sabitli ve sabitli trendli modelde birim kök içerdikleri ve durağan olmadıkları, birinci farkları alındığında ise sabitli modelde serilerin hepsinin birim kök içermediği yani durağan oldukları görülmektedir.

Oluşturulan modelin sınanabilmesi için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle "Akaike Info Criterion, Schwarz Criterion (SC)", "Hannan-Quin", "Adjusted R-Squared" bilgi kriterleri altında 3 gecikme uzunluğunda model tahmini yapılmıştır. Modele yönelik hata terimleri arasında ilişki olmadığının sınanması için "LM-Otokorelasyon Testi", hata terimlerine ait varyansların sabit olduğunun sınanması için "White Sabit Varyans" testi ve serilerin normal dağılımı için normallik testleri sınanmıştır. Uygulanan test sonuçlarında otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı ayrıca normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiştir. Modelin istikrarını test edebilmek için ise "AR Roots Test" ile sınama yapılmıştır. AR karakteristik test sonucu şekil1'de verilmiş olup modelin birim çember içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Şekil1: AR karakteristik testi

Modelin uygunluğu için yapılan testlerin ardından değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadığını test etmek amacı ile Johansen (1998) tarafından geliştirilen eşbütünleşme analizi uygulanmıştır.

Eşbütünleşme hipotezleri:

H_0 : Değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Değişkenler arasında eşbütünleşme vardır.

Tablo 3: Johansen eşbütünlük hipotez istatistikleri

Hipotez	İz istatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık
$H_0: r=0$	64.13291	40.17493	0.0001
$H_0: r \leq 1$	23.78100	24.27596	0.0000
$H_0: r \leq 1$	6.825103	12.32090	0.0000

Eşbütünlük analizi sonucunda $r=0$, $r \leq 1$, $r \leq 1$ sıfır hipotezleri %5 anlamlılık derecesinde reddedilmektedir. Bu durumda modele yönelik kurulan değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olmadığını öneren H_0 hipotezini reddedilmekte, H_1 hipotezini kabul edilmektedir. Buna göre çalışmada EMP, RD, TECHEX, LOGPAT değişkenleri ile kurulan modelin eşbütünlük olduğu görülmüştür.

Bağımlı değişkende hangi değişkenin en etkili olduğunu analiz etmek için varyans ayrıştırma ile etkili değişkenlerin aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağını saptayabilmek için etki-tepki fonksiyonları belirlenmektedir (Özgen, 2004: 97). Bu bağlamda hangi değişkenin en etkili olduğunu yorumlamak için VAR modeline ilişkin varyans ayrıştırma analizi tablo4'te verilmiştir.

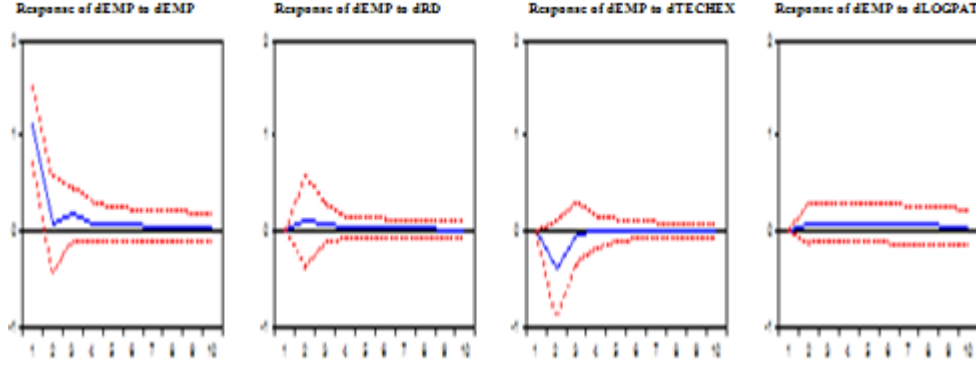
Tablo 4: Varyans ayrıştırma

Dönem	EMP	RD	TECHEX	LOGPAT
1	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	87.58126	0.693154	11.20753	0.518063
3	86.98877	1.060657	10.89647	1.054104
4	86.47291	1.160996	10.76573	1.600363
5	86.02322	1.247310	10.66602	2.063449
6	85.65266	1.307772	10.59500	2.444567
7	85.34919	1.355156	10.54047	2.755185
8	85.10221	1.393109	10.49745	3.007234
9	84.90160	1.423694	10.46289	3.211825
10	84.73856	1.448491	10.43492	3.378027

Varyans ayrıştırma sonuçlarına göre (tablo*) EMP değişkeninin varyansının %100'ü kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir. Onuncu dönemde bu oran %84'e düşmüş olup EMP değişkeninin varyansının %1.44'ü RD, %10,43'ü TECHEX, %3.37'si LOGPAT değişkenleri tarafından açıklandığı bulgulanmıştır. Bu bağlamda EMP değişkenindeki değişimin en fazla TECHEX değişkeni, daha sonra LOGPAT değişkeni ve RD değişkeni tarafından açıklandığı analiz sonucunda anlaşılmıştır.

Varyans ayrıştırma analizinden sonra bağımsız değişkene verilen bir standart sapmalılık şokun bağımlı değişkende oluşturduğu tepkiyi incelemek amacı ile "etki-tepki" grafikleri (Şekil2) incelenmiştir.

Şekil 2: Etki-tepki analizi

Şekil2’de RD, TECHEX, LOGPAT serilerine bir standart sapmalılık şok verildiğinde EMP değişkeninde oluşan etkiler gösterilmektedir. Etki tepki analizine göre, RD değişkenine verilen bir standart sapmalılık şok EMP değişkeninde yaklaşık üç dönem pozitif yönlü tepki yaratmıştır. LOGPAT değişkenine verilen bir standart sapmalılık şok da EMP değişkeninde pozitif etkide bulunmuştur. Ancak TECHEX değişkenine verilen bir standart sapmalılık şokun EMP değişkeninde yaklaşık 3 dönem negatif tepki oluşturduğu görülmüştür.

Son olarak sistemin dengeli olduğunu ve dengeden saptması halinde tekrar dengeye geleceğini analizi etmek için hata düzeltme modeli (Tablo5) uygulanmıştır.

Tablo 5: Hata düzeltme modeli

Değişken	Katsayı	t-istatistik	Olasılık değeri
Hata terimi(-1)	-0.673194	-7.858073	0.0000

Buna göre hata düzeltme katsayısının 1’den büyük ve olasılık değerinin anlamlı olması beklenmektedir (Bozkurt, 2007: 166). Modele ilişkin hata düzeltme modelinde hata terimi katsayısının negatif ve anlamlı olduğu görülmekte olup (Tablo5), bu durum bir önceki dönemde gerçekleşen şokun etkisi bir sonraki döneme geçmeden biteceği yönünde olduğu anlamı taşımaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada teknolojinin istihdam üzerindeki etkisi Türkiye örneklemini için ekonometrik analiz yardımı ile incelenmiştir. Uzun dönemde bir etkinin varlığının sınanması için eşbütünlük analizi yapılmış olup ilgili değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği görülmüştür. Bu birlikteliğinin ne yönde ve ne etkide olduğunun saptanması için VAR modeli uygulanmıştır. VAR modeli kapsamında Varyans ayrıştırma ve etki-tepki analizleri incelenmiştir.

Varyans ayrıştırma sonucunda istihdam değişkeninin ilk dönemde kendisi %100 tarafından açıklandığı görülürken 10 dönem sonunda sırası ile ileri ve orta-ileri teknolojili ihracatının (%10), daha sonra patent başvuru sayısının (%3) ve araştırma geliştirme harcamalarının (%1) istihdamı açıkladığı görülmüştür. Bu durum genellikle teknolojiyi nitelikleme amacıyla kullanılan Ar-Ge harcamalarının işgücü piyasasına etki araştırmalarında tek başına

kullanılmasının noksanlıklara sebebiyet vereceği, teknolojik ürün ihracatının istihdamı daha fazla açıklayıcı değişken olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Bağımsız değişkenlerde meydana gelen bir standart sapmalılık şokun bağımlı değişkende oluşturduğu etki için yapılan etki tepki analizinde Ar-Ge harcamaları ve patent başvuru sayısının istihdamı artırıcı etkisi olduğu ancak orta-ileri ve ileri teknolojik ürün ihracatının istihdamı azaltıcı etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum yine teknolojinin işgücü piyasasında istihdama etkisini inceleme ve politikaların üretilmesi için teknolojik ürün üretiminin temel alınması gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

1. AKDİ, Y. (2003). Zaman Serileri Analizi, Bıçaklar Kitapevi, Ankara.
2. BULUT, E., & YENİPAZARLI, A. (2020). “Endüstri 4.0 ve Teknolojinin İstihdam Üzerindeki Etkisi, Panel Veri Analizi”, Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies, 7(2): 15-35.
3. CARDULLO, M. W., & ANSAL, H. (1997). “Impact of Technology on Employment. In Innovation in Technology Management. The Key to Global Leadership”, PICMET'97: 45-48. IEEE.
4. CHAREMZA, W. & DEADMAN, D. F. (1992). New Directions In Econometric Practice General To Spesific Modelling, Cointegration And Vector Autoregressions, First Edition, Edward Elgar Publishing. London
5. COAD, A., & RAO, R. (2011). “The Firm-Level Employment Effects Of İnnovations In High-Tech US Manufacturing Industries”, Journal of Evolutionary Economics, 21(2): 255-283.
6. CZAJA, S. J., & MOEN, P. (2004). “Technology and Employment. In Technology for Adaptive Aging” National Academies Press. US.
7. DOMS, M., DUNNE, T. & ROBERTS, M. J. (1995). “The Role Of Technology Use In The Survival And Growth Of Manufacturing Plants. International Journal Of Industrial Organization”, 13(4): 523-542.
8. NURDOĞAN, A. K., (2021). “Teknoloji ve İşgücü Piyasası İlişkisinin Kanonik Korelasyon Analizi İle İncelenmesi”, Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 1(68): 97-117
9. GACENER, A. (2005). “Türkiye Açısından Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Analizi”, Deü İibf Dergisi, 20(1): 103-122.
10. GREENHALGH, C., LONGLAND, M., & BOSWORTH, D. (2001). “Technological Activity and Employment in a Panel of UK Firms”, Scottish Journal of Political Economy, 48(3): 260-282.
11. HARRISON, R., JAUMANDREU, J., MAÏRESSE, J., & PETERS, B. (2014). “Does Innovation Stimulate Employment? A Firm-Level Analysis Using Comparable Microdata From Four European Countries. International Journal of Industrial Organization” 35: 29-43.
12. LACHENMAIER, S., & ROTTMANN, H. (2011). “Effects of Innovation on Employment: A Dynamic Panel Analysis”. International Journal of Industrial Organization, 29(2): 210-220.

13. ÖZGEN, F. B., ve GÜLOĞLU, B. (2004). “Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi” METU Studies in Development, 31(1): 93.
14. TARI, R. (2011). Ekonometri, Umuttepe Yayınları, 11. *Baskı*, Kocaeli.
15. TÜZÜN, P. (2020). “Türk Bankalarında Dijital Bankacılık Uygulamalarının İnsan Kaynakları Stratejileri Kapsamında İşe Alımlar Üzerine Bir Tahmin”, IBAD sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı:433-452.
16. VIVARELLI, M. (1995). The Economics Of Technology And Employment. Google Books.

ULUSLARARASI TECRÜBE VE FAALİYET SEKTÖRÜ ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI TİCARETTE ÖDEME ŞEKİLLERİ: İSTANBUL İLİ ÜZERİNE BİR PİLOT ARAŞTIRMA

PAYMENT METHODS IN INTERNATIONAL TRADE WITHIN THE CONTEXT OF THE INTERNATIONAL EXPERIENCE AND OPERATING SECTOR: A PILOT RESEARCH ON THE CITY OF ISTANBUL

Murat ARSLANDERE*

* Dr.Öğr.Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
muratarslandere01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0069-9275

ÖZ

Bu çalışmada uluslararası ticarete kullanılan ödeme yöntemlerinin; (i) genel kullanım oranları (ii) faaliyet sektörüne göre farklılaşma durumları ve son olarak (iii) uluslararası tecrübesine göre farklılaşma durumları incelenmiştir. İstanbul ilinde 158 adet dış ticaretle uğraşan firmaya anket uygulanmıştır. Bu firmaların tamamı ihracat yaparken 137'si hem ihracat hem de ithalat yapmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlara göre hem ihracata hem ithalatta en çok kullanılan ödeme yönteminin peşin ödeme yöntemi olduğu tespit edilmiş ve bu durumun ortalama değerler bağlamında makro verilerle örtüşmediği görülmüştür. Sektörler bazında değerlendirildiğinde gıda sektörünün ihracatta peşin ödeme yöntemini daha fazla kullandığı orta çıkmıştır. Uluslararası tecrübe bağlamında ise tecrübe arttıkça, hem ihracatta hem ithalatta peşin ödeme yönteminde azalma, vesaik mukabili ödeme yönteminde artma olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Ödeme Yöntemleri, Uluslararası Tecrübe, Faaliyet Sektörü.

Jel Kodları:F30, F20.

ABSTRACT

In this study, (i) general usage rates of payment methods used in international trade, (ii) differentiation of payment methods used in foreign trade according to the sector of activity and finally, (iii) the differentiation of payment methods used in foreign trade according to international experience were examined. A questionnaire was applied to 158 firms dealing with foreign trade in Istanbul. While all of these companies export, 137 of them both export and import. According to the results, it was determined that the most used payment method in both exports and imports is the cash in advance payment method and this situation does not coincide with macro data in terms of average values. When it was evaluated on the basis of sectors, it was seen that the food sector use the cash in advance payment method more in exports. In the context of international experience, it was determined that as the international experience increases, there was a decrease in "cash in advance payment method" and an increase in "cash against documents method" both in exports and imports.

Keywords: International Trade, Payment Methods, International Experience, Operating Sector.

Jel Codes:F30, F20.

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaret, iç ticaretten daha risklidir. Farklı ülkelerin kendi yasaları, kültürleri ve dilleri vardır. Hem ithalatçının hem de ihracatçının ülkelerinde dikkatle yürütülmesi gereken işlemler bulunmaktadır (Meral, 2018). Bu bağlamda uluslararası ticaretin en önemli işlemlerinden birisini de ödeme aşaması oluşturmaktadır. Uluslararası ticarete, ihraç edilen mal bedellerinin, kolay, süratli, düşük maliyetli ve güvenli bir şekilde ihracatçıya ulaştırılması amacıyla çeşitli ödeme yöntemleri uygulanmaktadır. Ödeme yönteminin, mal bedelinin malın satıcısına ödenmesinde kullanılan yöntem olarak tanımlanması mümkündür (Yücel, 1999). Dış ticarete firmalar farklı ödeme sözleşmeleri arasından seçim yapar. Temel karar, ödemenin teslimattan önce mi (Peşin Ödeme-Cash in Advance) yoksa teslimattan sonra mı (Açık Hesap-Mal Mukabili-Open Account) yapılması gerektiğidir. Bu konu hem hangi ticari ortağın işlemi önceden finanse etmesi gerektiğini hem de riskini kimin üstleneceğini belirlediği için herhangi bir ticari işlemin önemli bir yönünü teşkil etmektedir (Hoefele vd., 2016). Uluslararası ticaret, ihracatçıları ve ithalatçıları, özellikle ticaret ortağı uzakta olduğunda veya sözleşmelerin uygulanmasının zor olduğu bir ülkede olduğunda önemli risklere maruz bıraktığı için, firmalar finansal araçlar tarafından sunulan özel ticaret finansmanı ürünleriyle bu riskleri azaltabilmektedirler. Bunlar temelde Vesaik Mukabili (Cash Against Documents) ve Akreditifli Ödeme (Letter of Credit) olarak iki enstrümanı içerir (Niepmann ve Eisenlohr, 2017). Bir dış ticaret işleminde ödeme yöntemi tercihi, alıcı ile satıcı arasındaki ilişki süresi ve güvene bağlıdır (Sirpal, 2009). Firmalar dış ticarete tecrübe kazandıkça davranışları değişmektedir (Reuber and Fischer, 1997; Casillas vd., 2020, Williams ve Chaston, 2004; Hultman vd, 2011). Aynı şekilde farklı koşullara sahip sektörlerde faaliyet gösteren firmaların uluslararası arenadaki faaliyet ve davranışları da farklılaşmaktadır (Fernhaber vd, 2007). Dolayısıyla farklı dış ticaret tecrübesi ve farklı sektörlerdeki firmaların dış ticarete kullandıkları ödeme yöntemlerinin değişebileceği düşünülebilir.

Dış ticarete kullanılan ödeme yöntemleri hakkında birçok akademik çalışma yapılmıştır. Örneğin banka ödeme yükümlülüğünün (Bank Payment Obligation) Türkiye uluslararası ticaretindeki yerini araştıran (Susmus ve Baslangic, 2015), bir katılım bankası örneğiyle ihracat akreditif verileri değerlendirilmesiyle ülke, teyit, vade, teslim şekli ve miktar ilişkilerini inceleyen (Zeynalzade vd., 2016), dış ticarete kullanılan ödeme şekillerini TMS 18 Hasılat Standardı çerçevesinde inceleyen (Gökgöz ve Özdemir, 2015), dış ticarete kullanılan ödeme şekilleri ile faiz oranları arasındaki ilişkiyi araştıran (Ağsakal ve Erkan, 2016) çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca makro bazda ikincil veriler kullanılarak, Türkiye'de uluslararası Ticaret de tahsil esasına dayalı ödeme yöntemlerinin değerlendirmesinin yapıldığı (Bayram, 2019) aynı şekilde yine makro bazda ikincil veriler kullanılarak dış ticaretteki ödeme yöntemlerinin geneli hakkında yıllar itibariyle kullanım oranları, ürün grupları vb. argümanlarla değerlendirme yapılan (Türkcan, 2015), akreditifin kesin ödeme garantisi yoksa doğrulama enstrümanı mı olduğu noktasında firmalar düzeyinde ihracat oranı ile akreditif kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyen (Kula, 2005), vesaik mukabili ödeme şeklinin operasyonel risk unsurlarını inceleyen (Varlık ve Uçar, 2017), küresel tedarik zincirinde fon akışı için kullanılabilir iki ödeme sistemi olan SWIFT ağı ve blok zincir ağı tabanlı ödeme sistemlerini inceleyen (Talay ve Bayram, 2020), dış ticarete stratejik finansman yönetimi ve akreditifin rolünü araştıran (Meral, 2019) çalışmalar mevcuttur. Ayrıca firma düzeyinde; ihracatta akreditifli ödeme şeklini kullanan işletmelerin tercih sebeplerini ve akreditifli işlemler sırasında karşılaştıkları sorunları Adapazarı ve İstanbul illerinde yerleşik 33 firma üzerinden inceleyen (Birgili vd., 2005), Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan 104 dış ticaret firması üzerinden, tercih edilen ödeme yöntemlerini ve karşılaşılan sorunları inceleyen (Öztürk ve Sandalcılar, 2018), ülkeler ve sektörler göre ödeme yöntemleri farklılığının Bursa'da 42 firma üzerinden araştıran (Alabayır ve Muzır, 2016) çalışmalar bulunmaktadır.

Aynı şekilde uluslararası literatürde; firma düzeyinde verileri kullanarak ülke özelliklerinin, firmaların peşin ödeme ve açık hesap arasındaki seçimlerini nasıl etkilediğini araştıran (Hoefeled vd., 2016), uluslararası ticarete ödeme yöntemlerinde bankaların rolünü inceleyen (Niepmann ve Eisenlohr, 2017), işletme yaşı, büyüklüğü, ithalat sıklığı ile dış ticarete kullanılan ödeme yöntemleri arasındaki ilişkiyi araştıran (Sirpal, 2009), peşin ödeme ile firmaların ihracata katılımı, başlaması arasındaki ilişkiyi araştıran (Doan vd., 2020; Thang vd., 2020) çalışmaları bulunmaktadır.

Hem Türkiye’de hem de uluslararası literatür incelendiğinde firma karakteristiklerinin dış ticarete ödeme yöntemlerine etkisi üzerine sınırlı sayıda çalışma olduğu gözle çarpılmaktadır. Niepmann ve Eisenlohr (2017)’de aynı doğrultuda firma karakteristiklerinin ve sektör yapısının dış ticarete ödeme yöntemlerine etkisi üzerine literatürde boşluk bulunduğunu ve katkı sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca firma karakteristiklerinden biri olan dış ticaret tecrübesi çerçevesinde ödeme yöntemlerinin incelendiği bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Dolayısıyla sözkonusu çalışmanın özellikle bu kapsamda alana katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Uluslararası ticarete en önemli dört ödeme şekli; açık hesap(mal mukabili), peşin ödeme, akreditifler ve vesaik mukabili ödemelerdir (Niepmann ve Eisenlohr, 2017; Türkcan, 2015). Bunların haricinde banka ödeme yükümlüğü ve kabul kredili ödeme gibi yöntemler de mevcuttur (Melemen, 2016). Peşin ödemede ihracatçı, ithalatçı tarafından peşin ödeme ile finanse edilir. İhracatçı için avantajlı bir ödeme ve finansman yöntemidir. Bu ödeme şeklinde ithalatçı, ihracatçı malı yüklemmeden önce mal bedelini peşin öder (Tunay vd., 2019). Mal mukabili ödeme şeklinde, mallar ihracatçı tarafından hiçbir tahsilât yapılmadan ithalatçıya gönderilmektedir. İthalatçı tarafından mallar gümrükten çekilmekte ve ödemesi daha sonra yapılmaktadır. Bu ödeme şeklinde ihracatçı parasını tahsil etmeden malları gönderdiği için risk altındadır. İthalatçı açısından ise avantajlı bir ödeme şeklidir. İthalatçıya malları sattıktan sonra mal bedelini ödeme imkânı sağlamaktadır. Böylece, alıcı ithal ettiği malların finansmanı konusunda kredi temin etme zorunluluğundan kurtulmakta, mal satıldıktan sonra da ödeme yapabileceği için finansman kolaylığı sağlamış bulunmaktadır (Ataman ve Sümer, 2006:16). Akreditifli ödeme, bir bankanın, ithalatçının müşterisi tarafından öngörülen belirli koşulların gerçekleştirilmesi durumunda yerine getirmekle yükümlü olduğu bir ödeme taahhüdüdür. Akreditifli ödeme işleminde ithalatçının bankası, ithalatçı ile ihracatçı arasında aracılık yapar ve ödemenin ithalatçı adına ihracatçıya, akreditifli ödemenin şart ve koşullarını yerine getirmek şartıyla yapılacağına dair güvence verir. Bu nedenle, akreditifli ödeme, her iki tarafa da en üst düzeyde güvence sağlayan ödeme türüdür (Meral, 2019). İthalatçı ve ihracatçı arasında güven yoksa, akreditifli ödeme yaygın olarak tercih edilen bir ödeme yöntemidir. Özellikle yüksek değerli ve/veya yüksek riskli işlemlerde akreditifli ödeme istenir (Bergami, 2019). Bir başka önemli ödeme yöntemi olan “belge karşılığı ödeme” veya Türk hukuku uygulamasındaki adı ile “vesaik mukabili ödeme” terim anlamı itibari ile bankanın ithalatçıdan mal bedelini tahsil etmesi ya da gelecek bir tarihte tahsil etmek üzere vadeli bir poliçe düzenlemesi karşılığında, ihracatçı tarafından kendisine verilmiş (tevdi edilmiş) olan belgeleri, malları gümrükten çekebilmesi için ithalatçıya vermesidir. Burada banka tarafından yapılan işlem, “tahsil işlemi”dir. Yoksa bu ödeme yönteminde akreditifte olduğu gibi, banka kendisine ibraz edilen belgeler karşılığında para ödememektedir (Al Kılıç, 2010). Bankanın sorumluluğu talimat çerçevesinde belgeleri teslim etmektir. Yoksa akreditifte olduğu gibi malın bedelinin ödenmesinden bankalar sorumlu değildir. Bankalar belgelerin geçerliliğine ilişkin sorumluluk almazlar (Sümer vd., 2013:65).

SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication / Dünya Bankalar Arası Finansal Telekomünikasyon Derneği) verilerine göre, akreditifler dünya ticaretinin yaklaşık % 13'ünü veya 2,27 trilyon Dolarını kapsamaktadır. Vesaik mukabili ödemeler ise dünya ihracat ve ithalatının yalnızca % 1,8'i veya 319 milyar dolarlık kısmı için kullanılmaktadır (Niepmann ve Eisenlohr, 2017). Yukarıda bahsi geçtiği üzere, temelde kullanılan dört çeşit ödeme yöntemi olduğu düşünüldüğünde (Niepmann ve Eisenlohr, 2017; Türkcan, 2015) ve dünya genelinde akreditif ve vesaik mukabili ödeme yöntemleri kullanım oranları da göz önüne alındığında, dünyada peşin ödeme ve mal mukabili ödeme yönteminin yüksek oranda kullanıldığı söylenebilir. Tabiki bütün bu oranlar ülkelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin Türkiye'de 2019 yılında ihracatta %66,1 mal mukabili, %12,7 peşin ödeme, %7,4 akreditif (vadeli dahil), %11,8 vesaik mukabili ödeme yöntemi kullanılmakta iken; ithalatta %61,9 mal mukabili, %20,4 peşin ödeme, %8,3 akreditif (vadeli dahil), %2,9 vesaik mukabili ödeme yöntemi kullanılmaktadır (TUİK, 2020). ABD ihracatının ise % 8,5'i akreditifler ile ve yalnızca % 1,1'inin vesaik mukabiliyle yapılmakta; ithalatı ise % 1,9 akreditifler vasıtasıyla, % 5,2'si vesaik mukabili ile yapılmaktadır. Bununla birlikte Çin ihracatı ortalama %8'i akreditiflere, % 2'si vesaik mukabiline; ithalatı ise % 36,4'ü akreditiflere, %1'i vesaik mukabiline dayanmaktadır. Japon ihracatı ise ortalama %15'i akreditife %2'si vesaik mukabiline; ithalatı ise % 4,9'u akreditiflere, %1,5'u vesaik mukabiline dayanmaktadır (Niepmann ve Eisenlohr, 2017).

Pascucci (2016)'a göre uluslararası iş tecrübesi, uluslararası ticaret yapma yılına ve ihracat yapılan ülke sayısına göre ölçülebilir. Hultman (2011)'e göre uluslararası tecrübe; ihracat yapılan ülke sayısı, ihracat yapma yılı ve ihracat oranı ile ölçülebilir. Literatürde uluslararası tecrübeye sahip olan firma yönetiminin, firmanın uluslararası arenadaki davranışlarını etkilediğini gösteren (Reuber and Fischer, 1997), ihracat tecrübesinin performansa olumlu yansıdığını gösteren (Casillas vd., 2020), uluslararası tecrübenin yöneticilerin karar alma davranışlarına etki ettiğini gösteren (Williams ve Chaston, 2004), uluslararası tecrübenin firmanın davranışlarına etki ettiğini gösteren (Hultman vd, 2011) çalışmalar bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak bu çalışmalarla aynı doğrultuda, örgütsel öğrenme teorisi, yeni pazar bilgi ve tecrübesinin; geçmiş (olumlu ve olumsuz) deneyimlerden faydalanıp, bunları eyleme geçirilebilir davranışlara dönüştüren firmaların bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir (Cyert ve Mart 1963). Ayrıca farklı koşullara sahip sektörlerde faaliyet gösteren firmaların uluslararası arenadaki faaliyetleri farklılaşmaktadır (Fernhaber vd., 2007). Ayrıca Alabayır ve Muzır (2016) AB üyesi ülkelerle Türkiye'nin yaptığı ithalatta tercih edilen ödeme yöntemlerinden mal mukabili ödeme yöntemi kullanım oranında tekstil sektörü aleyhine olmak üzere farklılık tespit etmişlerdir. Kula (2005) ise ihracat oranı ile akreditif kullanımı arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla dış ticaret tecrübesi ve faaliyet sektörüne göre dış ticaret ödeme yöntemlerinin de değişiyor olması beklenen bir sonuçtur. Bu açıklamalar doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Uluslararası ticarete kullanılan ödeme yöntemleri, faaliyet sektörüne göre farklılık göstermektedir.

H2: Uluslararası ticarete kullanılan ödeme yöntemleri, dış ticaret yapma yılına göre farklılık göstermektedir.

H3: Uluslararası ticarete kullanılan ödeme yöntemleri, dış ticaret yapılan ülke sayısına göre farklılık göstermektedir.

H4: Uluslararası ticarete kullanılan ödeme yöntemleri, ihracat oranına göre farklılık göstermektedir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırma Kapsamında Kullanılan Analitik Teknikler ve Analizler

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler bilgisayar ortamına girilerek SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 27.00 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Eksik ve hatalı olduğu tespit edilen veriler analizlere dahil edilmemiştir. Verilerin değerlendirilmesinde parametrik test yöntemlerinin uygulanabilmesi için örneklemin normal dağılım göstermesi gerektiği varsayılmıştır (Kalaycı, 2008). Araştırmada kullanılan değişkenlerin normal dağılıma sahip olup olmadığını belirlemek için skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) değerlerine bakılmıştır. Kalaycı (2010) çarpıklık ve basıklık ölçüsünün ± 3 aralığında değerler alması durumunda normal dağılım göstereceğini belirtmiştir. Araştırmada basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 3 arasında değiştiği hesaplanmıştır (bkz. Tablo 1). Normalliğin sağlanmasıyla birlikte, verilerin analizinde parametrik yöntemlerin kullanılması tercih edilmiştir. Araştırmada kapsamında dış ticaretle ödeme yöntemlerinden hangilerinin inceleneceğine karar vermek için TÜİK verileri incelenmiş ayrıca buna ilave olarak sektörde uzman kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. TÜİK verilerine göre 2019 yılında Türkiye’de uluslararası ticaretle ihracatta %98, ithalatta %94 oranında kullanılan ilk 4 yöntem “mal mukabili”, “peşin ödeme”, “vesaik mukabili” ve “akreditifli” ödeme yöntemidir. Sektörde dış ticaretle uğraşan uzmanlardan alınan görüşlerden hareketle peşin ödeme yönteminin “%100 peşin ödeme” ve “bir kısmı peşin bir kısmı diğer ödeme yöntemleri” olarak iki kategoride incelenmesinin uygun olacağı değerlendirilmiş ve sonuçta toplamda 5 adet yöntemle verilerin toplanmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda anket soruları, bu beş çeşit ödeme yöntemi için “% kullanım oranınızı belirtiniz” şeklinde sorulmuştur. Dış ticaretle kullanılan bu 5 çeşit ödeme yöntemi ithalat ve ihracat için ayrı olarak; sektöre ve uluslararası tecrübesine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Anova testi ile incelenmiştir.

Uluslararası tecrübe soruları için Hultman (2011) ve Pascucci (2016)’nın çalışmalarından yararlanılmıştır. Pascucci (2016)’a göre uluslararası iş tecrübesi uluslararası ticaret yapma yılı ile ihracat yapılan ülke sayısına göre ölçülebilir. Hultman (2011)’e göre ise uluslararası tecrübe; ihracat yapılan ülke sayısı, ihracat yapma yılı ve ihracat oranı ile ölçülebilir. Araştırma kapsamında hem ithalat hem ihracat yönüyle firmalar ele alındığı için yıl ve ülke sayısı, dış ticaret yapılan ülke sayısı ve dış ticaret yapma yılı olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla uluslararası tecrübe; dış ticaret yapılan ülke sayısı, dış ticaret yapma yılı ve ihracat oranı ile ölçülmüştür.

Tablo 1: Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	Basıklık	Çarpıklık
%100 Peşin (İhrc.)*	0,36	-1,07
Peşin+Diğer (İhrc.)	0,65	-0,59
Vesaik Mukabili (İhrc.)	1,15	0,51
Mal Mukabili (İhrc.)	1,57	1,02
Akreditif (İhrc.)	1,81	3,00
%100 Peşin (İth.)*	-0,56	0,67
Peşin+Diğer (İth.)	-0,95	0,32
Vesaik Mukabili (İth.)	0,91	1,23
Mal Mukabili (İth.)	0,56	1,40
Akreditif (İth.)	2,01	1,47

*İhrc: İhracat, İth: İthalat

3.2. Örnekleme ve Veri Toplama Araştırma için hedef kitle olarak İstanbul ilinde çeşitli sektörlerdeki dış ticaret yapan firmalar belirlenmiştir. Etkili araştırma yapmak için, katılımcılar farklı sektörlerden seçilmiştir. İstekli katılımcılara (firma sahipleri/karar

vericiler) eğitimli görüşmeciler tarafından anket uygulanmıştır. Anketler çoğunlukla yüzyüze görüşmelerle uygulanmıştır. Ayrıca telefon ve e-posta gibi yöntemler de kullanılmıştır. Çalışmaya katılmaları istenen 170 dış ticaret yapan firması sahibi / karar vericisinden 158 kullanılabilir yanıt elde edilmiştir. Bu firmaların 125'i üretici, 33'ü aracı firmadır. Söz konusu firmaların tamamı ihracat yaparken, 137'si hem ihracat hem ithalat yapmaktadır. Araştırmada anket uygulanan firmalar İstanbul ilinde faaliyet göstermektedir.

4. VERİ ANALİZİ ve SONUÇLARI

Veri analizi ve sonuçları, tanımlayıcı istatistikler ve farklılık analizleriyle hipotezlerin test edilmesiyle birlikte aşağıda iki başlıkta irdelenmiştir.

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Betimleyici analiz bağlamında ilk olarak örneklem karakteristikleri, ardından yine örneklemin dış ticaret ödeme yöntemleri ortalama değerleri verilmiştir.

Tablo 2: Örneklem Karakteristikleri

		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Sektör	Gıda	30	19	19
	Makine	34	21,5	40,5
	Elektronik	19	12	52,5
	Tekstil	73	46,2	98,7
	Diğer	2	1,3	100
	Toplam	158	100	
Yapı	Üretici	125	79,1	79,1
	Aracı	33	20,9	100
	Toplam	158	100	
Faaliyet Süresi (yıl)	1-10 yıl	24	15,2	15,2
	11-20 yıl	55	34,8	50
	21-30 yıl	39	24,7	74,7
	30+ yıl	40	25,3	100
	Toplam	158	100	
Dış ticaret süresi (yıl)	1-10 yıl	41	25,9	25,9
	11-20 yıl	63	39,9	65,8
	21-30 yıl	28	17,7	83,5
	30+ yıl	26	16,5	100
	Toplam	158	100	
Personel Sayısı	1-50 kişi	52	32,9	32,9
	51-100 kişi	45	28,5	61,4
	101-250 kişi	25	15,8	77,2
	250+ kişi	36	22,8	100
	Toplam	158	100	
Dış Ticaret Yapılan Ülke Sayısı	1-10 ülke	32	20,3	20,3
	11-20 ülke	65	41,1	61,4
	20+ ülke	61	38,6	100
	Toplam	158	100	
İhracat Oranı	%0-25	0	0	0
	%25-50	29	18,4	18,4
	%50-75	79	50	68,4
	%75+	50	31,6	100
	Toplam	158	100	

Yukarıda Tablo 2’de görüleceği üzere gıda sektöründe 30, makine sektöründe 34, elektronik sektöründe 19 ve tekstil sektöründen 73 ve diğerlerinden 2 olmak üzere toplamda 158 firma araştırma örneklemini oluşturmuştur. Bu firmaların 125’i üretici firma, 33’ü ise aracı firmadır. Bütün firmalar ihracat yaparken, 137 tanesi ise hem ihracat hem ithalat yapmaktadır. Çoğu firma 10 yılın üzerinde faaliyet göstermekte ve dış ticaret ile uğraşmaktadır. 1-50 kişi personeli olan 52 firma, 51-100 kişi çalıştıran 45, 101-250 kişi çalıştıran 25, 250+ kişi istihdam eden 36 firma bulunmaktadır. Dış ticaret yapılan ülke sayısı incelendiğinde 10 ülkeye kadar ülkeyle dış ticaret yapan 32 firma, 10’un üzerinde ülkeyle dış ticaret yapan 126 firma bulunmaktadır. %25’in altında ihracat oranı olan firma bulunmamaktadır. Ayrıca araştırma kapsamında bir firma hariç bütün firmaların bünyelerinde dış ticaretle uğraşan ayrı bir departman bulunmaktadır.

Tablo 3: Dış Ticaretle Kullanılan Ödeme Yöntemleri Min., Max., Ortalama ve Std. Sapma Değerleri

	N	Minimum	Maximum	Ort.*	Std. Sp.
%100 Peşin (İhrc.)	158	20	100	60,63	25,42
Peşin+Diğer (İhrc.)	158	0	70	18,64	19,11
Vesaik Mukabili (İhrc.)	158	0	50	10,32	13,70
Mal Mukabili (İhrc.)	158	0	30	4,58	8,22
Akreditif (İhrc.)	158	0	50	5,96	10,21
%100 Peşin (İth.)	137	20	100	54,89	25,18
Peşin+Diğer (İth.)	137	0	60	20,80	17,60
Vesaik Mukabili (İth.)	137	0	50	10,28	13,62
Mal Mukabili (İth.)	137	0	25	4,49	7,48
Akreditif (İth.)	137	0	50	9,54	12,85

*Dış ticaretle ödeme yöntemlerinde kullanım oranının % olarak ifade edildiği ölçüğe dayanan ortalama puanlar.

Tablo 3’te örneklemini oluşturan firmaların dış ticaretle kullandıkları ödeme yöntemlerinin ortalama değerleri bulunmaktadır. Buna göre ihracatta en çok kullanılan ödeme yöntemi %60,6 ile “%100 peşin ödeme” yöntemidir. Ardından %18,6 ile “bir kısmı peşin bir kısmı diğer ödeme yöntemleri”, %10,3 “vesaik mukabili”, %5,9 ile “akreditif”, %4,6 ile “mal mukabili” ödeme yöntemi gelmektedir. İthalatta ise en çok kullanılan ödeme yöntemi yine “%100 peşin ödeme” yöntemidir (%54,9). Ardından sırasıyla, %20,8 ile “bir kısmı peşin bir kısmı diğer ödeme yöntemleri”, %10,3 ile “vesaik mukabili”, %9,5 ile “akreditif”, %4,5 ile “mal mukabili” ödeme yöntemi gelmektedir.

4.2. Hipotez Testleri

Dış ticaretle uğraşan firmaların dış ticaretle kullandıkları ödeme yöntemlerinin; faaliyet sektörlerine, dış ticaret yapma yılına, dış ticaret yapılan ülke sayısına ve ihracat oranına göre farklılaşma durumunu analiz etmek amacıyla Anova ve ardından Post-Hoc testleri yapılmıştır.

Tablo 4: İhracat ve İthalatta Ödeme Yöntemleri Kullanımının Faaliyet Sektörüne Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	p
%100 Peşin (İhrc.)	Gruplar Arası	7129,608	4	1782,402	2,89	0,024
	Gruplar İçi	94357,101	153	616,713		
Peşin+Diğer (İhrc.)	Gruplar Arası	1647,107	4	411,777	1,131	0,344
	Gruplar İçi	55685,33	153	363,956		
Vesaik Mukabili (İhrc.)	Gruplar Arası	510,111	4	127,528	0,673	0,611
	Gruplar İçi	28974,066	153	189,373		
Mal Mukabili (İhrc.)	Gruplar Arası	410,995	4	102,749	1,54	0,193
	Gruplar İçi	10209,593	153	66,729		
Akreditif (İhrc.)	Gruplar Arası	616,881	4	154,22	1,498	0,206
	Gruplar İçi	15750,891	153	102,947		
%100 Peşin (İth.)	Gruplar Arası	2889,474	4	722,368	1,144	0,339
	Gruplar İçi	83333,884	132	631,317		
Peşin+Diğer (İth.)	Gruplar Arası	73,564	4	18,391	0,058	0,994
	Gruplar İçi	42076,115	132	318,758		
Vesaik Mukabili (İth.)	Gruplar Arası	531,005	4	132,751	0,709	0,587
	Gruplar İçi	24702,455	132	187,14		
Mal Mukabili (İth.)	Gruplar Arası	76,334	4	19,083	0,334	0,855
	Gruplar İçi	7537,9	132	57,105		
Akreditif (İth.)	Gruplar Arası	642,967	4	160,742	0,973	0,424
	Gruplar İçi	21797,063	132	165,129		

Tablo 4’de görüleceği üzere örneklem grubunu oluşturan işletmelerin dış ticarete kullandıkları ödeme yöntemlerinin faaliyet gösterdikleri sektöre göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda sadece ihracatta peşin ödeme yönteminde sektöre göre aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur ($p > ,05$).

Tablo 5: Faaliyet Sektörüne Göre İhracatta Peşin Ödeme Yöntemi Kullanımına İlişkin Varyans Homojenlik Testi Sonuçları ve Ortalama Değerler

Ortalama ve Standart Sp.					Varyans Homojenlik Testi		
Sektör	N	Ort.	Std. Sp.	Levene Statistic	df1	df2	Sig
%100 Peşin (İhrc.)	Gıda	30	74,1667	26,91248	1,711	4	153
	Makine	34	59,4118	25,21918			
	Elektronik	19	59,2105	26,04820			
	Tekstil	73	56,2329	23,61116			
	Diğer	2	52,5000	3,53553			
Toplam	158	60,6329	25,42464				,150

Bu işlem sonrasında ANOVA analiziyle belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini incelemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizlerine geçilmiştir. ANOVA analizi sonrasında hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar verebilmek için öncelikle Levene Testi aracılığıyla varyansların homojenliği denetlenmiş, varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Bu işlemin ardından varyansların homojen olduğu durumlarda kullanılan Tukey çoklu karşılaştırma tekniği tercih edilmiştir.

Tablo 6: İhracatta Peşin Ödeme Yönteminin Sektör Değişkenine Göre Yapılan Tukey Testi Sonuçları

(I) Sektör	(J) Sektör	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.	%95 Güven Aralığı Alt Sınır	Üst Sınır
Gıda	Makine	14,7549	6,22059	0,129	-2,4175	31,9273
	Elektronik	14,95614	7,28119	0,246	-5,1442	35,0564
	Tekstil	17,93379*	5,38565	0,009	3,0663	32,8013
	Diğer	21,66667	18,13598	0,754	-28,3992	71,7325
Makine	Gıda	-14,7549	6,22059	0,129	-31,9273	2,4175
	Elektronik	0,20124	7,11317	1,000	-19,4352	19,8377
	Tekstil	3,17889	5,15623	0,972	-11,0553	17,4131
	Diğer	6,91176	18,06918	0,995	-42,9697	56,7932
Elektronik	Gıda	-14,95614	7,28119	0,246	-35,0564	5,1442
	Makine	-0,20124	7,11317	1,000	-19,8377	19,4352
	Tekstil	2,97765	6,39584	0,990	-14,6786	20,6339
	Diğer	6,71053	18,46118	0,996	-44,253	57,6741
Tekstil	Gıda	-17,93379*	5,38565	0,009	-32,8013	-3,0663
	Makine	-3,17889	5,15623	0,972	-17,4131	11,0553
	Elektronik	-2,97765	6,39584	0,990	-20,6339	14,6786
	Diğer	3,73288	17,79901	1,000	-45,4027	52,8685
Diğer	Gıda	-21,66667	18,13598	0,754	-71,7325	28,3992
	Makine	-6,91176	18,06918	0,995	-56,7932	42,9697
	Elektronik	-6,71053	18,46118	0,996	-57,6741	44,253
	Tekstil	-3,73288	17,79901	1,000	-52,8685	45,4027

Tablo 6'da görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan işletmelerin ihracatta kullandıkları peşin ödeme yönteminin faaliyet gösterdikleri sektör değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda söz konusu farklılığın, gıda sektörü ile tekstil sektörü arasında gıda sektörü lehine $p < 0,01$ düzeyinde gerçekleştiği saptanmıştır

Tablo 7: İhracat ve İthalatta Ödeme Yöntemleri Kullanımının Dış Ticaret Yapma Yılına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	p
%100 Peşin (İhrc.)	Gruplar Arası	7465,197	3	2488,399	4,076	0,01
	Gruplar İçi	94021,512	154	610,529		
Peşin+Diğer (İhrc.)	Gruplar Arası	842,819	3	280,94	0,766	0,52
	Gruplar İçi	56489,618	154	366,816		
Vesaik Mukabili (İhrc.)	Gruplar Arası	5124,342	3	1708,114	10,8	0,00
	Gruplar İçi	24359,835	154	158,181		
Mal Mukabili (İhrc.)	Gruplar Arası	527,634	3	175,878	2,684	0,05
	Gruplar İçi	10092,955	154	65,539		
Akreditif (İhrc.)	Gruplar Arası	606,022	3	202,007	1,974	0,12
	Gruplar İçi	15761,75	154	102,349		
%100 Peşin	Gruplar Arası	5882,954	3	1960,985	3,246	0,02

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	p
(İth.)	Gruplar İçi	80340,403	133	604,063		
Peşin+Diğer	Gruplar Arası	526,181	3	175,394	0,56	0,64
(İth.)	Gruplar İçi	41623,498	133	312,959		
Vesaik Mukabili	Gruplar Arası	2034,909	3	678,303	3,889	0,01
(İth.)	Gruplar İçi	23198,551	133	174,425		
Mal Mukabili	Gruplar Arası	432,654	3	144,218	2,671	0,05
(İth.)	Gruplar İçi	7181,58	133	53,997		
Akreditif (İth.)	Gruplar Arası	307,94	3	102,647	0,617	0,61
	Gruplar İçi	22132,089	133	166,407		

Tablo 7’de görüleceği üzere örneklem grubunu oluşturan işletmelerin dış ticarete kullandıkları ödeme yöntemlerinin dış ticaret yapma yılına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda hem ihracatta hem ithalatta%100 peşin ödeme, vesaik mukabili ve mal mukabili ödeme yöntemlerinde dış ticaret yapma yılına göre aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur ($p > ,05$).

Tablo 8: Dış Ticaret Yapma Yılına Göre Anova Tesi Sonuçları Anlamlı Çıkan Ödeme Yöntemlerine İlişkin Varyans Homojenlik Testi Sonuçları ve Ortalama Değerler

		Ortalama ve Standart Sp.			Varyans Homojenlik Testi			
		N	Ort.	Standart Sapma	Levene Statistic	df1	df2	Sig
%100 Peşin (İhrc.)	1-10 yıl	41	63,05	24,67	6,802	3	154	0,000
	11-20 yıl	63	64,29	27,41				
	21-30 yıl	28	63,21	25,17				
	30+ yıl	26	45,19	15,46				
	Toplam	158	60,63	25,43				
Vesaik Mukabili (İhrc.)	1-10 yıl	41	8,78	12,64	1,133	3	154	0,337
	11-20 yıl	63	7,38	11,87				
	21-30 yıl	28	7,32	10,04				
	30+ yıl	26	23,08	16,13				
	Toplam	158	10,32	13,70				
Mal Mukabili (İhrc.)	1-10 yıl	41	4,15	8,21	2,658	3	154	0,050
	11-20 yıl	63	3,70	7,53				
	21-30 yıl	28	3,39	7,21				
	30+ yıl	26	8,65	9,96				
	Toplam	158	4,58	8,22				
%100 Peşin (İth.)	1-10 yıl	34	56,91	28,44	3,628	3	133	0,015
	11-20 yıl	51	60,49	25,99				
	21-30 yıl	26	53,85	23,38				
	30+ yıl	26	42,31	15,76				
	Toplam	137	54,89	25,18				
Vesaik Mukabili (İth.)	1-10 yıl	34	7,44	9,99	4,815	3	133	0,003
	11-20 yıl	51	7,84	11,19				
	21-30 yıl	26	11,35	15,27				
	30+ yıl	26	17,69	17,68				
	Toplam	137	10,28	13,62				
Mal Mukabili (İth.)	1-10 yıl	34	6,03	8,14	10,83	3	133	0,000
	11-20 yıl	51	3,92	7,09				
	21-30 yıl	26	1,54	3,68				
	30+ yıl	26	6,54	9,25				
	Toplam	137	4,49	7,48				

Bu işlem sonrasında ANOVA analiziyle belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini incelemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizlerine geçilmiştir. ANOVA analizi sonrasında hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar verebilmek için öncelikle Levene Testi aracılığıyla varyansların homojenliği denetlenmiş, ihracatta vesaik mukabili ve mal mukabili ödeme yöntemlerinde varyansların homojen olduğu diğerlerinde ise homojen olmadığı görülmüştür ($p < .05$). Bu işlemin ardından varyansların homojen olduğu durumlarda Tukey çoklu karşılaştırma tekniği, varyansların homojen olmayanlar için Games-Howell tekniği tercih edilmiştir.

Tablo 9: Dış Ticaret Yapma Yılına Göre Anova Tesi Sonuçları Anlamlı Çıkan Ödeme Yöntemlerine İlişkin Tukey ve Games Howell Testi Sonuçları

Dependent Variable	(I) yıl	(J) yıl	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.	%95 Güven Aralığı Alt Sınır	Üst Sınır
%100 Peşin (İhrc.)	1-10 yıl	11-20 yıl	-1,2369	5,1742	0,995	-14,7762	12,3024
		21-30 yıl	-0,1655	6,1219	1,000	-16,3637	16,0327
		30+ yıl	17,85647*	4,9025	0,003	4,9297	30,7832
	11-20 yıl	1-10 yıl	1,2369	5,1742	0,995	-12,3024	14,7762
		21-30 yıl	1,0714	5,8789	0,998	-14,4939	16,6368
		30+ yıl	19,09341*	4,5956	0,000	7,0307	31,1561
	21-30 yıl	1-10 yıl	0,1655	6,1219	1,000	-16,0327	16,3637
		11-20 yıl	-1,0714	5,8789	0,998	-16,6368	14,4939
		30+ yıl	18,02198*	5,6413	0,013	2,9767	33,0673
	30+ yıl	1-10 yıl	-17,85647*	4,9025	0,003	-30,7832	-4,9297
		11-20 yıl	-19,09341*	4,5956	0,000	-31,1561	-7,0307
		21-30 yıl	-18,02198*	5,6413	0,013	-33,0673	-2,9767
Vesaik Mukabili (İhrc.)	1-10 yıl	11-20 yıl	1,3995	2,5237	0,945	-5,1552	7,9543
		21-30 yıl	1,4591	3,0834	0,965	-6,5495	9,4676
		30+ yıl	-14,29644*	3,1531	0,000	-22,4860	-6,1069
	11-20 yıl	1-10 yıl	-1,3995	2,5237	0,945	-7,9543	5,1552
		21-30 yıl	0,0595	2,8566	1,000	-7,3599	7,4790
		30+ yıl	-15,69597*	2,9317	0,000	-23,3104	-8,0815
	21-30 yıl	1-10 yıl	-1,4591	3,0834	0,965	-9,4676	6,5495
		11-20 yıl	-0,0595	2,8566	1,000	-7,4790	7,3599
		30+ yıl	-15,75549*	3,4254	0,000	-24,6522	-6,8588
	30+ yıl	1-10 yıl	14,29644*	3,1531	0,000	6,1069	22,4860
		11-20 yıl	15,69597*	2,9317	0,000	8,0815	23,3104
		21-30 yıl	15,75549*	3,4254	0,000	6,8588	24,6522
Mal Mukabili (İhrc.)	1-10 yıl	11-20 yıl	0,4479	1,6244	0,993	-3,7712	4,6671
		21-30 yıl	0,7535	1,9847	0,981	-4,4015	5,9084
		30+ yıl	-4,5075	2,0296	0,122	-9,7790	0,7639
	11-20 yıl	1-10 yıl	-0,4479	1,6244	0,993	-4,6671	3,7712
		21-30 yıl	0,3056	1,8387	0,998	-4,4702	5,0813
		30+ yıl	-4,95543*	1,8871	0,046	-9,8567	-0,0542
	21-30 yıl	1-10 yıl	-0,7535	1,9847	0,981	-5,9084	4,4015
		11-20 yıl	-0,3056	1,8387	0,998	-5,0813	4,4702
		30+ yıl	-5,2610	2,2049	0,084	-10,9877	0,4657
	30+ yıl	1-10 yıl	4,5075	2,0296	0,122	-0,7639	9,7790
		11-20 yıl	4,95543*	1,8871	0,046	0,0542	9,8567
		21-30 yıl	5,2610	2,2049	0,084	-0,4657	10,9877

Dependent Variable	(I) yıl	(J) yıl	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.	%95 Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
%100 Peşin (İth.)	1-10 yıl	11-20 yıl	-3,5784	6,0859	0,935	-19,6167	12,4598
		21-30 yıl	3,0656	6,6949	0,968	-14,6461	20,7773
		30+ yıl	14,6041	5,7753	0,067	-0,7104	29,9186
	11-20 yıl	1-10 yıl	3,5784	6,0859	0,935	-12,4598	19,6167
		21-30 yıl	6,6440	5,8535	0,670	-8,8605	22,1485
		30+ yıl	18,18250*	4,7746	0,002	5,6275	30,7375
	21-30 yıl	1-10 yıl	-3,0656	6,6949	0,968	-20,7773	14,6461
		11-20 yıl	-6,6440	5,8535	0,670	-22,1485	8,8605
		30+ yıl	11,5385	5,5299	0,173	-3,2286	26,3055
	30+ yıl	1-10 yıl	-14,6041	5,7753	0,067	-29,9186	0,7104
		11-20 yıl	-18,18250*	4,7746	0,002	-30,7375	-5,6275
		21-30 yıl	-11,5385	5,5299	0,173	-26,3055	3,2286
Vesaik Mukabili (İth.)	1-10 yıl	11-20 yıl	-0,4020	2,3225	0,998	-6,5024	5,6985
		21-30 yıl	-3,9050	3,4502	0,672	-13,1457	5,3357
		30+ yıl	-10,2511*	3,8673	0,047	-20,6526	0,1503
	11-20 yıl	1-10 yıl	0,4020	2,3225	0,998	-5,6985	6,5024
		21-30 yıl	-3,5030	3,3796	0,729	-12,5708	5,5647
		30+ yıl	-9,8492*	3,8044	0,049	-20,1020	0,4036
	21-30 yıl	1-10 yıl	3,9050	3,4502	0,672	-5,3357	13,1457
		11-20 yıl	3,5030	3,3796	0,729	-5,5647	12,5708
		30+ yıl	-6,3462	4,5808	0,514	-18,5288	5,8365
	30+ yıl	1-10 yıl	10,2511*	3,8673	0,047	-0,1503	20,6526
		11-20 yıl	9,8492*	3,8044	0,049	-0,4036	20,1020
		21-30 yıl	6,3462	4,5808	0,514	-5,8365	18,5288
Mal Mukabili (İth.)	1-10 yıl	11-20 yıl	2,1078	1,7139	0,610	-2,4132	6,6289
		21-30 yıl	4,49095*	1,5722	0,031	0,3081	8,6738
		30+ yıl	-0,5091	2,2893	0,996	-6,5927	5,5746
	11-20 yıl	1-10 yıl	-2,1078	1,7139	0,610	-6,6289	2,4132
		21-30 yıl	2,3831	1,2277	0,220	-0,8428	5,6090
		30+ yıl	-2,6169	2,0680	0,590	-8,1574	2,9236
	21-30 yıl	1-10 yıl	-4,49095*	1,5722	0,031	-8,6738	-0,3081
		11-20 yıl	-2,3831	1,2277	0,220	-5,6090	0,8428
		30+ yıl	-5,0000	1,9521	0,069	-10,2827	0,2827
	30+ yıl	1-10 yıl	0,5091	2,2893	0,996	-5,5746	6,5927
		11-20 yıl	2,6169	2,0680	0,590	-2,9236	8,1574
		21-30 yıl	5,0000	1,9521	0,069	-0,2827	10,2827

Tablo 9’da görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan işletmelerin dış ticarete kullandıkları ödeme yöntemlerinin, dış ticaret yapma yılı değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda ihracatta %100 Peşin ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 30+yıl ile 1-10 yıl, 11-20 yıl ve 21-30 yıl grupları arasında 30+yıl grubu aleyhine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ihracatta vesaik mukabili ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 30+yıl ile 1-10 yıl, 11-20 yıl ve 21-30 yıl grupları arasında 30+yıl grubu lehine $p < ,001$ düzeyinde gerçekleştiği; ihracatta mal mukabili ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 30+yıl ile 11-20 yıl grupları arasında 30+yıl grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ithalatta ise %100 Peşin ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 30+yıl ile 11-20 yıl grupları arasında 30+yıl grubu aleyhine $p < ,005$ düzeyinde gerçekleştiği; ithalatta vesaik mukabili ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 30+yıl ile 1-10 yıl, 11-20 yıl grupları arasında 30+yıl grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ithalatta mal mukabili ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 21-30 yıl ile 1-10 yıl grupları arasında 1-10 yıl grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Tablo 10: İhracat ve İthalatta Ödeme Yöntemleri Kullanımının Dış Ticaret Yapılan Ülke Sayısına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	p
%100 Peşin (İhrc.)	Gruplar Arası	5805,624	2	2902,812	4,702	0,010
	Gruplar İçi	95681,09	155	617,297		
Peşin+Diğer (İhrc.)	Gruplar Arası	2294,652	2	1147,326	3,231	0,042
	Gruplar İçi	55037,78	155	355,082		
Vesaik Muk.(İhrc.)	Gruplar Arası	1644,501	2	822,251	4,578	0,012
	Gruplar İçi	27839,68	155	179,611		
Mal Muk.(İhrc.)	Gruplar Arası	449,173	2	224,586	3,422	0,035
	Gruplar İçi	10171,42	155	65,622		
Akreditif (İhrc.)	Gruplar Arası	404,594	2	202,297	1,964	0,144
	Gruplar İçi	15963,18	155	102,988		
%100 Peşin (İth.)	Gruplar Arası	8264,523	2	4132,261	7,103	0,001
	Gruplar İçi	77958,84	134	581,782		
Peşin+Diğer (İth.)	Gruplar Arası	2313,851	2	1156,925	3,892	0,023
	Gruplar İçi	39835,83	134	297,282		
Vesaik Muk.(İth.)	Gruplar Arası	2423,148	2	1211,574	7,117	0,001
	Gruplar İçi	22810,31	134	170,226		
Mal Muk.(İth.)	Gruplar Arası	4,744	2	2,372	0,042	0,959
	Gruplar İçi	7609,49	134	56,787		
Akreditif (İth.)	Gruplar Arası	5,904	2	2,952	0,018	0,983
	Gruplar İçi	22434,13	134	167,419		

Tablo 10'da görüleceği üzere örneklem grubunu oluşturan işletmelerin dış ticarete kullandıkları ödeme yöntemlerinin dış ticaret yapılan ülke sayısına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda ihracatta %100 peşin ödeme, peşin+diğer, vesaik mukabili ve mal mukabili ödeme yöntemlerinde; ithalatta ise %100 peşin ödeme, peşin+diğer ve vesaik mukabili ödeme yöntemlerinde dış ticaret yapılan ülke sayısına göre aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Tablo 11: Dış Ticaret Yapılan Ülke Sayısına Göre Anova Tesi Sonuçları Anlamlı Çıkan Ödeme Yöntemlerine İlişkin Varyans Homojenlik Testi Sonuçları ve Ortalama Değerler

		Ortalama ve Standart Sp.			Varyans Homojenlik Testi			
		N	Ort	Std. Sp.	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
%100 Peşin (İhrc.)	1-10 ülke	32	72,66	25,56	0,847	2	155	0,431
	11-20 ülke	65	57,77	24,00				
	20+ ülke	61	57,38	25,36				
	Toplam	158	60,63	25,42				
Peşin+Diğer (İhrc.)	1-10 ülke	32	13,59	19,93	1,403	2	155	0,249
	11-20 ülke	65	23,00	20,61				
	20+ ülke	61	16,64	16,09				
	Toplam	158	18,64	19,11				
Vesaik Mukabili (İhrc.)	1-10 ülke	32	6,41	10,26	2,879	2	155	0,059
	11-20 ülke	65	8,54	13,25				
	20+ ülke	61	14,26	14,91				
	Toplam	158	10,32	13,70				
Mal Mukabili (İhrc.)	1-10 ülke	32	3,59	7,54	7,119	2	155	0,001
	11-20 ülke	65	3,08	7,16				
	20+ ülke	61	6,69	9,24				
	Toplam	158	4,58	8,22				

		Ortalama ve Standart Sp.			Varyans Homojenlik Testi			
		N	Ort	Std. Sp.	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
%100 Peşin (İth.)	1-10 ülke	30	66,33	29,53	12,609	2	134	0,000
	11-20 ülke	54	57,13	26,36				
	20+ ülke	53	46,13	17,45				
	Toplam	137	54,89	25,18				
Peşin+Diğer (İth.)	1-10 ülke	30	13,23	15,49	0,485	2	134	0,617
	11-20 ülke	54	21,91	18,49				
	20+ ülke	53	23,96	16,85				
	Toplam	137	20,80	17,60				
Vesaik Mukabili (İth.)	1-10 ülke	30	6,60	9,28	8,565	2	134	0,000
	11-20 ülke	54	7,13	11,06				
	20+ ülke	53	15,57	16,31				
	Toplam	137	10,28	13,62				

Bu işlem sonrasında ANOVA analiziyle belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini incelemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizlerine geçilmiştir. ANOVA analizi sonrasında hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar verebilmek için öncelikle Levene Testi aracılığıyla varyansların homojenliği denetlenmiş, ihracatta mal mukabili, ithalatta ise %100 peşin ve vesaik mukabili ödeme yöntemlerinde varyansların homojen olmadığı, diğerlerinde ise homojen olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Bu işlemin ardından varyansların homojen olduğu durumlarda Tukey çoklu karşılaştırma tekniği, varyansların homojen olmayanlar için Games-Howell tekniği tercih edilmiştir.

Tablo 12: Dış Ticaret Yapılan Ülke Sayısına Göre Anova Tesi Sonuçları Anlamlı Çıkan Ödeme Yöntemlerine İlişkin Tukey ve Games Howell Testi Sonuçları

Test	Değişken	(I) ihulk	(J) ihulk	Ortalama		Standar t Hata	Sig.	%95 Güven Aralığı	
				Farkı (I-J)				Alt Sınır	Üst Sınır
Tukey	%100 Peşin (İhrc.)	1-10 ülke	11-20 ülke	14,88702*	5,36539	0,017	2,1901	27,5839	
			20+ ülke	15,27920*	5,42311	0,015	2,4457	28,1127	
		11-20 ülke	1-10 ülke	-14,8870*	5,36539	0,017	-27,5839	-2,1901	
			20+ ülke	0,39218	4,42905	0,996	-10,0889	10,8733	
		20+ ülke	1-10 ülke	-15,2792*	5,42311	0,015	-28,1127	-2,4457	
			11-20 ülke	-0,39218	4,42905	0,996	-10,8733	10,0889	
Tukey	Peşin+Diğer (İhrc.)	1-10 ülke	11-20 ülke	-9,40625*	4,06929	0,048	-19,036	0,2235	
			20+ ülke	-3,04559	4,11307	0,74	-12,779	6,6878	
		11-20 ülke	1-10 ülke	9,40625*	4,06929	0,048	-0,2235	19,036	
			20+ ülke	6,36066	3,35914	0,144	-1,5886	14,3099	
		20+ ülke	1-10 ülke	3,04559	4,11307	0,740	-6,6878	12,779	
			11-20 ülke	-6,36066	3,35914	0,144	-14,3099	1,5886	
Tukey	Vesaik Mukabili (İhrc.)	1-10 ülke	11-20 ülke	-2,13221	2,89415	0,742	-8,981	4,7166	
			20+ ülke	-7,85605*	2,92528	0,022	-14,7786	-0,9335	
		11-20 ülke	1-10 ülke	2,13221	2,89415	0,742	-4,7166	8,981	
			20+ ülke	-5,72383*	2,38908	0,046	-11,3774	-0,0702	
		20+ ülke	1-10 ülke	7,85605*	2,92528	0,022	0,9335	14,7786	
			11-20 ülke	5,72383*	2,38908	0,046	0,0702	11,3774	
Games-Howell	Mal Mukabili (İhrc.)	1-10 ülke	11-20 ülke	0,51683	1,60172	0,944	-3,334	4,3677	
			20+ ülke	-3,09477	1,7822	0,198	-7,3561	1,1666	
		11-20 ülke	1-10 ülke	-0,51683	1,60172	0,944	-4,3677	3,334	
			20+ ülke	-3,61160*	1,47982	0,043	-7,1261	-0,0971	
		20+ ülke	1-10 ülke	3,09477	1,7822	0,198	-1,1666	7,3561	

Test	Değişken	(I) ihulk	(J) ihulk	Ortalama		Standart Hata	Sig.	%95 Güven Aralığı	
				Farkı (I-J)				Alt Sınır	Üst Sınır
			11-20 ülke	3,61160*	1,47982	0,043	0,0971	7,1261	
Games-Howell	%100 Peşin (İth.)	1-10 ülke	11-20 ülke	9,2037	6,47652	0,337	-6,4005	24,8079	
			20+ ülke	20,20126*	5,90095	0,004	5,8483	34,5542	
		11-20 ülke	1-10 ülke	-9,2037	6,47652	0,337	-24,8079	6,4005	
			20+ ülke	10,99755*	4,31431	0,033	0,7202	21,2749	
		20+ ülke	1-10 ülke	-20,2012*	5,90095	0,004	-34,5542	-5,8483	
			11-20 ülke	-10,9975*	4,31431	0,033	-21,2749	-0,7202	
Tukey	Peşin+Diğer (İth.)	1-10 ülke	11-20 ülke	-8,67407	3,92615	0,073	-17,9792	0,6311	
			20+ ülke	-10,7289*	3,93935	0,020	-20,0654	-1,3925	
		11-20 ülke	1-10 ülke	8,67407	3,92615	0,073	-0,6311	17,9792	
			20+ ülke	-2,05486	3,33382	0,811	-9,9561	5,8464	
		20+ ülke	1-10 ülke	10,72893*	3,93935	0,020	1,3925	20,0654	
			11-20 ülke	2,05486	3,33382	0,811	-5,8464	9,9561	
Games-Howell	Vesaik Mukabili (İth.)	1-10 ülke	11-20 ülke	-0,52963	2,26595	0,970	-5,9569	4,8976	
			20+ ülke	-8,96604*	2,80884	0,006	-15,6723	-2,2598	
		11-20 ülke	1-10 ülke	0,52963	2,26595	0,970	-4,8976	5,9569	
			20+ ülke	-8,43641*	2,69878	0,007	-14,8664	-2,0064	
		20+ ülke	1-10 ülke	8,96604*	2,80884	0,006	2,2598	15,6723	
			11-20 ülke	8,43641*	2,69878	0,007	2,0064	14,8664	

Tablo 12'de görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan işletmelerin dış ticarete kullandıkları ödeme yöntemlerinin, dış ticaret yapılan ülke sayısı değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan post-hoc testleri sonucunda; ihracatta %100 peşin ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 1-10 ülke grubu ile 11-20 ülke ve 20+ ülke grupları arasında, 1-10 ülke grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ihracatta peşin+diğer ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 1-10 ülke grubu ile 11-20 ülke grubu arasında 11-20 ülke grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ihracatta vesaik mukabili ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 20+ ülke grubu ile 1-10 ülke ve 11-20 ülke grubu arasında 20+ ülke grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. İthalatta ise %100 Peşin ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 1-10 ülke grubu ve 11-20 ülke grubu ile 20+ ülke grupları arasında, 20+ ülke grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ithalatta peşin+diğer ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 1-10 ülke grubu ile 20+ ülke grubu arasında 20+ ülke grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ithalatta vesaik mukabili ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, 20+ ülke grubu ile 1-10 ülke ve 11-20 ülke grubu arasında 20+ ülke grubu lehine $p < ,05$ düzeyinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Tablo 13: İhracat ve İthalatta Ödeme Yöntemleri Kullanımının İhracat Oranına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ort.	F	p
%100 Peşin (İhrc.)	Gruplar Arası	9137,601	2	4568,801	7,668	0,001
	Gruplar İçi	92349,108	155	595,801		
Peşin+Diğer (İhrc.)	Gruplar Arası	1733,307	2	866,654	2,416	0,093
	Gruplar İçi	55599,129	155	358,704		
Vesaik Muk.(İhrc.)	Gruplar Arası	1288,534	2	644,267	3,542	0,031
	Gruplar İçi	28195,644	155	181,907		
Mal Mukabili (İhrc.)	Gruplar Arası	144,044	2	72,022	1,066	0,347
	Gruplar İçi	10476,545	155	67,591		
Akreditif (İhrc.)	Gruplar Arası	442,292	2	221,146	2,152	0,120
	Gruplar İçi	15925,481	155	102,745		
%100 Peşin (İth.)	Gruplar Arası	19670,425	2	9835,212	19,803	0,000
	Gruplar İçi	66552,933	134	496,664		
Peşin+Diğer (İth.)	Gruplar Arası	1001,203	2	500,601	1,63	0,200
	Gruplar İçi	41148,476	134	307,078		
Vesaik Muk. (İth.)	Gruplar Arası	4344,114	2	2172,057	13,933	0,000
	Gruplar İçi	20889,345	134	155,891		
Mal Muk.(İth.)	Gruplar Arası	732,316	2	366,158	7,13	0,001
	Gruplar İçi	6881,918	134	51,358		
Akreditif (İth.)	Gruplar Arası	558,626	2	279,313	1,71	0,185
	Gruplar İçi	21881,403	134	163,294		

Tablo 13'de görüleceği üzere örnekleme grubunu oluşturan işletmelerin dış ticarete kullandıkları ödeme yöntemlerinin, ihracat oranına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda ihracatta %100 peşin ödeme ve vesaik mukabilinde; ithalatta ise %100 peşin ödeme, vesaik mukabili ve mal mukabili ödeme yöntemlerinde ihracat oranına göre aritmetik ortalamalar arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur.

Tablo 14: İhracat Oranına Göre Anova Testi Sonuçları Anlamlı Çıkan Ödeme Yöntemlerine İlişkin Varyans Homojenlik Testi Sonuçları ve Ortalama Değerler

	Ortalama ve Standart Sp.				Varyans Homojenlik Testi			
	İhoran	N	Ort.	Std. Ht.	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
%100 Peşin (İhrc.)	%25-50	29	75,00	22,64	0,442	2	155	0,643
	%50-75	79	60,38	25,24				
	%75+	50	52,70	24,04				
	Toplam	158	60,63	25,42				
Vesaik Mukabili (İhrc.)	%25-50	29	5,69	10,06	3,154	2	155	0,045
	%50-75	79	9,75	13,68				
	%75+	50	13,90	14,82				
	Toplam	158	10,32	13,70				
%100 Peşin (İth.)	%25-50	25	72,40	25,25	6,366	2	134	0,002
	%50-75	69	58,55	24,26				
	%75+	43	38,84	16,36				
	Toplam	137	54,89	25,18				
Vesaik Mukabili (İth.)	%25-50	25	3,40	8,00	3,356	2	134	0,038
	%50-75	69	7,80	12,64				
	%75+	43	18,26	14,22				
	Toplam	137	10,28	13,62				
Mal Mukabili (İth.)	%25-50	25	3,00	7,36	4,441	2	134	0,014
	%50-75	69	2,90	6,44				
	%75+	43	7,91	8,11				
	Toplam	137	4,49	7,48				

Bu işlem sonrasında ANOVA analiziyle belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini incelemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizlerine geçilmiştir. ANOVA analizi sonrasında hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar verebilmek için öncelikle Levene Testi aracılığıyla varyansların homojenliği denetlenmiş, ihracatta %100 peşin ödeme yönteminde varyansların homojen olduğu, diğerlerinde ise homojen olmadığı görülmüştür ($p<,05$). Bu işlemin ardından varyansların homojen olduğu durumlarda Tukey çoklu karşılaştırma tekniği, varyansların homojen olmayanlar için Games-Howell tekniği tercih edilmiştir.

Tablo 15: İhracat Oranına Göre Anova Tesi Sonuçları Anlamlı Çıkan Ödeme Yöntemlerine İlişkin Tukey ve Games Howell Testi Sonuçları

Test	Değişken	(I) ihorn	(J) ihorn	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.	%95 Güven Aralığı			
							Alt Sınır	Üst Sınır		
Tukey	%100 Peşin (İhrc.)	%25-50	%50-75	14,62025*	5,29968	0,018	2,0788	27,1617		
			%75+	22,30000*	5,69744	0,000	8,8173	35,7827		
		%50-75	%25-50	-14,6202*	5,29968	0,018	-27,1617	-2,0788		
			%75+	7,67975	4,4111	0,193	-2,7589	18,1184		
		%75+	%25-50	-22,3000*	5,69744	0,000	-35,7827	-8,8173		
			%50-75	-7,67975	4,4111	0,193	-18,1184	2,7589		
		Games-Howell	Vesaik Mukabili (İhrc.)	%25-50	%50-75	-4,05718	2,42103	0,222	-9,8588	1,7444
					%75+	-8,21034*	2,8083	0,013	-14,9254	-1,4953
%50-75	%25-50			4,05718	2,42103	0,222	-1,7444	9,8588		
	%75+			-4,15316	2,60043	0,252	-10,3416	2,0353		
%75+	%25-50			8,21034*	2,8083	0,013	1,4953	14,9254		
	%50-75			4,15316	2,60043	0,252	-2,0353	10,3416		
Games-Howell	%100 Peşin (ith.)			%25-50	%50-75	13,84928	5,83406	0,057	-0,3358	28,0343
					%75+	33,56279*	5,63336	0,000	19,7919	47,3337
		%50-75	%25-50	-13,8493	5,83406	0,057	-28,0343	0,3358		
			%75+	19,71352*	3,8407	0,000	10,5877	28,8393		
		%75+	%25-50	-33,5627*	5,63336	0,000	-47,3337	-19,7919		
			%50-75	-19,7135*	3,8407	0,000	-28,8393	-10,5877		
		Games-Howell	Vesaik Mukabili (İth.)	%25-50	%50-75	-4,3971	2,2078	0,122	-9,688	0,8938
					%75+	-14,8558*	2,69505	0,000	-21,3178	-8,3938
%50-75	%25-50			4,3971	2,2078	0,122	-0,8938	9,688		
	%75+			-10,4587*	2,6491	0,000	-16,7831	-4,1344		
%75+	%25-50			14,85581*	2,69505	0,000	8,3938	21,3178		
	%50-75			10,45871*	2,6491	0,000	4,1344	16,7831		
Games-Howell	Mal Mukabili (İth.)			%25-50	%50-75	0,10145	1,66366	0,998	-3,9554	4,1583
					%75+	-4,90698*	1,92245	0,036	-9,5392	-0,2748
		%50-75	%25-50	-0,10145	1,66366	0,998	-4,1583	3,9554		
			%75+	-5,00843*	1,45953	0,003	-8,4989	-1,518		
		%75+	%25-50	4,90698*	1,92245	0,036	0,2748	9,5392		
			%50-75	5,00843*	1,45953	0,003	1,518	8,4989		

Tablo 15'de görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan işletmelerin dış ticarete kullandıkları ödeme yöntemlerinin, ihracat oranı değişkenine göre hangi gruplar arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda; ihracatta %100 Peşin ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, %25-50 ihracat oranı grubu ile %50-75 ve %75+ ihracat oranı grupları arasında, %25-50 ihracat oranı grubu lehine $p<,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ihracatta vesaik mukabili ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, %75+ ihracat oranı grubu ile %25-50 ihracat oranı grubu arasında %75+ ihracat oranı grubu lehine $p<,05$ düzeyinde gerçekleştiği; ithalatta ise %100 Peşin ödeme yönteminde söz konusu farklılığın, %25-50 ve %50-75 ihracat oranı grubu ile %75+ ihracat

oranı grupları arasında, %75+ ihracat oranı grubu aleyhine $p < ,001$ düzeyinde gerçekleştiği; ithalatta vesaik mukabili ve mal mukabili ödeme yöntemlerinde söz konusu farklılığın, %75+ ihracat oranı grubu ile %25-50 ve %50-75 ihracat oranı grupları arasında %75+ ihracat oranı grubu lehine gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Tablo 16: Uluslararası Ticarete Ödeme Yöntemlerinin Sektör, Dış Ticaret Süresi, Dış Ticaret Yapılan Ülke Sayısı ve İhracat Oranına Göre Post-Hoc Test Sonuçları Özet Tablo

	Sektör	Dış Ticaret Süresi	Dış Ticaret Yapılan Ülke Sayısı	İhracat Oranı
	Grup1 : Gıda Grup2 : Makine Grup3 : Elektronik Grup4 : Tekstil Grup5 : Diğer	Grup1 : 1-10 yıl Grup2 : 11-20 yıl Grup3 : 21-30 yıl Grup4 : 30+ yıl	Grup1 : 1-10 ülke Grup2 : 11-20 ülke Grup3 : 20+ ülke	Grup1 : %25-50 Grup2 : %50-75 Grup3 : %75+
	Ödeme Yöntemi			
İhracat	%100 Peşin	Grup 1 > Grup 4	Gruplar 1,2,3 > Grup 4	Grup 1 > Gruplar 2,3
	Peşin+Diğ.	-	-	Grup 2 > Grup 1
	Vesaik M.	-	Grup 4 > Gruplar 1,2,3	Grup 3 > Grup 1
	Mal Muk. Akreditif	-	Grup 4 > Grup 2	Grup 3 > Grup 2
		-	-	-
İthalat	%100 Peşin	-	Grup 2 > Grup 4	Gruplar 1,2 > Grup 3
	Peşin+Diğ.	-	-	Grup 3 > Grup 1
	Vesaik M.	-	Grup 4 > Grup 1,2	Grup 3 > Gruplar 1,2
	Mal Muk. Akreditif	-	Grup 1 > Grup 3	Grup 3 > Gruplar 1,2
		-	-	-

Yukarıda Tablo 16’da özet olarak post-hoc test sonuçları görülmektedir. Buna göre H1 hipotezi ihracatta tamamı peşin ödeme yöntemi için kabul edilirken diğerleri için kabul edilmemiştir. Dış ticaret süresi ile ilgili H2 hipotezi ise bir kısmı peşin bir kısmı diğer hibrit ödeme yöntemi ile akreditifli ödeme yöntemi haricindekiler için kabul edilmiştir. Dış ticaret yapılan ülke sayısı ile ilgili H3 hipotezi ise ihracatta akreditif, ithalatta ise mal mukabili ve akreditif haricindeki yöntemler için kabul edilmiştir. Son olarak ihracat oranı ile ilgili H4 hipotezi ithalat ve ihracatta tamamı peşin ve vesaik mukabili ödeme yöntemleri ile, ithalatta mal mukabili ödeme yöntemleri için kabul edilmiştir. Kısaca, H1 hipotezi gıda sektöründe peşin ödeme için kısmi olarak, H2, H3 ve H4 hipotezleri ise genel itibarıyla kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

5.1. Teorik Katkı ve Tartışma

Dış ticarete kullanılan ödeme yöntemlerinin sektörel ve dış ticaret tecrübesi bazında farklılıklarının, firma düzeyinde incelendiği bu çalışmanın literatüre önemli katkıları olmuştur. İncelenen örnekte hem ithalatta hem de ihracatta en çok kullanılan ödeme yöntemi “tamamı peşin ödeme yöntemi” olarak ortaya çıkmıştır. İhracatta kullanılan ödeme yöntemleri %60,6 “tamamı peşin ödeme yöntemi”, %18,6 ile “bir kısmı peşin+bir kısmı diğer ödeme yöntemi”, %10,3 “vesaik mukabili”, %5,9 “akreditifli ödeme yöntemi” ve son olarak %4,6 “mal mukabili” şeklindedir. İthalatta kullanılan ödeme yöntemleri ise %54,9

“tamamı peşin ödeme yöntemi”, %20,8 ile “bir kısmı peşin+bir kısmı diğer ödeme yöntemi”, %10,3 “vesaik mukabili”, %9,5 “akreditifli ödeme yöntemi” ve son olarak %4,5 “mal mukabili” şeklindedir. Alabayır ve Muzır (2016) Bursa ilinde 42 firma ile yaptıkları araştırma sonuçlarında AB üyesi ülkelerde yapılan ithalatta çoğunlukla peşin ödeme yönteminin, AB üyesi ülkelere yapılan ihracatta ise mal mukabili ödeme yönteminin çoğunlukla kullanıldığı, AB harici ülkelere yapılan ihracatta ise çoğunlukla peşin ödeme yönteminin kullanıldığını tespit edilmiştir. Dolayısıyla Alabayır ve Muzır (2016)’nın AB harici ülkelere ihracat ve AB üyesi ülkelere ithalat yapmada peşin ödeme yapıldığı kapsamındaki bulguları ile bu çalışmanın bulgularının benzeştiği ifade edilebilir. Öztürk ve Sandalcılar (2018) ise Doğu Karadeniz bölgesinde 104 firmada yaptıkları çalışma sonucunda, hem ihracatta hem de ithalatta en çok kullanılan ödeme yönteminin peşin+diğer hibrit ödeme yöntemi olduğunu ve ardından peşin ödeme yönteminin geldiğini tespit etmişlerdir. Bu doğrultuda Öztürk ve Sandalcılar (2018)’in peşin ödeme yönteminin hem ithalatta hem ihracatta yoğun şekilde kullanıldığı kapsamındaki bulguları ile bu çalışmanın bulgularının benzeştiği söylenebilir.

TUİK’in Türkiye genelinde firmaların ihracat için peşin ödeme ve mal mukabili genel kullanım oranları makro bazda verileriyle, bu araştırma kapsamında ihracat için ortaya çıkan veriler uyumsuzdur. Bunun farklı sebepleri olabilir. Örneğin TUİK verilerine göre Türkiye’de ihracatta mal mukabili ödeme yönteminin büyük bir oranda ilk sırada olmasına Türkiye’deki büyük firmaların yurtdışı distribütör veya acenteleriyle yüksek cirolarda mal mukabili çalışma ihtimali sebep olmuş olabilir. Bu konu bundan sonraki araştırmalar için açık bir noktadır. Örnekleme sonucu ithalat için ortaya çıkan veriler de aynı şekilde peşin ödeme ve mal mukabili ödeme yöntemleri için makro veriler ile uyumsuzdur. Bu duruma da yine büyük firmaların kurumsal imajlarına ve yüksek cirolarla ürün alımı neticesinde ortaya çıkan pazarlık gücüne dayanarak, mal mukabili ödeme yöntemiyle ürün almaları sebebiyet vermiş olabilir. Bu durumda aynı şekilde gelecek araştırmalar için bir referans noktasını teşkil etmektedir. Özetle TUİK dış ticarete ödeme yöntemleri ile ilgili verilere; ödeme yöntemlerine göre toplam cirolar haricinde, bu toplam ciroları yapan firma sayılarını da her ödeme yöntemi için ayrı ayrı eklerse, çarpıcı sonuçların ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.

Sektörel bazda farklılık analizinden ortaya çıkan sonuç ise, gıda sektöründe ihracat faaliyetlerinde tamamı peşin ödeme yönteminin yüksek oranda kullanılıyor olduğudur. Post-hoc testi sonucu bu farklılık gıda sektörüyle tekstil sektörü arasında çıkmıştır. Bu bilgiler literatür için yeni bilgilerdir. Sektörel bazda diğer ödeme yöntemlerinde hem ihracatta hem ithalatta bir farklılığın sözkonusu olmadığı, araştırma sonucu ortaya çıkan diğer bulgular arasındadır.

Dış ticaret tecrübesi için incelenen üç temel değişken çerçevesinde de ilginç sonuçlar karşımıza çıkmıştır. Bu sonuçlar; ihracatta tamamı peşin ödeme yönteminde dış ticaret süresi 30+yıl olanların diğer gruplardan daha az kullanım oranı olduğu, dış ticaret yapılan ülke sayısında ise 10 dan daha fazla ülkeyle dış ticaret yapan firmaların 1-10 ülkeyle dış ticaret yapan firmalardan daha az oranda tamamı peşin ödeme yönteminde kullanımı olduğu, ihracat oranında ise %50’den daha fazla ihracat yapan firmaların %25-50 oranında ihracat yapan firmalardan daha az oranda tamamı peşin ödeme yöntemi kullanımı olduğu şeklindedir. Dolayısıyla genel olarak dış ticaret tecrübesi arttıkça, ihracatta “tamamı peşin ödeme” yönteminin daha az kullanıldığı sonucuna varılabilir.

İhracatta vesaik mukabili ödeme yöntemi dış ticaret tecrübesi bağlamında incelendiğinde, 30+yıl süreyle dış ticaret yapan firmalar diğerlerine göre daha fazla vesaik mukabilini kullanmaktadırlar, 20+ ülkeyle dış ticaret yapan firmalar diğer daha az ülkeyle dış ticaret yapan firmalara nazaran daha fazla vesaik mukabili yöntemini tercih etmektedirler ve son olarak ihracat oranı %75+ olan firmalar %25-50 arası ihracat oranı olan firmalara göre daha

fazla vesaik mukabili yöntemini tercih etmektedirler. Dolayısıyla genel olarak dış ticaret tecrübesi arttıkça ihracatta vesaik mukabili ödeme yönteminin daha çok kullanıldığı sonucuna varılabilecektir. Kula (2005) ihracat oranı ile akreditif kullanımı arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir. Akreditif ile vesaik mukabili ödeme yönteminin benzer yönleri olduğu düşünüldüğünde, Kula (2005)'in bulgusuyla bu çalışmanın bulgularının dolaylı olarak benzediği söylenebilir.

İhracatta mal mukabili ödeme yöntemi dış ticaret tecrübesi bağlamında incelendiğinde; dış ticaret süresi 30+yıl olan firmaların 11-20 yıl olan firmalardan daha yüksek kullanımı olduğu, dış ticaret yapılan ülke sayısında 20+ ülkeyle dış ticaret yapanların 11-20 ülkeyle dış ticaret yapan firmalara göre daha yüksek kullanımı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dış ticaret tecrübesi arttıkça kısmen de olsa mal mukabili ödeme yönteminin arttığı söylenebilir. İhracatta akreditifli ödeme yönteminde ise gruplar arası bir farklılık tespit edilmemiştir.

İthalatta kullanılan ödeme yöntemleri sektörel bazda incelendiğinde herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir. Dış ticaret tecrübesi bağlamında ithalatta kullanılan ödeme yöntemleri incelendiğinde ise ihracatta olduğu gibi dikkat çekici bulgulara ulaşılmıştır.

İthalatta tamamı peşin ödeme yönteminde; dış ticaret süresi 30+yıl olan firmaların 11-20 yıl olan firmalar göre daha az kullanımı olduğu, 20+ülkeye dış ticaret yapan firmaların daha az ülkeye dış ticaret yapan diğer firmalara oranla daha az kullanımı olduğu, %50 üzeri oranda ihracat oranı olan firmaların daha düşük oranlı firmalara göre daha az kullanımı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkılarak dış ticaret tecrübesi arttıkça ithalatta tamamı peşin ödeme yöntemi kullanım oranının düştüğü sonucuna varılabilir. Ayrıca ithalatta bir kısmı peşin bir kısmı diğer ödeme yöntemi olan hibrit yöntem kullanımı incelendiğinde, 20+ ülke ile dış ticaret yapan firmaların bunlardan daha az firmayla dış ticaret yapanlara göre, sözkonusu hibrit yöntemi daha fazla kullandıkları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dış ticaret tecrübesi artan firmaların kısmi olarak bir kısmı peşin bir kısmı diğer hibrit ödeme yöntemini daha fazla kullandığı sonucuna varılabilir.

İthalatta vesaik mukabili ödeme yöntemi dış ticaret tecrübesi bağlamında incelendiğinde, 30+yıl süreyle dış ticaret yapan firmalar diğerlerine göre daha fazla vesaik mukabilini kullanmaktadırlar, 20+ ülkeyle dış ticaret yapan firmalar diğer daha az ülkeyle dış ticaret yapan firmalara nazaran daha fazla vesaik mukabili yöntemini tercih etmektedirler ve son olarak ihracat oranı %75+ olan firmalar bundan daha düşük ihracat oranı olan firmalara göre daha fazla vesaik mukabili yöntemini tercih etmektedirler. Dolayısıyla genel olarak dış ticaret tecrübesi arttıkça ithalatta vesaik mukabili ödeme yönteminin daha çok kullanıldığı sonucuna varılabilir.

İthalatta mal mukabili ödeme yöntemi dış ticaret tecrübesi bağlamında incelendiğinde; dış ticaret süresi 1-10 yıl olan firmaların 21-30 yıl olan firmalardan daha yüksek kullanımı olduğu, ihracat oranı %75+ olan firmaların bu orandan daha düşük seviyede olan firmalara göre daha yüksek kullanımı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dış ticaret süresinde olmasa da ihracat oranı bağlamında değerlendirildiğinde kısmen de olsa mal mukabili ödeme yönteminin dış ticaret tecrübesiyle arttığı söylenebilir. İthalatta akreditifli ödeme yönteminde ise gruplar arası bir farklılık sözkonusu değildir.

Uluslararası tecrübe bağlamında ödeme yöntemleri ile ilgili hem ihracat hem de ithalat için ortaya çıkan bu sonuçların tamamı literatür için yeni bilgilerdir.

5.2. Pratik Uygulamalar İçin Çıkarımlar

İşletmeler düzleminde değerlendirildiğinde çalışmanın önemli çıkarımları bulunmaktadır. Dış ticaret tecrübesi az olan firmaların ihracatta daha çok tamamı peşin ödeme yöntemini kullanmakta olmaları kendilerine risk bağlamında avantaj sağlasa da, bu yöntemi kabul

etmeyecek müşteri portföyünü kaybetme riski düşünüldüğünde dezavantaj getirmektedir. Dolayısıyla bu dezavantajdan kurtulmak için ihracatta vesaik mukabili veya akreditifli ödeme yöntemlerini kullanmayı da değerlendirmelidirler. Akreditifin vesaik mukabiline nazaran daha zor işlemler barındırdığı düşünüldüğünde, en azından vesaik mukabili yöntemin kullanılması düşünülebilir. Ayrıca bir kısmı peşin bir kısmı diğer ödeme yönteminin, tamamı peşin ödeme yöntemine göre ihracat müşterileri için daha esnek bir ödeme modeli olması itibarıyla, kullanılması tavsiye edilebilir. Araştırma kapsamında dış ticaret tecrübesi yüksek olan firmaların genel itibarıyla peşin ödeme yöntemi kullanım oranlarında düşmeler tespit edilmiş olmasına rağmen, yine de bu kullanım oranlarının bu tecrübeli firmalar içinde azımsanmayacak seviyede olduğu görülmüştür. Dolayısıyla ihracatta aynı şekilde bu yöntemi kabul etmeyecek müşteri firmaların olacağı değerlendirildiğinde ortaya çıkacak dezavantaj bu tecrübeli firmalar içinde geçerli olacaktır.

İthalat için konu değerlendirildiğinde yine uluslararası tecrübesi daha az firmaların tamamı peşin ödeme yöntemini daha fazla kullandıkları görülmektedir. Yine bu konu ürünün teslim edilmeme vb. büyük riskleri ihtiva etmektedir. Uluslararası tecrübesi yüksek olan firmalar için ise ithalatta peşin ödeme yöntemi kullanım oranında düşmeler görülmesine rağmen, bu uluslararası tecrübeli firmalar için de sözkonusu ödeme yönteminin kullanım oranlarının yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla ithalatta en çok kullanılan tamamı peşin ödeme yöntemine alternatif olarak en azından vesaik mukabili ödeme yönteminin veya bir kısmı peşin bir kısmı diğer hibrit ödeme yönteminin kullanılması tavsiye edilmektedir. Ayrıca buna ilave olarak son yıllarda ortaya konulan ve Türkiye'de kendine kullanım alanı neredeyse hiç bulamayan (Susmus ve Baslangic, 2015) banka ödeme yükümlülüğü yönteminin de kullanılması tavsiye edilebilir.

Kamu eylem ve politikaları düzleminde değerlendirildiğinde çalışmanın yine önemli çıkarımları bulunmaktadır. Bunların başında, kamunun düzenleyeceği organizasyonlarla, özellikle dış ticarete tecrübesiz firmalar olmak üzere, bütün firmalara uluslararası ticarete ödeme yöntemleri konusunda bilinçlendirme eğitimleri verilmesi gelmektedir. Ardından yine devletin öncülüğünde yapılacak eylemlerle, akreditif gibi banka garantili işlemlerin kolaylaştırılması ve banka ile işletmelerin dış ticarete ödeme konusunda iletişimlerinin artırılması ve kolaylaştırılması gerçekleştirilebilir. Örneğin Çinli firmalar ithalat işlemlerinin %36,4'ünü akreditifli yöntemle yapmaktadırlar. Bu konuda Çin'in çok ileride olduğu görülmektedir. Çin'in akreditifle ilgili uygulamalarının örnek alınması değerlendirilebilir. Ayrıca banka ödeme yükümlülüğü gibi son dönemde ortaya çıkan yeni ödeme yöntemlerinin firmalara tanıtılması da önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ilave olarak TUİK'in ödeme yöntemleriyle ilgili verilerinin, cironun yanında firma sayısı bazlı da hazırlanmasının verimli sonuçlar çıkaracağı tahmin edilmektedir. Büyük firmalar büyük cirolarda ithalat ve ihracat yaptıkları için dış ticarete ödeme yöntemleri ile ilgili makro bazlı verileri büyük oranda değiştirecekleri düşünüldüğünde; firma sayısı, faaliyet sektörü vb. firma karakteristiklerine göre dış ticarete ödeme yöntemlerinin TUİK tarafından makro bazda hazırlanarak, firmaların bir nevi bu konuda ayrıntılı tomografisinin çekilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir. Firma karakteristikleri bazında ortaya çıkacak olası farklı sonuçlar neticesinde, firmalara yönelik farklı eğitim, teşvik vb. politikaların uygulanması değerlendirilebilecektir.

5.3. Gelecekteki Araştırmalar İçin Öneriler ve Kısıtlar

Sözkonusu araştırma İstanbul ili örnekleminde yapılmıştır. Dolayısıyla farklı illerde de benzeri araştırmaların yapılmasıyla araştırma kapsamı genişletilebilir. Son olarak farklı ülkelerde farklı şartlar ve kültürler sözkonusu olduğundan, araştırma sonuçlarının uluslararası bazda genişletilmesi mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla araştırmanın farklı ülkelerde tekrarlanması tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

1. AL KILIÇ, Ş. (2010). “Uluslararası Ticarete Vesaik Mukabili Ödeme Yöntemi”, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(2): 1-44.
2. ALABAYIR, A., & MUZIR, E. (2016). “Dış Ticaret İşlemlerinde Ticaret Yapılan Yere Göre Ödeme Şekli Tercihi ve Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, Journal of Business Research Turk, 8(3): 304-323.
3. AĞSAKAL, A., & ERKAN, M. K. (2016). “Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12(12): 581-588.
4. ATAMAN, Ü., & SÜMER, H. (2006). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Türkmen Kitapevi, İstanbul.
5. BAYRAM, O. (2019). “Uluslararası Ticarete Tahsil Esasına Dayalı Ödeme Şekilleri (Collection Basis) Ve Uygulama Adımları”, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2): 223-230.
6. BERGAMI, R. (2009). “UCP 600 Rules–Changing Documentary Credit Business for International Traders?”, International Journal of E-Business Research, 1(2): 191–203.
7. BİRGİLİ, E., TUNAHAN, H., & DİZKIRICI, A. S. (2005). “Akreditifli Ödeme ve İhracatçı İşletmelere Yönelik Bir Uygulama”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (28): 87-96.
8. CASILLAS, J. C., ACEDO, F. J., & RODRÍGUEZ-SERRANO, M. Á. (2020). “How Does Internationalization Begin? The Role of Age at Entry and Export Experience in the Early Stages of the Process”. BRQ Business Research Quarterly, 23(2): 107-119.
9. Cyert, Richard M. & James G. March (1963). A Behavioral Theory of the Firm. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
10. DOAN, N. T., VU, T. K. C., NGUYEN, T. C. T., NGUYEN, T. H. H., & NGUYEN, K. T. (2020). “Cash-in-Advance, Export Decision and Financial Constraints: Evidence from Cross-Country Firm-Level Data”, International Review of Economics & Finance, 69:75-92.
11. FERNHABER, S. A., MCDOUGALL, P. P., & OVIATT, B. M. (2007). “Exploring The Role of Industry Structure in New Venture Internationalization”, Entrepreneurship Theory and Practice, 31(4): 517–542.
12. GÖKGÖZ, A., & ÖZDEMİR H. (2015). “Dış Ticarete Teslim ve Ödeme Şekillerinin TMS 18 Hasılat Standardı Çerçevesinde İncelenmesi”, Journal Of Accounting, Finance and Auditing Studies, 1(3): 105-122.
13. HOEFELE, A., SCHMIDT-EISENLOHR, T., & YU, Z. (2016). “Payment Choice in International Trade: Theory and Evidence from Cross-Country Firm-Level Data”, Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique, 49(1): 296-319.
14. HULTMAN, M., KATSIKEAS, C. S., & ROBSON, M. J. (2011). “Export Promotion Strategy and Performance: The Role of International Experience”, Journal of International Marketing, 19(4): 17-39.
15. KULA, V. (2005). “Akreditif: Kesin Ödeme Garantisi Mi Yada Doğrulama Enstrümanı Mı?”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(3): 201-216.

16. MELEMEN, M. (2016). Uygulamalı Uluslararası Ticaret İşlemleri, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
17. MERAL Y. (2018). “Documentary Risk in International Trade”, pp.413-431, In: Dincer H., Hacıoğlu Ü., Yüksel S. (eds) Strategic Design and Innovative Thinking in Business Operations, Contributions to Management Science. Springer, Cham.
18. MERAL, Y. (2019). “Strategic Management of Finance and Role of Documentary Credit”, pp.395-416, In Handbook of Research on Global Issues in Financial Communication and Investment Decision Making, IGI Global.
19. NIEPMANN, F., & SCHMIDT-EISENLOHR, T. (2017). “International Trade, Risk and the Role of Banks”, Journal of International Economics, 107, 111-126.
20. ÖZTÜRK, A., & SANDALCILAR, A. R. (2018). “Dış Ticaret İşlemlerinde Tercih Edilen Ödeme Yöntemleri: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir Uygulama”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(4): 201-2018.
21. PASCUCCI, F., BARTOLONI, S., & GREGORI, G. L. (2016). “Export Market Orientation and International Performance in the Context of SMEs”, Journal of Small Business & Entrepreneurship, 28(5): 361-375.
22. REUBER, A. R., & FISCHER, E. (1997). “The Influence of the Management Team's International Experience on the Internationalization Behaviors of SMEs”, Journal of International Business Studies, 28(4): 807-825.
23. SIRPAL, R. (2009), “Methods of payment and foreign-exchange risk management among firms in Brunei Darussalam”, The Journal of Risk Finance, 10(4): 377-92.
24. SUSMUS, T., & BASLANGIC, S. O. (2015). “The New Payment Term BPO and Its Effects on Turkish International Business”, Procedia Economics and Finance, 33: 321-330.
25. TALAY, I., & BAYRAM, O., (2020). “Küresel Tedarik Zinciri ve Uluslararası Ticaret Yönetiminde Verimli Ödeme Sistemi Seçimi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(3): 945-972.
26. THANG, D. N., TRANG, N. K., & CUONG, M. P. (2020). “The Effects of Cash in Advance on Export Decision: The Case of Vietnam”, Journal of International Economics and Management, 20(1): 42-52.
27. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2020, www.tuik.gov.tr. Erişim tarihi: 11.11.2020
28. TUNAY, N., YÜKSEL, S., & TUNAY, K. B. (2019). “The Effects of Technology on Bank Performance in Advanced and Emerging Economies: An Empirical Analysis”, 263–280, In Handbook of Research on Managerial Thinking in Global Business Economics, IGI Global.
29. TÜRKCAN, K. (2015), “Evolving Patterns of Payment Methods in Turkish Foreign Trade”, MPRA Paper no.65410.
30. VARLIK, U., & UÇAR, M. (2017). “Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Vesaik Mukabili İşlemlerde Operasyonel Riskler”, Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1 (1):1-16.
31. WILLIAMS, J. E., & CHASTON, I. (2004). “Links Between the Linguistic Ability and International Experience of Export Managers and Their Export Marketing Intelligence Behaviour”. International Small Business Journal, 22(5): 463-486.

32. YÜCEL, H. (1999). İhracatta Pratik Bilgiler-İhracatta Peşin Ödeme, İGEME (İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi).
33. ZEYNALZADE, S., TOPAL, B., & DİZKIRICI, A. (2016). “İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği”, İşletme Bilimi Dergisi, 4(1): 123-140.

OECD ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANSLARI AÇISINDAN KÜMELENMESİ

CLUSTERING OECD COUNTRIES IN TERMS OF LOGISTICS PERFORMANCE

Hande EREN*, Nuri ÖMÜRBEK**

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, hndeeren@gmail.com, 0000-0002-9166-5037

** Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, nuriomurbek@sdu.edu.tr, 0000-0002-0360-4040

ÖZ

Son zamanlarda, hem ülkelerin ulusal ekonomilerinde oluşturduğu etki hem de rekabet gücüne katkısı nedeniyle lojistik sektörü önemli bir boyuta ulaşmıştır. Lojistik performans seviyesi yüksek olan ülkeler ekonomik olarak daha da hızlı büyüyerek uluslararası ticarete de kendini göstermeye başlamışlardır. Uluslararası seviyede yapılan lojistik performans değerlendirmeleri, dünyadaki diğer ülkeler içinde kendi konumlarını tespit etmek isteyen ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada da Dünya Bankası'nın 2018 yılında yayınlamış olduğu Lojistik Performans Endeksi (LPI)'nin altı kriteri (gümrükler, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik hizmet kalitesi, takip edilebilirlik ve zamanında teslim) kullanılarak OECD ülkeleri lojistik performansları açısından kümelere ayrılmıştır. Çalışmada WEKA programı kullanılmış ve kümeleme algoritmalarından Canopy algoritması ile ülkeler lojistik performansları açısından dört kümeye ayrılmıştır. Kümeleme analizinden sonra kriterler açısından kümeler arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı Kruskal-Wallis Testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonrası elde edilen kümelerin, tüm değişkenler açısından anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise kümelerle ilgili performans değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Performans Endeksi, Kümeleme Analizi, OECD

Jel Kodları: C30, C38.

ABSTRACT

Recently, the logistics sector has reached an important dimension both due to its impact on the national economies of countries and its contribution to competitiveness. Countries with a high level of logistics performance have started to show themselves in international trade by growing even faster economically. International level logistics performance evaluations are of great importance for countries that want to determine their positions among other countries in the world. In this study, published by the World Bank in 2018 using the six criteria of the Logistics Performance Index (LPI) (customs, infrastructure, international transportation, logistics service quality, traceability and timely delivery), OECD countries were divided into clusters in terms of their logistics performance. The WEKA program was used in the study and countries were divided into four clusters in terms of their logistics performance with the Canopy algorithm, one of the clustering algorithms. After the cluster analysis, whether there are significant differences between clusters in terms of criteria was analyzed with the Kruskal-Wallis Test. It was determined that the clusters obtained after the analysis showed significant differences in terms of all variables. As a result of the study, performance evaluation regarding the clusters was made.

Keywords: Logistics Performance Index, Cluster Analysis, OECD

Jel Codes: C30, C38.

1. GİRİŞ

Ülkelerin küresel pazarlarda daha çok pay sahibi olabilmelerinde ve ekonomik büyüme oranlarını artırabilmelerinde dış ticaret, özellikle de ihracat büyük önem taşımaktadır. İhracatın tatmin edici seviyelerde ve sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu da ülkelerin katma değer açısından yüksek ürün ihraç etmesiyle ve ürün, pazar çeşitliliğini artırmasıyla mümkün olmaktadır. Bununla beraber, son zamanlarda karmaşık bir görünüm sergileyen dış ticaret işlemleri lojistiğin önemini arttırmış ve buna bağlı olarak ülkelerin strateji ve politikalarını lojistik stratejileriyle geliştirmeleri kaçınılmaz olmuştur (Erkan, 2014:45-66).

Hizmet sektörünün giderek ön plana çıkmasıyla beraber, gerçekleştirilen lojistik faaliyetler stratejik olarak oldukça önemli bir hale gelmiştir. Lojistik genel olarak; gereksinim duyulan mal ya da hizmetlerin üretilmesi veya temin edilmesi amacıyla gerekli olan süreçte gerçekleştirilen faaliyetleri ifade etmektedir. Lojistik dünya genelinde önemli ölçüde büyüme sağlarken, bir yandan da lojistik faaliyetler giderek önemini arttırmaktadır. Bunun nedeni ise tüm dünyada artan üretim, depolama, ambalajlama, taşımacılık gibi tedarik zinciri faaliyetleridir (Oğuz vd., 2019:497-507).

Artan rekabet gücü ve küreselleşme, lojistiği ticaretin temel taşlarından biri haline getirmiştir. Verimli lojistik hizmetlerle birlikte, ürünlerin hareketliliği kolaylaşmıştır. Hizmetler daha hızlı ve güvenli bir hale gelerek ülkeler arası ticarete maliyetler azalmıştır. (Marti vd., 2014:2982).

Rekabetin giderek fazlaştığı şu günlerde performans ölçümü ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Dünya ekonomisinde ülkeler arasında rekabetin ayrıştırıcı gücü olarak kabul edilen performans sonuçları aynı zamanda ülkelerin başarısının da bir göstergesidir. Yani ülkelerin hem kendi durumlarını analiz etmelerini, hem de kendi ülkelerindeki yerlerini saptayıp ona göre plan hazırlamalarında, uluslararası kuruluşlar tarafından ilan edilen raporlar ülkeler için büyük önem taşımaktadır (Bozkurt ve Mermertaş, 2019:108).

Uluslararası sermayenin ülkeye çekilmesinde öne çıkan kriterlerden birisi olan lojistik performanslar, ülkeler açısından önemli bir yere sahiptir. Çok uluslu şirketler, ülkelere yatırım yaparken yatırım kararlarını LPI değerlerine bakarak vermektedirler. Ülkelerin lojistik performanslarını ölçebilmek amacıyla, Lojistik Performans Endeksleri (LPI), Dünya Bankası tarafından her iki yılda bir ülkelere uygulanan anketler sonucunda yayımlanmaktadır. Anket uygulanan bu analizde lojistik performans endeksleri 1 ile 5 arasında değerler almaktadır. Uygulama, skoru beşe yakın olan ülkenin performansının diğerlerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Karaköy ve Ölmez, 2019:178-179).

Bu çalışmada da OECD ülkelerinin lojistik performansları açısından kümelenebilirliği amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Dünya Bankası'nın 2018 yılında yayınlamış olduğu LPI' nin altı kriteri (*gümrükler, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik hizmet kalitesi, takip edilebilirlik, zamanında teslim*) kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular çerçevesinde OECD ülkeleri lojistik performansları açısından kümelere ayrılmış, buna bağlı olarak lojistik performans açısından yetersiz bulunan ülkelere çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde istatistiksel analizler kullanılarak lojistik alanında uygulanan çalışmalardan bazılarının aşağıda yer verilmiştir.

-Lojistik Alanında Kümeleme Analizinin Kullanıldığı Bazı Çalışmalar

Trappey vd. (2010) çalışmalarında, otomobil lojistik hizmetlerinin kümeleme analiziyle sınıflandırılmasını amaçlamışlardır. Çalışmada 98 otomobil ve otomobil parçası üreticisinin, servis ihtiyaçlarını, tercihlerini ve dış kaynak kullanım taahhütlerini belirlemek amacıyla anket uygulanmıştır. Ward kümeleme yöntemi ve K-means algoritmasının kullanıldığı çalışmanın sonucunda dağıtım ve dağıtım hizmetlerinin üreticiler arasında en yüksek dış kaynak hizmet yüzdesine sahip olduğu görülmüştür.

Simic vd. (2015) çalışmalarında Balkan Yarımadası'ndaki lojistik dağıtım merkezi için en uygun konumu belirlemek için sıralama, kümeleme ve seçim yapmayı amaçlamışlardır. Bunun için hibrit bir analiz uygulayarak AHP ve k-means algoritmalarından yararlanmışlardır. Çalışmanın sonucunda Slovenya'nın Balkan Yarımadası'ndaki şehri Ljubljana'nın lojistik dağıtım merkezi için en iyi alternatif olduğu görülmüştür.

Danacı ve Nacar (2017) çalışmalarında ihracat ve ithalat verilerini ele alarak Türkiye'nin lojistik performansını AB üyesi ülkeler ile karşılaştırmışlardır. Çalışmada Türkiye'nin hangi ülkelere daha yakın bir dış ticaret performansı gösterdiği belirlenmiştir. AB 28 ülkelerinin ve Türkiye'nin 2014 yılı lojistik performans indeksleri (LPI) ile ithalat / ihracat verileri hiyerarşik kümeleme analizi ile analiz edilmiştir. Türkiye ve AB üyelerinin dış ticareti analiz edilerek, Türkiye'nin konumu ve grup üyeleri belirlenmiştir. Bu sonuçlar, dış ticaret ve lojistik performansı açısından Türkiye ile AB üyeleri arasındaki potansiyel rekabet hakkında önemli yargılar ifade etmektedir.

Uslu vd. (2017), k-ortalama yöntemini ile Türkiye'deki 81 ili lojistik istatistikleri açısından kümelere ayırmışlardır. Yapılan bu analize illerin lojistik performansı açısından önemli görülen 15 değişken dâhil edilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, lojistik istatistikleri açısından birbirine benzer ve farklı özellikler gösteren iller kümelere ayrılmıştır. Çalışmanın sonucunda, iller kaç kümeye ayrılırsa ayrılırsa İstanbul'un kendi başına bir küme oluşturarak diğer illerden ayrıldığı tespit edilmiştir. 6 küme ve fazlası işleme alındığında ise Artvin ilinin de diğer illerden farklılık gösterdiği görülmüştür.

Çekerol (2020) çalışmasına ülkelerin ekonomik gelişmişliğinde önemli bir yer tutan taşımacılık faaliyeti göstergelerini dâhil etmiştir. Araştırmada "İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı" olan OECD ülkeleri ve seçilmiş üye olmayan ülkelerin bulunduğu OECD istatistiklerinden faydalanılarak 47 ülke hiyerarşik ve bulanık kümeleme ile sınıflandırılmıştır. Çalışmada taşımacılık göstergeleri açısından OECD istatistiklerinde yer alan ülkelerin birbirine benzediği ve farklılık gösterdiği kümeler tespit edilmiş ve Türkiye'nin yer aldığı küme belirlenmiştir.

Yıldız vd. (2020) çalışmalarında 2012-2018 yılları arasında Türkiye'nin uluslararası lojistik performans endeksindeki (LPI) konumunu tespit etmişlerdir. Çalışmada SPSS 22 istatistik programı yardımıyla hiyerarşik kümeleme analizi uygulanmıştır. Dış ticaret hacmi en yüksek 90 ülke analize tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye dünya ülkeleri arasında 34. sırada yer alarak LPI ortalamasının üzerinde bir performans göstermiştir. Türkiye lojistik performansında Katar, Malezya, Portekiz, Çekya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Çin, Macaristan ve Polonya ile aynı kümede yer almıştır. Araştırmanın sonucunda, Türkiye'nin yer aldığı kümede altyapı değişkeni açısından diğer ülkelere göre daha iyi bir performans gösterdiği belirlenmiştir.

-Lojistik Alanında Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Yapılmış Bazı Çalışmalar

Hanaoka ve Kunadhamraks (2009) çalışmalarında intermodal yük taşımacılığının lojistik performansını analiz etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada yük operatörlerinin lojistik performansını değerlendirmek amacıyla bulanık karar verme teknikleri uygulanmıştır. Bulanık AHP yöntemi kullanılarak operatörlerin lojistik performans algısı

değerlendirilmiştir. Çalışmada farklı koşullar altındaki lojistik performans puanlarının, daha fazla çalışma için optimizasyon modeline girdi olarak kullanılabilceği sonucuna varılmıştır.

Çakır ve Perçin (2013) çalışmalarında, literatürde sıklıkla uygulanan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri ile 2011 yılı için “FORTUNE Türkiye” dergisinin açıkladığı ilk 500 firma listesinde bulunan 10 lojistik firmasının performansını değerlendirmişlerdir. Uygulama sonucunda çalışmada kullanılan bütünlük modelin performans ölçümü açısından uygulanabilecek uygun bir yöntem olduğu ve araştırmacılara anlamlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Zak ve Weglinski (2014) Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri yardımıyla bir lojistik merkezi için yer seçimi yapmışlardır. İlk olarak bölgelerin makro analizi yapılarak teknolojik, altyapısal, ekonomik, sosyal ve çevresel potansiyelleri değerlendirilmiştir. Analiz edilen bölgeler, lojistik merkezinin sınırları içinde konumlandırılmaya uygunlukları açısından Electre III / IV yöntemi ile en iyiden en kötüye doğru sıralanmıştır.

Akar ve Çakır (2016) bir lojistik işletmesi için istenen kriterlere uygun adayların değerlendirilmesini amaçlamışlardır. Çalışmada Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi kullanılarak adayda olması beklenen özelliklerin önem dereceleri hesaplanmıştır. Bu önem dereceleri ve adaylarda bulunması gereken niteliklere ilişkin değerlendirme puanları ile MOORA yöntemi kullanılarak adaylar sıralanmıştır. Alternatif adayların içinden en uygun olanı işletmeye tavsiye edilmiştir.

Ulutaş ve Karaköy (2019) çalışmalarında, dünyanın en büyük ekonomilerine sahip G20 ülkelerinin LPI'ye göre sıralanmasını amaçlamışlardır. Bu doğrultuda uygulanabilirlik açısından kolay ve işlem adım sayıları az olan SD ve WASPAS yöntemleri kullanılmıştır. Böylece ortaya çıkan bu ÇKKV modeli G20 ülkelerinin LPI değerlerine göre sıralanması için önerilmiştir. Önerilen yöntemin sonuçlarına bakıldığında performans sıralamasında ilk beşte yer alan ülkelerin Almanya, Japonya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa olduğu görülmüştür.

Gök Kısa ve Ayçin (2019) çalışmalarında çok kriterli karar verme yöntemlerini bütünlük olarak kullanarak, OECD ülkelerinin lojistik performanslarını değerlendirmişlerdir. Kullanılan veriler Dünya Bankası tarafından yayımlanan raporlarda yer alan lojistik performans göstergelerinden elde edilmiştir. Uygulamaya dahil edilen lojistik performans kriterlerinin önem ağırlıkları SWARA yöntemi ile hesaplanmış, ülkelerin lojistik performansları ise EDAS yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, önem ağırlığı en fazla olan kriterler lojistik hizmet kalitesi, altyapı ve uluslararası sevkiyat olarak tespit edilmiştir. Lojistik performansı en yüksek olan ülkelerin ise sırasıyla Almanya, Hollanda ve İsveç olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada OECD ülkeleri lojistik performansları açısından WEKA programıyla analiz edilerek kümelere ayrılmıştır. Kümeleme analizi yapıldıktan sonra kriterler açısından kümeler arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı Kruskal-Wallis Testi ile incelenmiştir. Literatüre bakıldığında lojistik performansları açısından kümeleme analizi yapılan çalışmalarda SPSS programı ile yapılmış uygulamalara rastlanmıştır. Aynı konuya bağlı olarak OECD ülkelerinin Ward's yöntemiyle kümelere ayrıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak WEKA programının kullanıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca literatürde lojistik performans açısından yapılan kümeleme analizlerinde Kruskal-Wallis Testi ile inceleme yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu da çalışmanın diğer lojistik performans kümeleme uygulamalarından farkını ortaya koymaktadır.

3. KÜMELEME ANALİZİ

Birimlerin miktarı arttıkça onları sınıflara ayırmak giderek daha da zor bir hale gelmiş, bu nedenle sınıflandırma yapmak için yeni yöntemler ileri sürülmüştür. Bu yöntemlerden birisi de kümeleme analizidir. Kümeleme analizi, 1753 yılında Linnaeus'un bitkiler ve hayvanlar üzerinde geliştirdiği sınıflandırmaya dayanmaktadır (Ertürk, 2016:20).

Veri tabanlarında fazla miktarda veri toplandığı için, kümeleme analizi son zamanlarda veri madenciliği uygulamalarında da yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Kümeleme analizi temel olarak verileri benzer özellikleri açısından kümelere ya da sınıflara ayırma sürecidir (Akin, 2008:67).

Uzaklık veya benzerlik ölçüleri, veri matrisinde bulunan değişkenlerin ölçü birimleri açısından da değişiklik göstermektedir. Değişkenler aralıklı veya oransal ölçüyle hesaplanmış değerlerden meydana geliyorsa, uzaklık veya ilişki türü ölçüler kullanılmaktadır. Eğer ölçümler sayımla elde edilmiş değişkenlerden meydana geliyorsa o zaman phi-kare ya da ki-kare uzaklık ölçüsünden yararlanılmaktadır. Eğer ikili gözlemler dikkate alınarak elde edilmiş veriler kullanılıyorsa bu durumda da öklid, kare öklid, size difference, pattern difference gibi benzerlik veya farklılık ölçülerinden faydalanılmaktadır (Özdamar, 2004:283).

Kümeleme, modellerin (gözlemler, veri ögeleri veya özellik vektörleri) gruplara (kümeler) göre denetimsiz sınıflandırılmasıdır. Kümeleme algoritmaları, sadece verileri düzenlemek ve kategorilere ayırmak için değil, aynı zamanda veri sıkıştırma ve model oluşturmak amacıyla da kullanılmaktadır (Verma vd., 2012:1379).

Literatürde birden çok kümeleme algoritması olmasına rağmen veri madenciliğinde kümeleme teknikleri; *Hiyerarşik Kümeleme Algoritmaları*, *Yoğunluğa Dayalı Kümeleme Algoritmaları*, *Bölümleyici Kümeleme Algoritmaları*, *Izgara Tabanlı Kümeleme Algoritmaları* ve *Olasılık Modellerine Dayalı Kümeleme Algoritmaları* olmak üzere temel olarak beş bölümde incelenebilir (Pasin, 2015:15).

Çalışmada OECD ülkeleri lojistik performansları açısından kümelere ayrılmıştır. Kümeleme analizi için veriler WEKA programında yer alan çeşitli algoritmalar ile analiz edilmiş ve en anlamlı sonucu Canopy algoritmasının verdiği görülmüştür. Çalışmaya konu olan bu algoritma aşağıda açıklanmıştır.

-Canopy Algoritması

Canopy Algoritması, 2000 yılında Andrew McCallum, Kamal Nigam ve Lyle Ungar tarafından ileri sürülmüştür. Hızlı kümeleme sürecine sahip olan bu algoritma bölümleyici ve hiyerarşik kümeleme algoritmalarının artan boyut miktarı ve veri hacmi karşısında yetersiz kalmasından dolayı ortaya çıkmıştır (Akpınar, 2017:401-402).

Algoritmada kümeleme süreci iki aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşamada, bir dizi üst üste binen alt kümeleri meydana getirmek amacıyla "Canopy'ler" adı verilen mesafe ölçüsü kullanılmaktadır. Yani veri dizileri basit uzaklık ölçüleri yardımıyla kaba olarak kümelendir. Canopy, yaklaşık benzerlik ölçüsüne göre, merkezi bir noktadan belli bir mesafe eşiği içinde bulunan ögelerin (yani veri noktaları ya da ögeler) bir alt kümesidir. Bir eleman birden çok Canopy'nin altında görünebilir. Aynı zamanda her eleman en az bir Canopy'de görünmek zorundadır. Bazı durumlarda herhangi bir ortak gölgelikte görünmeyen noktalar, aynı kümede olamayacak kadar uzakta olur ve Canopy'nin en önemli avantajı bu mesafeyi kısaltabilmesidir. İkinci aşamada ise Greedy Agglomerative Clustering, K-Ortalama gibi geleneksel bir algoritma kullanılarak birinci aşamada elde edilen kaba kümelerin iyileştirilmesi sağlanır (McCallum vd., 2000:170).

Canopy algoritması büyük veri setlerinde kullanılabilen bir algoritmadır. Hesaplama maliyetlerinde de azalma sağlayan bu yöntem çoğu alanda uygulanabilir ve Greedy Agglomerative Clustering, K-Ortalama ve Expectation-Maximization gibi çeşitli kümeleme algoritmalarıyla birlikte kullanılabilir (McCallum vd., 2000:169).

4. OECD ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANSLARI AÇISINDAN KÜMELENMESİ

Ülkelerin lojistik performanslarının elde edilebilmesi için Dünya Bankası 2000’li yıllarda bir program başlatarak bazı veriler ortaya çıkarmıştır. Bu verilerden yola çıkılarak 2007 yılından itibaren ülkelerin lojistik performansları bir endeks ile belirlenmektedir. Endeksin yıllık olarak yayınlanması ile beraber ülkelerin lojistik performanslarındaki değişimlerin takip edilmesi hedeflenmiştir.

Dünya Bankası tarafından yayınlanan LPI *gümrükler, altyapı, uluslararası taşımacılık, lojistik hizmet kalitesi, takip edilebilirlik ve zamanında teslim* olmak üzere 6 kriteri içermektedir. LPI kriterleri ve bu kriterlere ait açıklamalar ise şu şekildedir (Gök Kısa ve Ayçin, 2019:310):

Gümrükler: Sınır ve gümrük yönetimine ilişkin işlemlerin etkin şekilde yürütülmesi,

Altyapı: Ticaret ve taşımacılık açısından altyapının nitelikli olması,

Uluslararası Taşımacılık: Rekabetçi fiyatlarla sevkiyat yapabilmeye kolaylığı,

Lojistik Hizmet Kalitesi: Lojistik hizmetlerin yeterliliği ve kalitesi,

Takip Edilebilirlik: Gönderileri takip etme yeterliliği,

Zamanında Teslim: Planlanan teslim süresi içerisinde gönderilerin alıcıya ulaşması.

Profesyonellere ve uluslararası ticaret ve nakliye yapan firmalara bu kriterler altında yer alan birden çok soru yöneltilmekte ve bu sorulardan elde edilen cevaplar temel alınarak LPI endeksi hesaplanmaktadır. LPI endeks değerleri 1 (En Kötü) ve 5 (En İyi) arasında değişmektedir.

Çalışmada OECD’ye üye olan 37 ülkenin lojistik performansları açısından kümelemesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ele alınan ülkelerin lojistik performansları, Dünya Bankası’nın LPI raporunda yer alan altı kriterle değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası’nın son olarak yayınladığı 2018 yılı veri tabanından elde edilmiştir. Kümeleme analizi ise Weka 3.8 programı ile yapılmıştır.

Analiz için oluşturulan karar matrisi Tablo 1.’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Karar Matrisi

Ülkeler	Gümrükler	Altyapı	Uluslararası Taşımacılık	Lojistik Hizmet Kalitesi	Takip Edilebilirlik	Zamanında Teslim
Türkiye	2,71000	3,21000	3,06000	3,05000	3,23000	3,63000
ABD	3,77514	4,04513	3,50633	3,87425	4,09175	4,08362
Almanya	4,09000	4,37000	3,86000	4,31000	4,24000	4,39000
Avustralya	3,86719	3,96843	3,24721	3,70945	3,81662	3,97611
Avusturya	3,71407	4,18158	3,87753	4,08361	4,08710	4,25080
Belçika	3,66306	3,98425	3,99491	4,13097	4,05129	4,41029
Çekya	3,28667	3,46460	3,74601	3,71563	3,70343	4,13362
Danimarka	3,91806	3,95873	3,53016	4,00784	4,17608	4,40784

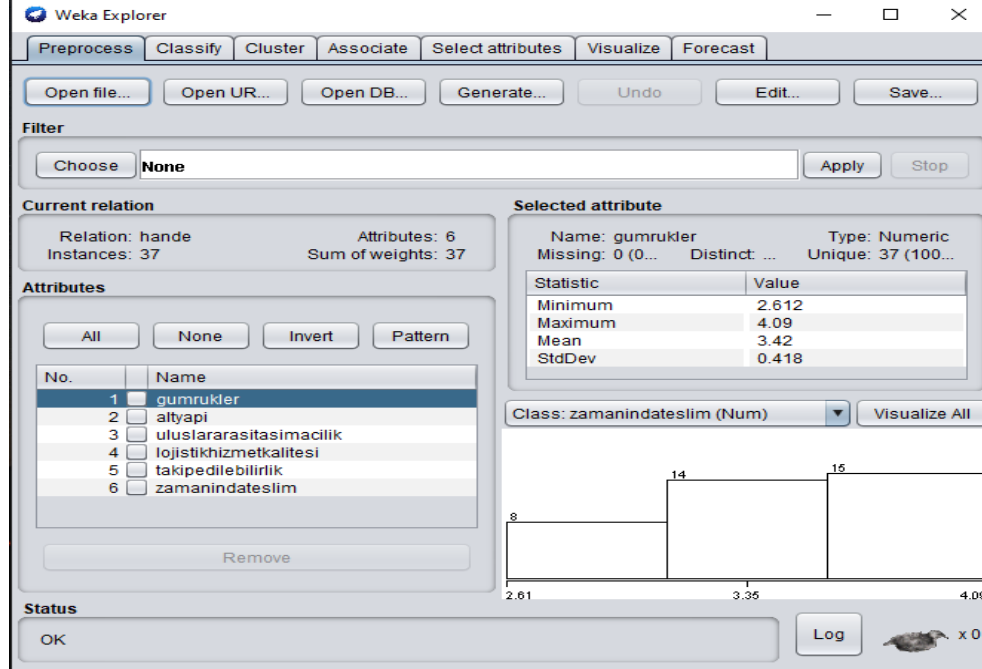
Ülkeler	Gümrükler	Altyapı	Uluslararası Taşımacılık	Lojistik Hizmet Kalitesi	Takip Edilebilirlik	Zamanında Teslim
Estonya	3,32204	3,09864	3,26215	3,14785	3,20668	3,79868
Finlandiya	3,81505	4,00347	3,56273	3,88727	4,32317	4,27986
Fransa	3,58964	3,99688	3,54530	3,83834	3,99937	4,15204
Kore C.	3,40259	3,72553	3,33025	3,58776	3,75412	3,91957
Hollanda	3,91756	4,20761	3,68229	4,08788	4,02476	4,25334
İngiltere	3,77201	4,03279	3,67247	4,04983	4,10799	4,32994
İrlanda	3,35772	3,29334	3,42398	3,59586	3,62303	3,75637
İspanya	3,62089	3,83987	3,82952	3,80027	3,83450	4,06337
İsrail	3,31662	3,32861	2,78315	3,38933	3,50044	3,59147
İsveç	4,04936	4,23995	3,91584	3,97690	3,87632	4,28487
İsviçre	3,62926	4,02184	3,51493	3,96686	4,09627	4,24183
İtalya	3,47204	3,85290	3,51206	3,65504	3,85495	4,12660
Japonya	3,99399	4,24824	3,59192	4,08845	4,04910	4,25407
İzlanda	2,76923	3,18558	2,79235	3,60516	3,35342	3,69697
Kanada	3,60393	3,75050	3,38166	3,89804	3,80980	3,96050
Kolombiya	2,61236	2,66667	3,19444	2,86602	3,08477	3,17097
Letonya	2,79657	2,98300	2,74490	2,69255	2,78756	2,87885
Litvanya	2,84649	2,72962	2,78999	2,95562	3,12332	3,64660
Lüksemburg	3,52796	3,63144	3,37143	3,75763	3,61474	3,90386
Macaristan	3,35487	3,27095	3,22188	3,21321	3,67051	3,78594
Meksika	2,76979	2,84692	3,10282	3,01950	3,00481	3,52962
Norveç	3,52000	3,69102	3,42903	3,68864	3,94419	3,94263
Polonya	3,25346	3,20890	3,67850	3,58004	3,50566	3,95426
Portekiz	3,17135	3,24727	3,82649	3,70594	3,71931	4,12592
Slovakya	2,78901	3,00000	3,10110	3,13919	2,98535	3,13919
Slovenya	3,41868	3,26191	3,18791	3,05238	3,26667	3,69524
Şili	3,27403	3,20968	3,27189	3,12507	3,20361	3,79701
Yeni Zelanda	3,70863	3,99068	3,42891	4,01632	3,91632	4,25531
Yunanistan	2,83918	3,17250	3,30307	3,05582	3,17510	3,66226

Tablo 1.'deki değerler WEKA programına yüklenerek veri setine uygun yani sayısal (numeric) verilerin analiz edilebildiği altı algoritma (EM, Canopy, Som, Farthest First, LVQ, SIB) denenmiş ve bunlar arasından en iyi sonuçları veren algoritmanın Canopy algoritması olduğu görülmüştür.

Küme sayısının belirlenmesi amacıyla genellikle $k = (n/2)^{1/2}$ eşitliğinden faydalanılmaktadır (Everitt, 1974:122). Bu çalışmada da yapılan hesaplamalara göre küme sayısı 4 olarak belirlenmiştir.

Verilerin WEKA programına yüklenmesinin ardından Şekil 1.'deki temel analizler gerçekleştirilmiştir.

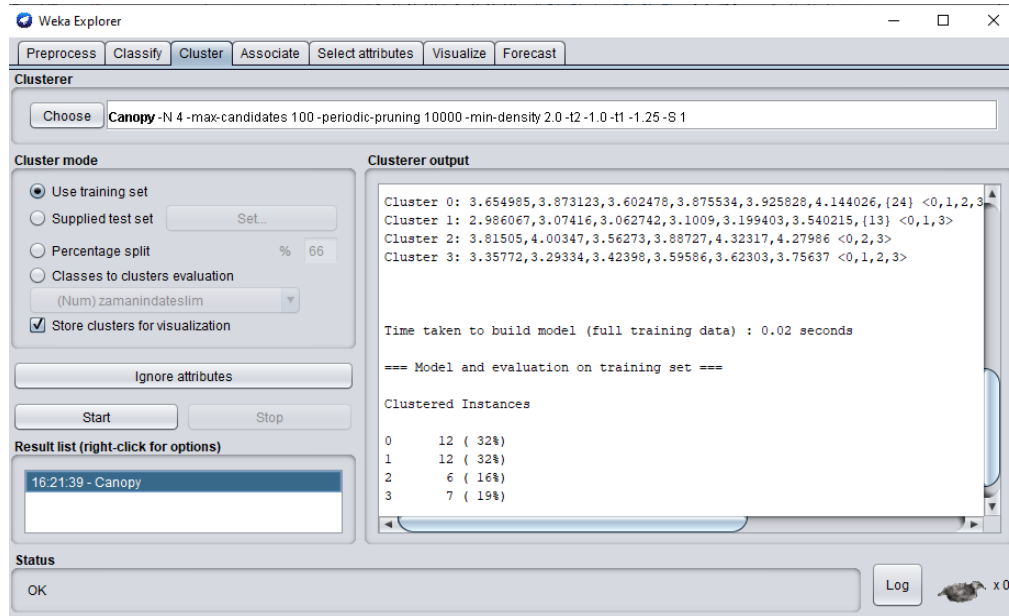
Şekil 1: WEKA Ara Yüzü

Şekil 1.'de verilerin WEKA programına aktarılmasının ardından WEKA ara yüzünde minimum, maksimum, standart sapma ve ortalama değer bilgileri ve seçilen kritere ait dağılım görülmektedir.

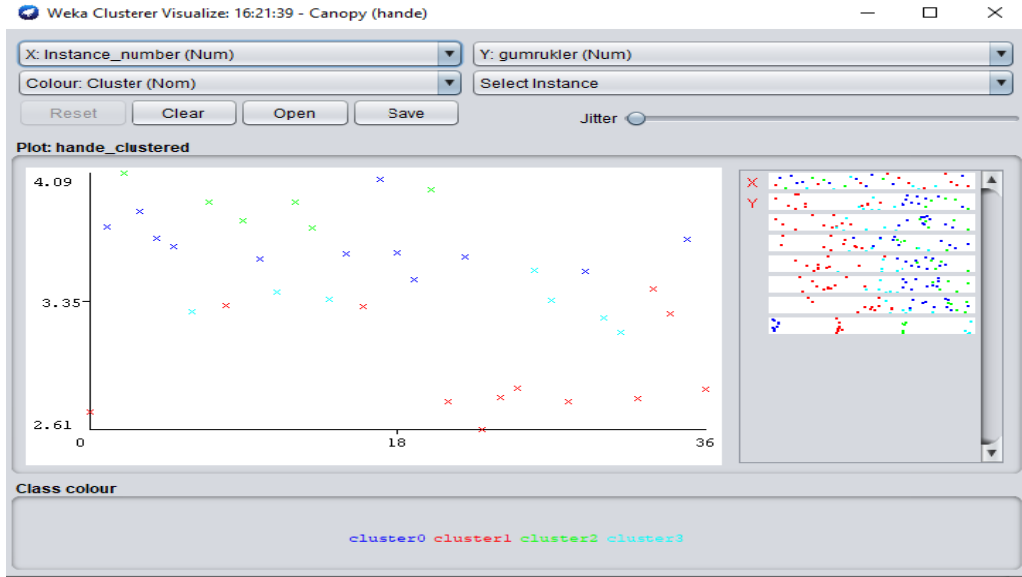
Şekil 2.'de ise Canopy algoritması için yüzdelik küme dağılımları görülmektedir. Şekil 2: Canopy Algoritması için Yüzdelik Küme Dağılımları

Şekil 2: Canopy Algoritması için Yüzdelik Küme Dağılımları

Bu sonuçlar doğrultusunda Canopy algoritması ile kümelere ayrılan 37 OECD ülkesinden 12 tanesi (%32) küme 0'a, yine 12 tanesi (%32) küme 1'e, 6 tanesi (%16) küme 2'ye ve son olarak 7 tanesi (%19) küme 3'e atanmıştır.

Şekil 3: Canopy Algoritması için Küme Dağılımları Görseli

Şekil 3.'teki görselde kümelerin genel olarak dağınık bir dağılım gösterdiği söylenebilir.

Aşağıda Tablo 2.'de ise Canopy algoritması ile yapılmış kümeleme analizi sonuçlarına göre OECD ülkelerinin oluşturdukları kümeler görülmektedir.

Tablo 2: Ülkelerin Kümeleme Sonuçları

Küme	Ülkeler
Küme 0	ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Fransa, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Kanada, Norveç, Yeni Zelanda
Küme 1	Türkiye, Estonya, İsrail, İzlanda, Kolombiya, Letonya, Litvanya, Meksika, Slovakya, Slovenya, Şili, Yunanistan
Küme 2	Almanya, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İngiltere, Japonya
Küme 3	Çekya, Kore, İrlanda, Lüksemburg, Macaristan, Polonya, Portekiz

Kümeler incelendiğinde, Küme 0'da ABD, Avustralya, Fransa gibi gelişmiş ülkeler yer almaktadır. Bu ülkeler gelir ve refah seviyesi oldukça yüksek olan ülkeleridir. Bu açıdan Küme 2'de yer alan Almanya, Danimarka, Finlandiya gibi ülkeler Küme 0'daki ülkelerle benzerlik göstermektedir. Bu iki kümede yer alan ülkeler dış ticaret hacmi yüksek seviyeye sahip olan ülkelerden oluşmaktadır. Ayrıca bu iki kümede bulunan 9 ülke (Fransa, İspanya, İtalya, Norveç, İsveç, Kanada, Almanya, Hollanda, Danimarka) denize kıyısı olan ülkelerdir.

Küme 1'de Türkiye, Estonya, Kolombiya, Meksika gibi gelişmekte olan ülkeler bulunmaktadır. Bu kümedeki ülkeler üst-orta gelirli ülkeler olup, dış ticarete de orta derece performans gösteren ülkelerdir.

Küme 3'te ise Çekya, Kore, İrlanda, Lüksemburg gibi yüksek gelir grubunda olan ve gelişmiş ülkeler yer almaktadır. Kümede yer alan ülkeler Kore hariç olmak üzere Avrupa Birliği'ne

üye ülkelerden oluşmaktadır. Bu kümedeki ülkeler Küme 0 ve Küme 2'ye göre orta derece olarak ifade edilebilecek ekonomik refah ve özgürlük seviyesine sahip ülkelerdir. Yine dış ticaret hacmi açısından bu ülkeler üst-orta seviye olarak kabul edilebilir

-Küme Arası Farklılıklar Kruskal Wallis-H Testi İle Analizi

OECD üyesi ülkelerin 2018 yılı LPI verileri esas alınarak uygulanan Canopy Algoritmasına göre oluşan 4 küme arasındaki farklılıkların analizi için Kruskal Wallis-H testi uygulanmış ve sonuçları Tablo3.'de görülmektedir.

Tablo 3: 2018 Yılı LPI Verilerine Göre Oluşan Küme Arasındaki Farklılıkların Analizi İçin Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

LOJİSTİK KRİTERLERİ	KRUSKAL WALLIS-H TESTİ					
	Küme	N	Sıra Ort	sd	X ²	p
Gümrükler	Küme0	12	26			
	Küme1	12	7,67	3	29,779	0,000
	Küme2	6	33,17			
	Küme3	7	26,75			
	Toplam	37				
Altyapı	Küme	N	Sıra Ort	sd	X ²	p
	Küme0	12	26,75			
	Küme1	12	7,17	3	29,883	0,000
	Küme2	6	31,83			
	Küme3	7	15,00			
Toplam	37					
Uluslararası Taşımacılık	Küme	N	Sıra Ort	sd	X ²	p
	Küme0	12	24,92			
	Küme1	12	7	3	23,032	0,000
	Küme2	6	28,17			
	Küme3	7	21,57			
Toplam	37					
Lojistik Hizmet Kalitesi	Küme	N	Sıra Ort	sd	X ²	p
	Küme0	12	25,92			
	Küme1	12	6,92	3	29,352	0,000
	Küme2	6	32,33			
	Küme3	7	16,43			
Toplam	37					
Takip Edilebilirlik	Küme	N	Sıra Ort	sd	X ²	p
	Küme0	12	26,17			
	Küme1	12	6,50	3	32,078	0,000
	Küme2	6	33,17			
	Küme3	7	16,00			
Toplam	37					
Zamanında Teslim	Küme	N	Sıra Ort	sd	X ²	p
	Küme0	12	25,42			
	Küme1	12	6,83	4	29,148	0,000
	Küme2	6	32,67			
	Küme3	7	17,14			
Toplam	37					
p<0.05						

Kruskal Wallis H Testi sonuçlarına göre 2018 Yılı LPI verilerine göre OECD ülkelerinin lojistik kriterlerinden; *Gümrükler* açısından ($X^2=29,779$, $p<0.001$), *Altyapı* açısından ($X^2=29,883$, $p<0.001$), *Uluslararası Taşımacılık* açısından ($X^2=23,032$, $p<0.001$), *Lojistik Hizmet Kalitesi* açısından ($X^2=29,352$, $p<0.001$), *Takip Edilebilirlik* açısından ($X^2=32,078$, $p<0.001$) ve *Zamanında Teslim* açısından ($X^2=29,148$, $p<0.001$) kümeler arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

Kümelerin sıra ortalamaları dikkate alındığında tüm kriterler açısından küme 2 ilk sırada yer almaktadır.

Küme 0; *Uluslararası Taşımacılık*, *Lojistik Hizmet Kalitesi*, *Takip Edilebilirlik* ve *Zamanında Teslim* kriterleri açısından ikinci sırada *Gümrükler* kriteri açısından ise üçüncü sırada yer almaktadır. Küme 3 de *Gümrükler* kriteri dışında tüm kriterler açısından üçüncü sırada yer almaktadır. Küme 1 ise tüm kriterler açısından dördüncü sırada yer almaktadır.

4. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Küresel ve ulusal ekonomide anahtar bir rol oynayan lojistik sektöründe alınacak stratejik kararlar sürdürülebilir kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada da Dünya Bankası'nın 2018 yılı için yayınladığı lojistik performans kriterleri ile OECD ülkeleri lojistik performansları açısından kümelendi. Çalışmada veri seti WEKA programında analiz edilerek, sayısal (mumeric) verilerin uygulanabildiği 6 algoritma denenmiştir. Analiz sonrasında en anlamlı sonuçları Canopy algoritmasının verdiği görülmüştür. Ayrıca çalışmada, kriterlerin ağırlıklandırılmasıyla oluşturulmuş veri setinin WEKA programında analiz edilmesiyle de aynı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

Weka programı ile yapılan kümeleme analizi sonrasında Canopy algoritması ile elde edilen kümelere bakıldığında ülkelerin genel olarak gelir düzeylerine yakın diğer ülkelerle aynı kümede yer aldığı görülmüştür.

Mevcut kriterler üzerinden değerlendirildiğinde Küme 0 ve Küme 2'de yer alan ülkelerin tüm kriterlerde üst sıralarda olduğu görülmüştür. Küme 0'daki ülkelerin büyük çoğunluğu AB üyesi ülkelere aittir. Küme 0'da yer alan ABD, Avustralya, Fransa, Kanada, İsveç, İspanya ve İtalya dünyanın en büyük ve en güçlü limanlarına sahip ülkelerdir. Küme 0 ve Küme 2'de Danimarka, İsveç, Norveç ve Finlandiya gibi İskandinav ülkeleri yer almaktadır. Ayrıca bu kümelere dış ticaret hacimleri oldukça fazladır. Bu ülkeler yüksek ekonomi ve refah seviyesine sahip olan ülkelerdir. Küme 0'da yer alan İspanya, Belçika, İsveç, Fransa ve İtalya demiryolu altyapısı olarak yüksek seviyede olan ülkelerdir. Ayrıca Küme 2'de yer alan Almanya'nın demiryolu ve havacılık altyapısı diğer ülkelere göre çok daha iyi bir seviyededir. Yine bu kümede yer alan İngiltere, AB'de demiryolu yolcu taşımacılığında en fazla pazar payına sahip olan ülke konumundadır. Küme 2'de yer alan başka bir ülke olan Hollanda ise liman ve havayolu taşımacılığında sahip olduğu altyapı kalitesi ile AB'de çok yüksek bir seviyeye sahiptir.

Mevcut kriterler üzerinden değerlendirildiğinde Küme 1'de yer alan çoğu ülkenin tüm kriterlerde son sıralarda olduğu görülmüştür. Bu kümede Estonya, Letonya ve Litvanya olmak üzere 3 baltık devleti yer almaktadır. Ayrıca bu kümedeki ülkeler dış ticarete orta derece performans sergileyen ülkelerdir. Kümede yer alan Letonya ve Litvanya karayolu ve demiryolu hatlarında düşük paya sahip olan ülkelerdir. Slovakya'nın ise hava taşımacılığında altyapı yetersizliği bulunmaktadır (transmedya.com, 2014). Bu kümede yer alan ülkeler dış ticaret hacimlerini büyütme yollarına gitmelidir. Nitekim ülkelerin lojistik performansları dış ticaret hacimleriyle doğru orantılı olarak artmaktadır.

Küme 3'te yer alan ülkelerden Portekiz, Çekya ve Polonya'nın uluslararası taşımacılık kriterinde üst sıralarda olduğu görülmüştür. Uluslararası taşımacılık açısından bu üç ülkenin kümede bulunan diğer ülkelere göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Kümede yer alan Polonya demiryolu yolcu taşımacılığında çok yüksek bir pazar payına sahiptir ancak taşımacılık altyapısı verimsiz olan bir ülkedir. Kümede yer alan Portekiz ise inovatif taşımacılık şirketler açısından üst sıralarda yer alan bir ülkedir (transmedya.com, 2014).

Lojistik performans ülkelerin gelişmişlik düzeyi açısından farklılık gösterebilmektedir. Buna bağlı olarak, gelir seviyesi yüksek olan ülkelerin lojistik performansı da yüksek iken, gelir seviyesi düşük olan ülkelerin lojistik performanslarının da düşük olduğu görülmektedir.

Yapılan bu analiz, ülkeler arasındaki rekabette lojistik performansının temel belirleyicilerden biri olabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda, uluslararası piyasada daha rekabetçi olmak isteyen ve ihracatlarını daha da iyi bir seviyeye getirmek isteyen politika uygulayıcılarının lojistik performansı artırıcı önlemler almaları gerekmektedir.

Türkiye lojistik performans açısından içinde bulunduğu kümeye de bakıldığında yeterli seviyede görünmemektedir. OECD ülkeleri arasında özellikle GSYİH açısından büyüme gösteren Türkiye, lojistiğin ekonomiye olan etkisini göz önünde bulundurmalıdır. Bu doğrultuda ülkede lojistik hizmetlerin çeşitlendirilerek taşımacılık altyapısının güçlendirilmesi, lojistik hizmet kalitesinin daha iyi bir seviyeye getirilmesi, lojistik maliyetlerin düşürülmesi gibi önemli adımlar atılabilir.

Araştırmacılar çalışmanın sonuçlarını dikkate alarak, dış ticarete rekabetçi bir ülke yaratılması açısından bu çalışmayı bir yol haritası olarak görerek geliştirilecek stratejiler üzerinden bir fikir sahibi olabilirler.

Bundan sonraki çalışmalarda ülke sayısı artırılarak bu ülkelerin lojistik performanslarına yönelik değerlendirmeler yapılabilir ve buna bağlı olarak farklı sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca gelecekteki çalışmalarda, farklı değişkenler dikkate alınarak çalışmanın kapsamı artırılabilir ve farklı kümeleme teknikleri kullanılarak sonuçlar karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

1. AKAR, G. S. ve ÇAKIR, E. (2016). "Lojistik Sektöründe Bütünleştirilmiş Bulanık AHP - MOORA Yaklaşımı ile Personel Seçimi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2): 185-199.
2. AKIN, Y. K. (2008). *Veri Madenciliğinde Kümeleme Algoritmaları ve Kümeleme Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
3. AKPINAR, H. (2017). *Data: Veri Madenciliği Veri Analizi*, Papatya Yayıncılık, Ankara.
4. BOZKURT, C., ve MERMERTAŞ, F. (2019). "Türkiye ve G8 Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksine Göre Karşılaştırılması", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 7(2): 107-117.
5. ÇAKIR, S. ve PERÇİN, S. (2013). "Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü", *Ege Akademik Bakış*, 13(4): 449-459.
6. ÇEKEROL, G. S. (2020). "Kümeleme Analizi ile OECD Ülkeleri ve Seçilmiş Üye Olmayan Ülkelerin Lojistik Faaliyetlerine Dayalı Taşımacılık Sınıflandırılması", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2): 473-496.

7. DANACI, T., ve NACAR, R. (2017). "Comparing The Foreign Trade and Logistic Performance of Turkey and EU Members with Cluster Analysis", *PressAcademia: Procedia*, 3(1): 31-36.
8. ERKAN, B. (2014). "Türkiye'de Lojistik Sektörü ve Rekabet Gücü", *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(1): 44-65.
9. ERTÜRK, Z. (2016). Ölçeklerin Faktör Yapısını Belirlemede Kullanılan Açıklayıcı Faktör Analizi ve Kümeleme Analizi ile Verilerin Sınıflandırılmasında Kullanılan Diskriminant Ve Lojistik Regresyon Analizi Tekniklerinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
10. EVERITT, B. (1974). *Cluster Analysis*, Heinemann Educational Books, London.
11. GÖK KISA, A. C. ve AYÇİN, E. (2019). "OECD Ülkelerinin Lojistik Performanslarının SWARA Tabanlı EDAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1): 301-325.
12. HANAOKA, S. ve KUNADHAMRAKS, P. (2009). "Multiple Criteria and Fuzzy Based Evaluation of Logistics Performance for Intermodal Transportation", *Journal of Advanced Transportation*, 43(2): 123-153.
13. KARAKÖY, Ç. ve ÖLMEZ, U. (2019). Balkan Ülkelerinde Lojistik Performans Endeksi Değerlendirilmesi. 4. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Sempozyumu, 178-180.
14. MARTI, L., PUERTAS, R. ve GARCIA, L. (2014). "The Importance of The Logistics Performance Index in International Trade", *Applied Economics*, 46(24): 2982-2992.
15. MCCALLUM, A., NIGAM, K., ve UNGAR, L. H. (2000, August). Efficient Clustering of High-Dimensional Data Sets With Application To Reference Matching. In *Proceedings of the Sixth ACM SIGKDD International Conference On Knowledge Discovery And Data Mining*, 169-178.
16. OĞUZ, S., ALKAN, G., ve YILMAZ, B. (2019). "Seçilmiş Asya Ülkelerinin Lojistik Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı): 497-507.
17. ÖZDAMAR, K., (2004). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler) 2*, Kaan Kitabevi.
18. PASİN, Ö. (2015). Sağlık Alanında Yapılan Araştırmalarda Kümeleme Algoritmalarının Kullanımı: Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Düzce.
19. SIMIC, D., ILIN, V., TANACKOV, I., SVIRCEVIC, V., ve SIMIC, S. (2015). A Hybrid Analytic Hierarchy Process for Clustering And Ranking Best Location for Logistics Distribution Center. In *International Conference on Hybrid Artificial Intelligence Systems*, Springer, Cham.
20. TRANSMEDYA (2014). "AB Taşımacılık Skor Tablosuna Göre Ülkeler", <https://www.transmedya.com/dosya-haber/ab-tasimacilik-skor-tablosuna-gore-ulkeler-h8707.html>, 13.08.2014.
21. TRAPPEY, C. V., TRAPPEY, A. J., CHANG, A. C., ve HUANG, A. Y. (2010). "Clustering Analysis Prioritization of Automobile Logistics Services", *Industrial Management & Data Systems*, 110(5): 731-743.

22. ULUTAŞ, A. ve KARAKÖY, Ç. (2019). “G- 20 Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksinin Çok Kriterli Karar Verme Modeli ile Ölçümü”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(2): 71-84.
23. USLU, A., ÇETİNKAYA, C., ÖZCEYLAN, E., İŞLEYEN, S. K. ve METE, S. (2017). Türkiye’deki İllerin Lojistik İstatistikleri Açısından K-Ortalamalar Yöntemi ile Kümelmesi. 4. International Regional Development Conference, Tunceli, TURKEY.
24. VERMA, M., SRIVASTAVA, M., CHACK, N., DISWAR, A. K., ve GUPTA, N. (2012). “A Comparative Study of Various Clustering Algorithms in Data Mining”, International Journal of Engineering Research and Applications (IJERA), 2(3): 1379-1384.
25. YILDIZ, A., AYDOĞAN, K., ve KARTUM, G. (2020). “Türkiye’nin Uluslararası Lojistik Performans Endeksindeki Konumunun Kümeleme Analizi ile Araştırılması”, Turkish Studies-Social, 15(3): 1659-1679.
26. ZAK, J. ve WEGLINSKI, S. (2014). “The Selection of The Logistics Center Location Based on MCDM/A Methodology”, Transportation Research Procedia, 3: 555-564.

SOSYAL POLİTİKA OLARAK EVDE BAKIM HİZMETLERİ: ÜLKE ÖRNEKLERİ VE TÜRKİYE

HOME CARE SERVICE AS SOCIAL POLICY: COUNTRY SAMPLES AND TURKEY

Hülya AĞCASULU*

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hulyatek@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3939-904X

ÖZ

Tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahip olan evde bakım, günümüzde, ülkeler tarafından tekrardan keşfedilmektedir. Neo-liberal politikalarla beraber sosyal harcamaların kısılması, devletlerin yaşadığı mali ve ekonomik sıkıntılar, yaşlılık sürelerinin uzaması, sağlık ve teknolojiye gelişmeler, artan nüfusla beraber sağlık kapasitelerinin yetersiz hale gelmesi evde bakım hizmetlerinin tekrardan yaygınlaşmasında ve bir sosyal politika alanı olarak kabul edilmesinde etkilidir. Ancak her ülkenin evde bakımı yaklaşımı ülke dinamiklerine göre değişiklik göstermektedir. Evde bakımın Türkiye uygulamalarına yönelik ulusal yazında, kamu yönetimi ve kamu politikası perspektifinden yasal kurumsal çerçeveyi sunan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, son yıllarda bütünleşik sağlık kavramıyla yaygınlaşan evde bakım hizmetlerini sosyal politika bakış açısıyla kamu yönetimi perspektifinden tanımlayıp, dünyada ve ülkemizdeki uygulama ve yapılanmayı karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Ülkelerin informal bakım modeli ve piyasalaşmaya yöneldikleri, yeniden aileleştirmeye yönelik politikaların üretildiği, yetkinin desantralize edilerek yerel yönetimlere verildiği çalışmadan çıkarılan bulgular arasındadır. Ülkemiz açısından ise ana aktörlerin ilgili bakanlıkların taşra kuruluşları, yerel yönetimler olduğu, ayrıca kamu hastaneleriyle, özel sektör ve gönüllü kuruluşların bu alanda faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Politika anlamında sistemin daha çok sosyal yardıma dayandığı tespit edilmiştir. Akademik olarak ulusal yazında evde sağlık ve evde bakımın birbirleri yerine kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Evde Bakım, Bütünleşik Bakım, Kamu Yönetimi, Kamu Politikası, Kurumsal Yaklaşım.

Jel Kodları: I00, I18, J18

ABSTRACT

Home care, which has a long history, has been rediscovered by states. Home care is considered as a social policy due to some reasons; such as reduction of social public spending after neo-liberal policies, fiscal and economic problems experienced by states, prolongation of age, developments in health and technology, insufficient health capacities due to increasing population are effective in the re-spread of home care service and its acceptance as a social policy area. However, the home care approach of each country varies according to the country's dynamics. In the Turkish literature, there is no study in home care services that offers a legal institutional framework from the public administration and public policy perspective. Hence, the aim of this study is to define home care services, which have recently become widespread with the concept of "integrated health", from a public administration perspective, and to evaluate the organization and implementation of the service in the world and in our country comparatively. The findings of the study are; the "informal care model", marketization of care, re-familization and the decentralization of the service delivery are the common trends observed in the world. In terms of Turkey, the main institutional actors are provincial organizations of the relevant ministries, local administrations, and public hospitals, along with the private sector and voluntary organizations. In terms of macro policy, the government favors more social aids in this field rather

than the service delivery. It has also been observed that home health care and home care are used interchangeably in Turkish literature.

Keywords: *Home Care, Integrated Care, Public Administration, Public Policy, Institutional Approach.*

Jel Codes: *I00, I18, J18*

1. GİRİŞ

Bakıma muhtaçlık, kronik hastalık, ileri yaşlılık veya ağır engellilik gibi nedenlerle temel gereksinimlerini yerine getirememesinden başkalarının bakım hizmetine ve desteğine ihtiyaç duyma durumu olarak adlandırılmaktadır (Ayhan, 2014, 8-9). Bu durum sadece yaşlılık ya da engellilikte değil herhangi bir kaza veya hastalık sonucu herkesin yaşayabileceği bir sorun olması bakımından, sosyal devletin müdahalesini gerektirmektedir. Toplumsal bir risk olarak bakıma muhtaçlık, sosyal güvenlik sistemi içinde yer alan sosyal politikalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de bakım ihtiyacının karşılanmasında sağlık hizmetleriyle entegre evde bakım hizmetlerinin popülerliği artmıştır.

Farklı motivasyonlarla da olsa dünyada evde bakım konusu siyasetçisinden, akademisyenine ve profesyoneline kadar herkesin ilgisini çekmektedir. Maliyet ve ekonomik unsurlar, kurumsal kapasite sıkıntısı, demografik ve toplumsal değişimler birincil motivasyonlar olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra bakım alanının psikolojisi ve konforu da dünyada bütünleşik sağlık ve bakım hizmetlerine yönelimin sebepleri olarak açıklanmaktadır. Politika kararları olarak ise son yıllarda, Avrupa ülkelerinde ulusal politika kararlarında aile destekli veya informal bakım modelinin merkeze alındığı bilinmektedir (WHO, 2008).

Evde bakım; hasta bakımı, rehabilitasyon ve özbakım yanında, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirirken oluşabilecek sorunları önleyici hizmetleri de kapsayan çok yönlü uygulamalar bütünüdür. Evde bakım hizmetleri ile yaşlı bireylerin kendi evlerinde ya da çevrelerinde bağımsız olarak günlük yaşam aktivitelerini sürdürebilmeleri amaçlanmaktadır (Bahar ve Parlar, 2007: 32). Evde sunulan yardım sadece tıbbi sağlık hizmetleriyle sınırlı kalmamakta sosyal, duygusal, bilişsel gereksinimler üzerine de odaklanmaktadır. Evde bakım, evde bulunan tüm bireylere, çocuklardan kronik hastalığı olan yaşlılara kadar herkese hizmet sunmak için kullanılmaktadır (Çoban ve Esatoğlu, 2004: 110).

Sosyal politika olarak evde bakımın değeri yeniden keşfedilmekte ve bütün ülkelerde uygulaması yaygınlaşmaktadır. Yaygınlaşma ve artışın nedeni kısmen artan ihtiyaç olmakla birlikte aynı zamanda, gelişmiş ülkelerde, sağlık kapasiteleri, fayda-maliyet, etkinlik, etkililik gibi nedenlerden dolayı hastanede bakımdan evde ve toplum temelli bakıma doğru bir yönelmedir (Çoban ve Esatoğlu, 2004).

Ulusal yazın incelendiğinde evde bakım hizmetlerinin genelde sağlık, sosyal hizmet, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri alanlarındaki akademisyenlerin çalışmalarının bulunduğu görülmüştür. Kamu yönetimi bakış açısıyla, konunun yönetsel yönüne vurgu yapan, kamu politikası ve yasal/kurumsal yapıyla ele alan çalışmaların bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın amacı son dönemlerde yeniden popüler hale gelen evde bakım hizmetlerinde dünya ve Türkiye uygulamalarını, yasal ve kurumsal yapılanmayı sosyal politika ekseninde karşılaştırmalı olarak ele almaktır. Bu amaçla çalışma dünya uygulamaları ve örneklerini literatür taramasıyla, Türkiye’deki mevcut durumu ise daha çok yasal düzenlemeler üzerinden incelemektedir. Bu kapsamda çalışma ilk olarak evde bakım hizmetlerini sosyal politika açısından açıklamakta, ikinci kısımda Avrupa başta olmak üzere farklı ülkelerin uygulama modelleri hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmada son olarak Türkiye’de evde

bakım hizmetlerinin kurumsal yasal yapılanmasıyla, hizmetin sunumunda yer alan başlıca aktörler değerlendirilmektedir.

2. SOSYAL POLİTİKA ALANI OLARAK EVDE BAKIM HİZMETLERİ

Evde bakım hizmetleri, sosyal devletin sosyal politika alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere sosyal politika; yoksulluk ve sosyal dışlanma, örgün eğitim, hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi durumlarda vatandaşları desteklemeye yönelik sosyal güvenlik önlemleri ve çalışma hayatının düzenlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Buğra ve Keyder, 2011: 9). Evde bakım çeşitli açılardan korunması gereken ve sosyal dışlanmaya karşı daha savunmasız olan bireylerin aldığı bir hizmet türüdür. Ayrıca bireyin, sosyal politika olarak evde bakım hizmetlerinden faydalanması gelir düzeylerinden bağımsızdır. Başka bir ifadeyle, devlet tarafından sunulan evde bakım hizmetleri ve bunun alternatifleri için maddi muhtaçlık ya da yoksulluk durumunun ortaya çıkması birinci koşul değildir. Çünkü birey kendi şahsi kısıtlılığının doğası itibarıyla başkalarının bakımına ihtiyaç duyması bakımından sosyal dışlanma yaşamaktadır.

21. yüzyılda evde bakım hizmetlerinin tekrardan gündeme gelmesi, makro (global), mezzo (yasal ve kurumsal, sosyo-ekonomik ülke dinamikleri vb.) ve mikro (bireysel) düzeylerde yaşanan gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Bu gelişmeleri değişen koşullar ve mevcut sorunlara çözüm arayışları olarak ayırmak mümkündür.

Evde bakım esasında sanayi devriminin başlangıcına kadar uzanan bir geçmişe sahip bir kamu hizmeti veya sosyal hizmet türüdür. Evde bakım hizmetlerinin bütün dünyada değerinin yeniden anlaşılmasının ve tekrardan gündeme getirilmesinin ardında küresel düzeyde kamu harcamalarının artışı nedeniyle mali yüklerin artması gelmektedir (Yılmaz vd., 2010; Öztop vd., 2008: 42). Makro düzeyde, küreselleşme sonucunda ulus-devletler, yönetime uygun olarak merkezi hükümetin gücünün bir kısmını, kamu dışı diğer aktörlerle yerel yönetim birimlerine devretmeye başlamışlardır. Günümüzde gücü azalan ulus-devlete karşılık bölgesel ve yerel yönetimlerin teşvik edildiği bir global düzene eğilim söz konusudur. Dolayısıyla kentin sorununa çözüm üreten yerel yönetimler kentsel alanlarda ciddi bir aktör olarak yükselişe geçmeye başlamışlardır. Bu yeni koşullarda yerel yönetimler özellikle de belediyeler, yerel nitelikteki teknik hizmetler ve alt yapı hizmetleri değil aynı zamanda sosyal ve kültürel tüm hizmetleri sunan ana birimler haline gelmişlerdir (Kesgin, 2012). Neo-liberal ekonomi politik de, hizmetlerde yerellik ilkesi kapsamında, artan hizmetlerle eşgüdümlü olarak güç ve yetkinin yerel düzeye devrini teşvik etmiştir.

Aynı zamanda bağımlılığın sosyal bir risk olarak kabul edilmesinde global toplumsal hareketlerden feminizmin de etkisinin bulunduğu belirtilmektedir. Bakımın piyasada ücret karşılığı olmamasına rağmen refah üretimine katkıda bulunmasını savunan feminist ideoloji bakım ihtiyacının sosyal devlet sorumluluğu kapsamına girmesine katkıda bulunmuştur (Koray, 2018: 332).

Mezzo düzeyde demografik ve sosyo-kültürel değişim de bakım ihtiyacının doğmasına neden olmaktadır. Yaşlanan nüfus, doğum oranlarının azalması, sosyo-kültürel yapıdaki değişim, özellikle tek ebeveynli ve çekirdek ailelerin artması, evde bakımı üstlenen kadının daha fazla oranda çalışma hayatına atılması, yaşam kalitesinin ve sağlık hizmetlerinde teknolojinin artmasıyla değişen demografik özelliklerin sosyal politika üzerinde baskı yaratması bu nedenlerden ilk akla gelenlerdir (Taşçı, 2010; Hekimler, 2019). Aynı zamanda hastanelerdeki yatak kapasitelerinin yetersizliği, kişi başına düşen sağlık personeli yetersizliği, hastanede yatış sürelerinin mecburi olarak kısaltılması, artan nüfusa oranla ekipman ve tesis yetersizliği de sağlıktaki sorunlardandır (Yılmaz vd., 2010). Sağlık kurumları açısından değerlendirildiğinde ise artan nüfusa bağlı hizmet etkinliğindeki sıkıntılar, hastanede yatılı

bakım sürelerinin kısalması, kişi başına düşen hekim ve hemşirenin yetersiz olması ve yataklı hasta bakımında bakım maliyetlerinin çok yüksek olmasıdır (Yılmaz vd., 2010; Öztop vd., 2008: 42). Evde bakım hizmetlerinin ise sağlık kurumlarında kalış sürelerini azaltıp, maliyetleri düşürüp, hizmet etkinliğini arttıracakları savunulmaktadır. Bu sorunlara alternatif olarak evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Makro ve mezo düzeylerdeki gelişmelerle sorunlar, ana hizmet sağlayıcıları olarak görülen merkezi hükümet ve ulus-devletlerin mevcut sistemde yeni hizmet sağlayıcıları ve paydaşlar ile alternatif çözüm arayışlarına gitmesine neden olmaktadır.

Mikro düzeyde ise bakım alan ve veren aile bireylerinin yaşadıkları sorunlar göze çarpmaktadır. Ulusal ve uluslararası yazında evde bakımda aile üyeleri tarafından (çoğunlukla kadınlar) sağlanan informal bakımın yarattığı sorunlar hakkında çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Öztürk vd., 2017; Oğlak, 2017; Karahan ve İslam, 2013; Dökmen, 2012; Taşdelen ve Ateş, 2012; Arpacı, 2009; Adak, 2003). Manevi yükün getirdiği psikolojik bunalımlar, bakım verenin kendini kısıtlanmış hissetmesi ve çalışmaması, bağımlının psikolojik sıkıntıları, aile huzurunun bozulması, kardeş kavgaları ve benzeri sorunlar bireysel sorunlardandır (Öztop vd., 2008: 45). Aynı zamanda bir sosyal politika alanı olarak, evde bakımın bireyler düzeyinde ağır, meşakkatli ve uzun süreli bir yük olması nedeniyle aile içi dayanışma mekanizmalarının yanında profesyonel destek sunulması, bu sektörün devlet kontrollü geliştirilip, düzenlenmesi çalışmalarda tavsiye edilmektedir (Dökmen, 2012; Arpacı, 2009, 71; Öztop vd., 2008).

Günümüzde geçici ya da sürekli bakıma gereksinim duyulan durumlarda bakım sorumluluğunun sadece aile ile çözümlenemeyeceği gerçeği anlaşılmış, topluma da sorumluluklar yüklenmiştir (Bahar ve Parlar, 2007: 37-38). Bağımlılık ve bakım ihtiyacı doğası itibarıyla çok meşakkatli, uzun ve karşılıksız bir süreç olması nedeniyle bu yükü hafifletmek amaçlı farklı aktörlerin katılımını teşvik etmek ve yasal sınırları belirlemek önem kazanmaktadır. Belirtilen sebeplerden dolayı günümüzde bağımlılık, sosyal bir risk olarak devlet düzeyinde politika alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal politikalar alan olarak her ülkenin tarihsel, siyasal, yönetsel, ekonomik, toplumsal ve kültürel öğelerine göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla her ülkenin sosyal politika kapsamı ve uygulamaları kendi özelliklerine özgü olarak şekillenmekte ve ülkeler arası farklılıklar bu alanın doğasında bulunmaktadır. Fakat 21. yüzyılda küresel düzeyde mali sıkıntılar, artan ve yaşlanan nüfus nedeniyle sağlık kurumları kapasiteleri gibi ortak sorunlar da ülkelerin benzer eğilimler göstermelerine sebep olabilmektedir. Aynı durum evde bakım hizmetleri açısından da geçerlidir. Bu açıdan bir sonraki bölümde evde bakım hizmetlerinin makro düzeydeki görünümü ve çeşitli ülkelerden örneklerle yer verilmektedir. Böylece ülkemiz açısından da evde bakım hizmetlerinde bulunduğumuz konum daha kolay tespit edilebilecektir. Aynı zamanda kamu yönetiminde bir politika alanı mevcut durum ve gelecekteki olası senaryolar hakkında yorumda bulunulabilecektir.

3. EVDE BAKIM HİZMETLERİNİN KÜRESEL GÖRÜNÜMÜ VE ÜLKE ÖRNEKLERİ

Bütün dünyada, iki farklı sosyal güvenlik sistemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki bütün vatandaşlara sağlanan sosyal hak temelli “üniversal (Beveridge) model”dir. İkincisiyse çalışanların belli bir prim karşılığı elde ettikleri ve muhtaçlık durumlarında devlet tarafından hizmetlerin sağlandığı veya sosyal yardımlarla tamamlanan “sosyal sigorta (Bismarck) modeli”dir. Üniversal model bütün vatandaşlara sosyal güvence sağlarken, sosyal sigorta modelinde çalışma hayatında yer almayanların sosyal güvencelerden yararlanmaları sosyal yardımlarla gerçekleşmektedir. Sosyal yardım ise sosyal güvenlik düzenleme biçimlerinden katkı esasına dayanmayan (doğrudan kamu kaynaklarıyla finanse edilen), sosyal güvenlik

sisteminin açıklarını kapatıcı ve tamamlayıcı, gönüllük esasına dayalı aynı ve nakdi desteklerdir (Metin, 2011: 185). Kendi gelirleriyle kendisini, ailesini ya da bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirmeye yetmeyen; çeşitli nedenlerden dolayı kazanç elde edemeyen kişilere sosyal yardımlarla asgari bir hayat standardı sağlanmaktadır. Karşılıksız devlet destekleriyle, ihtiyaç halinde olanların ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin geçimi sağlanarak ve ihtiyaçları giderilerek bu kişi ve ailelerin varlıkları güvence altına alınmaktadır (Türkoğlu, 2013: 280). Sonuçta, bakım hizmetlerinin sunumunda sorumlu kamu otoriteleri, hizmetlerin finansmanı ve kurumsallaşma şekli, devletlerin benimsedikleri refah rejimlerine göre değişen, farklı sosyal politikaların ürünüdür. Uygulama aşamasında hizmetlerin kapsamı, yasal ve kurumsal çerçevesi ile hedef kitlesi gibi konular devletlerin bu iki modelden hangisini seçtiklerine göre değişiklik göstermektedir.

Evde bakım hizmetlerinde de bu iki sosyal güvenlik modeline bağlı olarak iki sınıflandırma yapmak mümkündür. Bunlardan ilki hak temelli yaklaşımla bütün vatandaşları evde bakım kapsamından faydalandırma, ikincisi ise sosyal yardım temelli sadece ihtiyaç halindekilerin devlet tarafından finanse edilip, farklı paydaşlarla bakım hizmeti sunmadır. Almanya ve Japonya gibi bazı ülkeler finansman kapasitelerine bağlı olarak ve sosyal güvenlik sistemlerine göre bakım ihtiyacını sosyal bir hak olarak herkese yasal güvencelerle tanımlama yolunu tercih ederken, bazı ülkelere devlete düzenleyici ve denetleyici rol biçerek bakım ihtiyacını kamusal alan dışındaki hizmet sağlayıcılar tarafından karşılanmaktadır (Hekimler, 2017: 235-236).

Avrupa’da aile, kilise ve yardım kuruluşları gibi geleneksel kurumlar tarafından sağlanan evde bakımın her zaman esas olduğu, yalnız sanayileşme ile birlikte 19. yüzyıl sonlarında bu alanda devletin de yer almaya başladığı ifade edilmektedir. 20. yüzyılda ise bu hizmetler büyük ölçekli ve kapsamlı kurumlar tarafından yerine getirilmiştir. Yalnız bu durum hiçbir zaman birini diğerine tercih etme şeklinde olmamıştır. Yani devlet tamamlayıcı olarak bu alanda politika ve hizmetler üretmiştir (WHO, 2008). Sosyal refah devleti döneminde yaşanan krizler, küreselleşme, neo-liberal politikalar etkisiyle toplumlar ekonomik sorunların yanı sıra sosyal sorunlarla da karşılaşmaya başlamışlardır. Bu sosyal sorunlarla mücadelede öncelikli görev devlete ait olsa da, çağımızın genel kabul gören yerindenlik ilkesi ve yönetim gereği yerel yönetim birimlerinin, üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün de sürece katılmaları beklenmektedir (Koçak ve Kavi, 2014: 26).

Pavolini ve Ranci’ye (2008) göre evde bakım konusunda Kıta Avrupası ülkeleri, “informal bakım modeli” ve “hizmet bakım modeli” arasında bir yerde bulunmaktadır. Örneğin, İsveç gibi bazı devletler hizmet bakım modeline ağırlık verip kurumsal ve devlet tarafından finansman sağlarken, İtalya gibi bazı devletler de aylık, “yeniden aileleştirme”, dini kuruluşlar ile özel sektörü de evde bakım hizmeti sağlayıcıları haline getirerek informal bakımı desteklemektedir.

Ülkelerin sosyal güvenlik sistemi ve anlayışına bağlı olarak bakım sigortasından sosyal yardımlara kadar çeşitlenen bir yelpazede evde bakım hizmetleri sunulmakta veya merkezi hükümet dışı paydaşlar desteklenmektedir. Yalnız hiçbir ülkede de saf bir modelin yer almadığı genelde her ikisinin farklı derecelerde kombinasyonu olan “karma model”lerin benimsendiği de bilinmektedir (Pavolini ve Ranci, 2008; Taşçı, 2010: 198). Başka bir ifadeyle bu iki model, birbirinin zıttı değil tamamlayıcısı olarak kabul edilmekte, “bütünleştirici hizmetler” şemsiye kavramı altında toplanmaktadır.

Avrupa’da sağlık ve sosyal bakımın entegrasyonuna yönelik, ülkelere göre değişiklik gösteren bazı gelişmeler de yaşanmaktadır. Evde bakım hizmetlerine yönelik reform çalışmalarının ortak amacı ise sağlık ve evde bakım hizmet sunumunda maliyet-etkin birleşimi bulmaktır. Her iki sistemi birbirine entegre ederek hizmet sunma anlayışı oldukça

yeni olmasına rağmen kurumsal yeniden yapılanma, işgücünün yeniden tasarımı ve finansman konularında yapılan düzenlemeler göze çarpmaktadır. 16 Avrupa ülkesinde yapılan çalışmaları inceleyen bir araştırmada örgütsel yapıdaki değişimler; sosyal hizmet ve sağlık hizmetlerinde yeni bir network kurma, evde bakımın desentralizasyonu, eşgüdümü sağlayıcı mekanizmaların kurulması, internet vasıtasıyla bakım programlarının haritalaması ve bilgilendirme, yerel stratejik ortaklıkları, aracı bakım tesislerinin kurulumu şeklindedir. İşgücünün yeniden tasarlanmasında ortak çalışma, yetki devri ve vaka yöneticilerinin atanması şeklinde düzenlemelere gidilmiştir. Finansman açısından prim sistemi, ödeme mekanizmalarının değiştirilmesi ve hizmetlerin finansmanının da yerel düzeyde sağlanarak desentralize edilmesi yer almaktadır (Antunes ve Moreira, 2011).

Tablo 1: Bazı Avrupa Ülkelerinde Evde Sağlık ve Evde Bakım Hizmetlerinin İşleyiş ve Uygulamasından Yetkili Kurumlar

Ülke	Evde Sağlık Hizmetleri	Evde Bakım Hizmetleri (Sosyal Hizmet)
Belçika	Merkezi veya bölgesel yönetim	Yerel yönetim veya belediyeler
Danimarka	Yerel yönetim veya belediyeler	Yerel yönetim veya belediyeler
Finlandiya	Yerel yönetim veya belediyeler	Yerel yönetim veya belediyeler
Fransa	Sosyal sigorta ve yerel yönetim veya belediyeler	Yerel yönetim veya belediyeler
Almanya	Sosyal Sigorta	Sosyal Sigorta
İtalya	Merkezi veya bölgesel yönetim	Yerel yönetim veya belediyeler
İrlanda	Merkezi veya bölgesel yönetim	Merkezi veya bölgesel yönetim
Hollanda	Sosyal Sigorta	Sosyal Sigorta
Ülke	Evde Sağlık Hizmetleri	Evde Bakım Hizmetleri (Sosyal Hizmet)
Portekiz	Merkezi veya bölgesel yönetim	Yerel yönetim veya belediyeler
İspanya	Sosyal Sigorta	Yerel yönetim veya belediyeler
İsveç	Yerel yönetim veya belediyeler	Yerel yönetim veya belediyeler
İngiltere	Merkezi veya bölgesel yönetim	Yerel yönetim veya belediyeler

Kaynak: WHO (2008), The Solid Facts Home Care in Europe, (Eds. Rosanna Tarricone ve Agis D. Tsouros), s.14'ten uyarlanmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Avrupa’da evde bakımı tıbbi müdahale ve diğer hizmetler olarak ayırmak mümkündür. Doğası gereği evde bakım, uygulama ağırlıklıdır. Dolayısıyla Avrupa’da hizmet sunumunda yerel ve bölgesel yönetimlerin yetkilendirildiği görülmektedir. Bu durum hizmette yerindenlik ilkesinin de hayata geçirilmesi anlamına gelmektedir. Almanya ve Hollanda’da tüm bakım hizmetlerinin bakım sigortasından karşılandığı ve sosyal güvence altına alındığı, İspanya ve Fransa’da ise kısmen bakım sigortasından faydalandığı görülmektedir. Danimarka, Finlandiya ve İsveç’te yerel yönetimlerin tam yetkili oldukları görülmektedir. Belçika, İtalya, İrlanda ve İngiltere’de ise evde ağılık hizmetlerinde merkezi yönetimin de rolü bulunmaktadır. Genel olarak tablo değerlendirildiğinde her ülkenin kendi dinamikleri ve koşullarına göre farklı kamu otoritelerinin yetkilendirildiği söylenebilir.

Carrera vd. (2013) tarafından yapılan bir çalışmada, Avrupa ülkelerinin uzun dönem bakım konusundaki uygulama ve yaklaşımları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve benzer özellikleri gösteren ülkeler sınıflandırılmıştır. Yaşlanmanın gelecekte çok ciddi bir halk sağlığı sorunu olacağı ifade edilerek, Avrupa ülkeleri evrensel modeli benimseyip oldukça

gelişmiş bir hizmet yapısının devlet tarafından karşılandığı modellerden, gelişmemiş temel bakımın sağlanabildiği gelişmemiş hizmetlerin bulunduğu ve genelde sosyal yardımların yapıldığı ülkeler olarak çeşitlenmektedir. Gelişmemiş modellere genelde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Akdeniz ülkeleri girmektedir. Bu ülkelerde informal, aile destekli bakım öne çıkmakta ve cinsiyet eşitsizliğini artıracak şekilde kadının işgücü piyasasından ayrılması söz konusu olmaktadır (Carrera vd., 2013).

Evde bakımda kişi başına harcamalarda ise Avrupa ülkelerinde ciddi farklılıklar olduğu görülmüştür. Genelde, Akdeniz, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde kişi başına harcamalarda devlet finansmanı azken, İskandinav ülkeleri ve Almanca konuşan ülkelerde finansman yüksektir. Bu farklılıkta bakım hizmetlerinin kurumsallaşması ve evde bakıma yönelik yapılan çalışmaların çok öncelerden başlamasının etkili olduğu ifade edilmektedir. Bir Akdeniz vatandaşına nazaran İskandinav vatandaşının ortalama 3 kat daha fazla kamusal fon aldığı belirtilmektedir (Carrera vd., 2013). 2017 yılı itibarıyla OECD ülkelerinin uzun süreli bakıma GSMH'den ayırdıkları pay %1,7'dir. Hollanda, İsveç ve Norveç %3'ün üstünde en fazla pay ayıran ülkeler iken, Polonya, Estonya ve Macaristan %0.2 ile en son sıralarda yer almışlardır (OECD, 2021).

Evde bakımın üniversal modelle ve yetkinin desantralize edilerek başarılı bir şekilde uygulandığı ülke İsveç'tir. İskandinav ülkelerinin genel olarak bu anlayışla evde bakım hizmetlerini yapılandırdıkları bilinmektedir. Evde bakım hizmetleri İsveç'te ilk olarak 1950'lerde belediyelerin bir sosyal politika hizmeti olarak yaşlılara sunulmuş ve zamanla – ihtiyaç durumundaki- bütün vatandaşları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1992 yılında İsveç modeli bu hizmet alanında belediyelere tam özerklik sağlamıştır. Ülkedeki evde bakım hizmetleri ulusal bölgesel ve yerel düzeydeki farklı kamu otoritelerinin idaresindedir. Ulusal düzeyde yasal düzenlemeler, politika kararları, teşvikler ve denetim yapılırken, bölgesel düzeyde il meclisleri birinci basamak sağlık hizmetlerinden ve hastane hizmetlerinden sorumludur. Yerel düzeydeyse belediyeler evde bakım sosyal hizmetlerinin uygulanmasından yasal olarak sorumlu otoritedir (Coleman, 1995; Szebehely ve Trydega'rd, 2011).

İsveç'teki sistemin 1991, 2007 ve 2009 yıllarında sırasıyla çıkarılan yasalarla belediyelerin özel hizmet sağlayıcılarından evde bakım hizmeti alması, evde hizmet verenlere vergi indirimi, piyasadaki farklı alternatiflerin sağlanmasına imkân verilmesi (*Act on Free Choice*) yöntemlerini benimseyerek evrensellikten, maliyet baskıları nedeniyle piyasanın teşviki ve yeniden aileleştirmeye dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu gelişmelerin bakım hizmetinde ikili bir yapıyı ortaya çıkardığı belirtilmektedir (Szebehely ve Trydega'rd, 2011). İsveç modelinde giderek ailelere ve informal bakım modeline yönelmenin yetkinlik ve profesyonellik bakımından da ciddi sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Ülkenin gündeminde artık profesyonel sağlık çalışanlarından ziyade informal bakım verenlerin yetkin hale getirilmesi tartışılmaktadır (Hellström ve Hallberg, 2001: 69-70).

İsveç'te sağlık ve sosyal bakım hizmetleri, temel olarak vergi gelirleri ile kamu tarafından organize edilmekte ve sağlanmaktadır. Kamunun temel aracı ise, bölgesel anlamda işlev gören belediyelerdir (Johansson ve Borell, 1999: 588). Fakat son yıllarda İsveç'teki yaşlılara yönelik evde bakım hizmetlerinde hizmet bakım modelinin azaldığı ve bakım vermenin piyasalaştığı görülmektedir. Bir vatandaşlık hakkı olarak vergilerle finanse edilen hizmetlerin azalması, yasal düzenlemelerden ziyade merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında karar almanın karmaşık olması ve belediyelerin daha sıkı mali politikalara yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Bakım hizmetlerinin piyasalaşmasıyla beraber aile bakımı ise ulusal makro düzeyde kabul gören bir politika eğilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyasadaki hizmeti alım şekli de hizmetten faydalananlar arasında yaygınlık göstermeye başlamıştır. Bu durum evrenselliği (bütün vatandaşlarına ayrımsız evde bakım

hizmeti sunma anlamında) ile övünen İsveç modelinin yıpranması şeklinde de yorumlanmaktadır (Szebehely ve Trydega'rd, 2011).

Danimarka 1988 yılı itibariyle sosyal ve sağlık bakımına yönelik yeni bir kurumsal tesis kurmayı tamamen yasaklamıştır. Bunun yerine yerel yönetimlere yaşlıların evde bakımına yönelik mevcut imkânların yine yaşadıkları ortamda iyileştirilmesine izin verilmiştir. 1992 yılındaysa 140 yerel otoriteyi kapsayan “bütünleşik evde bakım sistemi” kurulmuştur. Danimarka’da da belediyeler başta olmak üzere yerel yönetimler evde bakım konusunda tam özerkliğe sahiptir. Evde bakım hizmetlerinin işleyişinde tam yetkili kamu kurumlarıdır (Coleman, 1995).

Kanada da yaşanan nüfusu sebebiyle sağlık sistemini evde bakım hizmetlerini de içerecek şekilde reforme etme ihtiyacı duyan ülkelerdendir. Ülkede bakım ihtiyacı sağlık sisteminin bir parçasıdır. 2002 yılında kurulan Kanada Gelecek Sağlık Bakımı Komisyonu’nun tavsiyesi üzerine Kanada Sağlık Konseyi sosyal ve evde bakımı içeren sağlıkla entegre evde bakım Kanada Sağlık Yasası olarak çıkarılmıştır. *Medicare core* denilen bu sistemin işleyişi, kapsamı ve finansman kaynaklarıyla ilgili kararlar ise yerinden yönetimlere bırakılmıştır. 2011-2015 yılları arasında federal devlet, üç milyar Kanada dolarını sadece evde bakıma ayırmış ve evde bakımı “ulusal öncelik” olarak kabul etmiştir (Johnson vd., 2018).

Almanya ve Japonya gibi ülkeler demografik özelliklerini ve mali hususları göz önünde bulundurarak bakım sigortası uygulamasına geçmiştir. Bakım sigortasında bireyler muhtaçlık durumuna düşme dahi herkese sağlanan vatandaşlık hakkı anlayışı esastır. Almanya zorunlu bakım sigortasını 1995 yılında prim esasına dayalı sosyal sigorta sistemine dahil eden ve 2009 yılında herkesi bu sigortanın faydalanana haline getiren ilk ülkelerdendir (Çağlar, 2015: 209; Hekimler, 2017: 236). Japonya ise yaşanan nüfusu nedeniyle 2000 yılı itibariyle bakım sigortasına geçmiş ve asli hizmet üstlenicileri olarak yerel yönetimleri yetkilendirmiştir (Seyyar ve Oğlak, 2005: 755).

Almanya’da bakım sigortasından faydalanabilmek için prim ödemek gerekmektedir. Devlet desteğindeyse prim ödeyenler evde bakım hizmeti veya parasal yardımdan birini seçmek durumundadırlar. Devletin sağladığı evde bakımın gündüz bakımını kapsamaması ve kaçak bakım veren göçmenlerin yatılı kalması ve maliyetlerinin düşük olmasından dolayı bakım parasının tercih edildiği ifade edilmektedir. Fakat bu elemanların profesyonelliği ve sürdürülebilirliği konusunda belli riskler de mevcuttur. Aynı zamanda primli sistemden yararlanamayan muhtaçlara sosyal yardım niteliğinde bakım hizmeti sunulmaktadır. Son olarak bakım verme piyasadan özel sektörden de sağlanabilmektedir. Bakım verenin aile üyesi olması durumundaysa, bakım verenlerin kaza ve emeklilik sigortalarından faydalanmaları, yıllık izne çıkabilmeleri, tam zamanlı çalışmasına engel olmasında ise katkı payı sağlama gibi teşvik ve uygulamaları bulunmaktadır (Çağlar, 2015; Hekimler, 2017). Almanya’da bakım ihtiyacı veya hayatını sürdürebilme anlamında bağımlılık sadece muhtaç ve yalnız bireylerden ziyade hayatın her aşamasında herkesin karşılaşılabileceği sosyal bir risk olarak değerlendirilmektedir (Hekimler, 2017: 237).

Genet vd. (2011: 1) Avrupa’da tek tip bir evde bakım modelinin bulunmadığını, hatta aynı ülkede farklı bölgelerde bile farklılıkların bulunduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca evde bakımı konu alan akademik çalışmaların çoğunlukla coğrafi farklılıklar, bakım piyasasının dinamikleri, hizmetlerin bütünleştirilmesi ve niteliğine yönelik olduğunu belirtmişlerdir. Bu ülke farklılıklarına rağmen, uygulamada Avrupa modellerinde belli standart ve ilkelerin uzun yıllardan beri kabul gördüğü bilinmektedir. Bunlar yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilmesi, informal bakım vermenin teşviki ve kurumsallaşmanın azaltılması, bakım veren personelin geliştirilmesi, hizmet sağlayıcıların özel sektör ve gönüllü kurumlar da dahil olmak üzere çeşitlenmesi ile farklı paydaşlar ve sosyal çalışmacılar arasında koordinasyonun sağlanmasıdır (Coleman, 1995: 471-472).

3.1. Türkiye’de Mevcut Yönetel Durum, Yasal Ve Kurumsal Çerçeve

Bu bölümde ilk olarak bir kamu politikası ve sosyal politika olarak evde bakım hizmetlerinin genel çerçevesinden bahsedilmiş, ikinci aşamada mevcut durumda yetkili kamu ve kamu dışı aktörlere yer verilmiştir. Üçüncü aşamadaysa evde bakım hizmetlerini çok yönlü yasal çerçevesi çizilmiştir.

Ülkemiz Akdeniz refah modeli sınıflandırmasında yer almakta ve çalışma hayatına dayanan primli-sosyal sigorta modelini benimsemektedir. Merkezi hükümet politikaları bakımından değerlendirildiğindeyse informal bakım modelini destekleyen yasa ve politikaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Türkiye evde bakım hizmetlerinde farklı paydaşları yetkilendirmekte ve böylece yönetim ve hizmette yerindenlik ilkelerini de uygulamada hayata geçirmektedir. Bu paydaşlardan biri de bu çalışmada kapsamlı olarak değerlendirilen yerel yönetimlerden belediyelerdir. Sosyal hizmet ve sosyal yardım anlayışının çıkış noktası sosyal politika üretmekle yükümlü sosyal devlettir.

Sosyal güvenlik bakımından ülkemizde de yaşlı, engelli, kronik rahatsızlıkları veya yatış sonrası iyileşme süreci nedeniyle bakıma muhtaç olanların ihtiyaçları kısmen sağlık sigortasından kısmen de yaşlılık sigortasından karşılanmaktadır. Çalışma hayatında yer almayanların evde bakım ihtiyaçları da, genelde yaşlı ve engelli yardımı ile bakım verene yönelik “aylık bağlama” şeklindedir. Ülkemizde evde bakım hizmetleri daha çok muhtaç ve aciz durumdakilere mikro (bireysel) bazda sağlanan sosyal yardım yönü baskın olan bir kamu hizmetidir. Başka bir ifadeyle, çalışma hayatına bağlı sosyal güvenlik modeli olarak bilinen sosyal sigorta sistemine tabi olan ülkemizde evde bakım, ayrı bir sosyal sigorta dalı değildir. Çalışma hayatında yer alanların sağlık sigortası ve yaşlılık sigortasından karşıladıkları, çalışma hayatı dışında kalanlarınsa çoğunlukla sosyal yardımlarla ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları bir hizmet alanıdır.

Evde bakım hizmetlerinin sosyal güvenlik sistemlerinde ayrı bir sigorta kolu olarak yer almadığı ülkelerde, birey ve ailesinin kendi kaynaklarından karşılayacakları mali külfet oldukça yüksektir. Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi evde bakım hizmetlerini tam anlamıyla kapsamadığı için, bu çekince evde bakım hizmetlerinin artmasını engelleyen önemli sorunlardandır. Günümüzde hızlı artan yaşlı nüfusun ve çeşitlenen hastalıkların bakımında maliyet-etkililik çerçevesinde alternatif sağlık hizmetleri oluşturma bir gereklilik olarak karşımıza çıkmakta, düşük maliyetle etkin koruma ve tedavi sağlayan evde bakım hizmetlerinin, Türkiye için de bir alternatif sosyal politika alanı olarak değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır (Çoban ve Esatoğlu, 2004: 118).

Ülkemiz sosyal güvenlik sisteminde Bismarck modelini benimsemektedir. Bu bakımdan sosyal yardımlar sosyal politikalara tamamlayıcı olarak sosyal sigortadan yararlanamayanları kapsamaktadır. Bu bakımdan ülkemizde de sosyal yardımlar sosyal politikaların önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle evde bakım hizmetlerinde merkezi hükümet, bakanlıkların ve yerel yönetimlerin evde bakımda büyük oranda “hizmet sunumundan ziyade” aynı ve nakdi sosyal yardımları tercih etmektedirler.

Türkiye ile İtalya evde bakım uygulamaları, özellikleri ve kapsamı bakımından Esping-Andersen’in sosyal refah modelleri sınıflandırmasında yer almakta ve birtakım benzerlikleri bulunmaktadır (Esping-Andersen, 1990’dan aktaran Koray, 2018: 110-115). İtalya da aile başta olmak üzere geleneksel kurumların sorumluluğu üstlendiği bir görünüm sergilemektedir. Fakat evde bakım konusunda informal bakım modelini öncüleme, sosyal devletten vazgeçme anlamına gelmemektedir.

Kurumsal açıdan, ülkemizde evde bakım hizmetlerinde yetkili kamu otoriteleri merkezi yönetimin taşra kuruluşları, yerel yönetimler ve kamu hastaneleridir. Aile, Çalışma ve Sosyal

Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) ve Sağlık Bakanlığı'nın il müdürlükleri ve yerel yönetimler kamusal hizmet sağlayıcılardır. Aynı zamanda özel hastaneler ile özel bakım ve rehabilitasyon merkezleri de hizmet sağlamaktadır. Bu iki ana grubun dışında gönüllülük esasına dayanan sivil toplum örgütlenmeleri de bulunmaktadır. Yalnız uygulamada çoğunlukla hastane destekli hizmet sunum modelinin kullanıldığı ve hastanelerden bağımsız bazı özel sektör tarafından sağlanan evde bakım hizmetleri sunumlarının yaygın olduğu bilinmektedir (Çoban ve Esatoğlu, 2004: 118).

Türkiye'de özel sektör ve sivil toplum da aktif bir paydaş olarak evde bakım hizmetlerinin sunumunda yer alsada, evde bakım hizmetlerinin kamu ayağını Sağlık Bakanlığı, AÇSHB ile yerel yönetimler oluşturmaktadır. Aynı zamanda yerel yönetimlerin yürüttükleri hizmetlerde İçişleri Bakanlığı da dolaylı bir paydaş olarak değerlendirilebilir. Türkiye Belediyeler Birliği yerel yönetimlerin çatı kuruluşu olarak paydaş olarak değerlendirilebilir. Sayıştay, Türkiye Halk Sağlığı ve Türk Kamu Hastaneleri Kurumu da bu hizmetlerin müştereken denetiminden sorumludur (Keklik, 2016).

Yasal açıdan evde bakım hizmetlerinin çerçevesi; makro düzeyde taraf olunan uluslararası antlaşmalardan, anayasamıza, yerel yönetim kanunlarından bakanlık yönetmeliklerine kadar uzanmaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı 11. Kalkınma Planı (2019-2023)'nda da evde sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve evde bakım hizmetleriyle entegrasyonunun sağlanması sağlık alanında alınan temel politika ve strateji olarak belirlenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019: 146).

Uluslararası antlaşmalardan Birleşmiş Milletler'in hazırladığı Türkiye'nin 2000 yılında imzalayıp 2003 yılında çekinceli onayladığı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmenin 9. maddesine göre herkese sosyal sigorta dahil toplumsal güvence hakkı tanınmalıdır. 12. maddesine göre taraf devlet bütün vatandaşlara "erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardını" sağlamalı ve "hastalık durumunda her türlü tıbbi hizmet ve bakımı sağlayacak koşulları" yaratmalıdır (BM, md.9, md.12).

Uluslararası antlaşmalardan biri de Avrupa Konseyi'nin 1996 yılında revize ettiği Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'dır. Bu antlaşmanın revize edilmiş halini Türkiye 2007 yılında onaylamıştır. Antlaşmanın bütün içeriği sosyal güvenlik ve sosyal politikalara yöneliktir. Özellikle 11. madde sağlığın korunması hakkı ve 23. madde yaşlıların sosyal korunma hakkı doğrudan evde bakım hizmetleriyle alakalı olan maddelerdir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014).

Anayasamızın 2. maddesine göre devletimiz "sosyal bir hukuk devletidir." Ayrıca sosyal güvenlik hakkı kapsamında madde 61'de "sosyal güvenlik bakımından korunması gerekenler" de evde bakımın anayasal gerekçesi olarak yorumlanabilir. İlgili madde çeşitli dezavantajlıların topluma entegrasyonu ve insan onuruna yakışır şekilde hayat sürmelerinin devlet garantisinde olduğunu belirtmektedir (1982 Anayasası, md. 2, md.61)

Merkezi yönetim düzeyinde konuyla ilgili ve yetkili bakanlıkların çeşitli yönetmelikleri tespit edilmiştir. Kurumsal yapılanma açısından değerlendirildiğinde evde bakım hususunda asli sorumlu 2021 yılı itibarıyla AÇSHB altında yer alan Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve bu bakanlığın taşra kuruluşlarıdır. Aynı zamanda Sağlık Bakanlığı'nda Türkiye Halk Sağlığı Kurumu altında Toplum Sağlığı Hizmetleri Daire Başkanlığı ile taşra kuruluşlarının da evde sağlık hizmetlerinde yetkili olduğu bilinmektedir. Bunun haricinde evde bakımın yerel yönetimler tarafından karşılanması söz konusu olduğu için İçişleri Bakanlığı'nın da konuyla ilgili yönetmeliği bulunmaktadır. Ayrıca özellikle 2018 yılı sonrasında yerel yönetimlerle ilgilenen bakanlıklardan birinin de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olduğu gözlemlenmektedir (Eryılmaz, 2019: 225). Şimdiye kadar evde bakımla

ilgili herhangi bir düzenleme ve yapılanmaya gidilmemesine rağmen gelecekte “potansiyel” sosyal politika paydaşı olarak karşımıza çıkması mümkündür.

Son düzey olan yerel düzeyde evde bakım hizmetlerinin sunumunda belediyeleri de yetkilendiren yerel yönetim kanunlarından bahsetmek mümkündür. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinde mahalli müşterek nitelikte olma kaydıyla belediyelerin sosyal hizmet ve yardım yapabileceği ifade edilmektedir. Aynı maddenin devamında ise hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşük ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanacağı belirtilmektedir. 60. maddede ise belediye giderleri arasında sosyal hizmet ve yardımlar sayılmaktadır (5393 sayılı Kanun, md. 14, md. 60). Ayrıca 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7. madde (v) bendi “gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek” büyükşehir belediyelerinin görevleri olarak sayılmıştır. 24. maddede ise büyükşehir belediyesi giderlerinde dar gelirliler, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar bir bütçe kalemi olarak kabul edilmiştir (5216 sayılı Kanun md. 7, md. 24).

7 Temmuz 2005 tarihli 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un 6. maddesinde, *engellilerin öncelikle buldukları ortamda bağımsız yaşayabilmeleri için durumlarına uygun olarak* (italik yazara ait) gerekli psiko-sosyal destek ve bakım hizmetleri sunulacağı; bu destek ve bakım hizmetlerinin sunumunda kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve manevi ihtiyaçlarıyla ailesinin de gözetileceği belirtilmektedir. Destek ve bakım hizmetlerinin standardizasyonu, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli olan çalışmaların ise güncel haliyle AÇSHB tarafından yürütüleceği ifade edilmektedir (5378 sayılı Kanun, md. 6).

Tablo 2: Evde Bakım Hizmetlerine Yönelik Yasal Düzenleme

Kurum	Düzenlemenin adı	Tarih / sayı	İlgili Madde	Kapsam
BM / Uluslararası antlaşma	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	1976 (kabul) 2003 (TR çekinceli taraf)	9, 12	
Avrupa Konseyi / Uluslararası antlaşma	Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı	1949 (kabul) 1996 (revize) 2007 (TR taraf)	11, 23	
Anayasa	Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	1982	2, 61	
Kanun	Engelliler Hakkında Kanun	7 Temmuz 2005, Sayı 5378	6	Engellilerin öncelikle buldukları ortamda desteklenmesi Engelli ve ailesine yönelik her türlü psiko-sosyal destek ve bakım
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler/ Yönetmelik	Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik	7 Ağustos 2008, Sayı 26970	Tümü	Evde bakım hizmeti sunan kamu, özel sektör paydaşlarının izlemeleri gereken süreç ve prosedürlerdir. Yalnız yaşlıları kapsamakta engelli ve sürekli bakıma ihtiyacı olanları içermemektedir.

Kurum	Düzenlemenin adı	Tarih / sayı	İlgili Madde	Kapsam
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı / Yönetmelik	Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik	30 Temmuz 2006, sayı 26244	Tümü	Bakıma muhtaç engellilere yönelik prosedürlerdir. Kişisel bakım hizmetleri ve psiko-sosyal destek hizmetleri
Sağlık Bakanlığı / Yönetmelik	Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik	10 Mart 2005, sayı 25751	Tümü	Evde bakım hizmeti veren sağlık kuruluşlarının açılması, çalışması ve denetlenmesi ile bunları işleten kurum ve kuruluşların, özel hukuk tüzel kişilerinin ve gerçek kişilerin uyması gereken usul ve esasları düzenleme
Sağlık Bakanlığı / Yönetmelik	Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Tarafından Evde Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasına Dair Yönetmelik	27 Şubat 2015, sayı 29280	Tümü	Sağlık bakanlığına bağlı kurumların sunduğu evde sağlık hizmetlerinin kapsamı, işleyişi, idaresi süreçleri, personeli, görevleri, denetimi ve değerlendirilmesi
İçişleri Bakanlığı / Yönetmelik	Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği	16 Ağustos 2006, sayı 26261	8	Bakıma muhtaç özürlülere ve yaşlılara bakım hizmeti sunma
Yerel Yönetimler / Kanun	Belediye Kanunu	3 Temmuz 2005, sayı 5393	14, 60	Belediyelerin sosyal hizmet ve yardım yapabilmesi, belediye giderlerinde sosyal hizmet ve yardımların geçmesi
Yerel Yönetimler / Kanun	Büyükşehir Belediyesi Kanunu	10 Temmuz 2004, sayı 5216	7, 24	Gezici sağlık üniteleriyle her türlü sosyal hizmetleri yürütmesi, giderlerde sosyal hizmet ve yardımlarının bütçe kalemi olması

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2’de uluslararası antlaşmalardan yönetmeliklere kadar evde bakım hizmetleriyle ilgili yasal metinler özet olarak gösterilmiştir. Mevcut durumda ülkemizde bulunan yasal düzenlemelerin piyasayı düzenleyici oldukları bu bakımdan bakım hizmetlerinin metalaşarak piyasaya açıldığını görmek mümkündür. Aynı zamanda kamu kurumlarını düzenleyici metinler de göze çarpmaktadır. Evde bakım hizmetlerinin uygulama ayağında merkezi yönetimin taşra teşkilatlarıyla yerel yönetimlere de yetki verdiği görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma evde bakım hizmetlerini sosyal politika ekseninde yorumlayarak, kamu politikası ve kamu yönetimi perspektifinden Türkiye’de yasal ve kurumsal çerçeveyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Global düzeyde evde bakım hizmetlerinin yeniden değerlendirildiği ve toplum temelli yaklaşım ya da bütünleştirici sağlık hizmetleri kavramsallaştırmalarıyla mevcut sorunlara (sağlık kapasiteleri, mali baskılar, artan hizmet, yaşlanan nüfus vb.) çözüm olarak sunulduğu görülmektedir. Dünya örnekleri ve Türkiye özelliklerinin verilmesi küresel düzeyde, genelde sosyal politika ve özeld e evde bakım hizmetlerinin, diğerlerine kıyasla konumuz hakkında yorumda bulunmaya katkı sağlamıştır.

Evde bakım, geçmişte uygulanan, fakat bir dönem devletin aktif olarak hizmet bakım modeli ve çeşitli kurumlara öne çıktığı ve son yıllarda tekrardan tercih edilen sağlık hizmetlerini tamamlayan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde bu sosyal politika alanının değişen koşullara cevap verme amacıyla sürekli devinim halinde olduğu görülmektedir.

Uluslararası çıkarılan bulgulardan biri de çeşitli değişkenlerden dolayı ülke pratiklerinin çok farklı olduğudur. Bu farklılıkların ülkelerin sosyal devlet olma düzeylerine göre, siyasi ve yönetsel rejimlerine göre, tarihsel, kültürel, toplumsal ve sosyo-ekonomik yapılarına göre ve benimsedikleri sosyal güvenlik sistemine göre değişmektedir.

Ulusal yazındaysa evde bakım hizmetlerinin genelde, sağlık, sağlık yönetimi, sosyal hizmet ve çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri alanlarında çalışıldığı görülmüştür. Ayrıca özellikle sağlık kökenli araştırmaların genel olarak evde bakım ve evde sağlık hizmetleri kavramlarının birbirleri yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. Evde bakım sadece tıbbi bakım, tedavi ve rehabilitasyonun ötesinde, sosyal hizmet, psikoloji ve sosyal desteği de kapsayan farklı disiplinlerin bir arada çalışmasını gerektiren bir hizmet türüdür. Dolayısıyla, kamu yönetimi açısından, bir sosyal politika alanı olarak, çok yönlü düşünüp hizmet sağlayıcıları eşgüdümleyen yasal, yönetsel ve kurumsal kararları ve politikaları içermesi esastır.

Ülkemiz açısından uygulamada evde bakım hizmetlerinin sunumunda çok sayıda aktörün yetkili kılındığı görülmektedir. Bu aktörler arası eşgüdümü sağlayan bir oluşumun bulunmadığı dikkatleri çekmektedir. Bakım hizmetleri, sosyal güvenlik sistemimizde yaşlılık ve sağlık primlerinden bu ihtiyaçların karşılandığı ve mevcut sistemde ayrı bir sigorta kolu olarak yer almamaktadır. Bakım ihtiyacının çalışma hayatında yer almayan ve sosyal sigortalardan yararlanamayan muhtaçlara sunumunda ise genelde hizmetten ziyade, çok organize ve sistemli olmayan sosyal yardımlarla yürütülmeye çalışıldığı sonucu çıkarılmıştır.

Yazında ayrıca evde bakım genelde yaşlılara yönelik bir hizmet türü olarak ele alınmıştır. Oysa her vatandaşın bu sosyal riskle karşılaşma olasılığı bulunmaktadır. Kapsam bakımından ise bakım ihtiyacı uzun süreli bakım ihtiyacı olan engelli veya kronik hastayla, kısa süreli hastane tedavisi sonrası iyileşme sürecinde olan hastaları da kapsamaktadır.

Bir sosyal politika alanı olarak ülkemizin evde bakım hizmetlerine yaklaşımının dönüşümü hakkında tahminlerde bulunmak da olasıdır. Ülkemizde kapsamlı bir bakım politikasının bulunmadığı bilinmektedir. Buna rağmen Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında bakım sigortasına yönelik çalışma ve hazırlıkların yapıldığı belirtilmektedir (Anadolu Ajansı, 12.02.2021). Nitekim Kocabaş ve Kol (2020) çalışmalarında ülkemizde yaşlanan nüfusun giderek artması, sağlık kapasitelerinin artan nüfusa etkin cevap verememesi, bakımın sağlık kurumlarında sağlanması durumunda artan maliyetler gibi sebeplerden dolayı ülkemizde de yakın gelecekte Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında ayrı bir sosyal sigorta kolu olarak bakım sigortasının planlanmasının yerinde olacağını ifade etmektedirler.

Sosyal güvenlik reformlarının temelinde yatan nedenlerden biri de demografik değişimlerdir. Türkiye’nin gelecekte yaşlı nüfusunun artacağı öngörülmektedir. Bu öngörü doğması

muhtemel yeni risklere karşı önlem almayı da gerektirmektedir. Ayrıca evde bakımı çoğunlukla özel sektöre ve piyasaya teslim etmenin de belli sorunlara yol açacağı düşünülmektedir. Bu risklerden en önemlisi profesyonel ve kurumsal olmayan kadınların kayıt dışı çalıştırılması veya kaçak göçmenlerin bakım hizmeti vermesidir (Hekimler, 2017: 241). Sosyal yardımlarla sağlanan aylıkların bakım verenin sosyal güvenliğini de kapsamaması söz konusudur (Aygüler ve Ayalp, 2018: 12-13).

Sonuç olarak, dünyada ve ülkemizde evde bakım hizmetlerinde merkezi hükümet dışı ve özellikle geleneksel yapıların öncülendiği ve aynı zamanda bakım piyasasını düzenlemeye yönelik çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmüştür. Fakat ülkemiz açısından gelecek dönemlerde de makro ve ulusal düzeydeki gelişmeler ile demografi konuları göz önünde bulundurulurken bakım sigortasının sosyal güvenlik kapsamında ayrı bir sigorta kolu olarak yer almasının merkezi hükümet tarafından gündeme alınması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

1. ADAK, N. (2003). “Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları Kadınlar”, Aile ve Toplum, 2(6), 81-89.
2. ANTUNES, V. ve MOREIRA, J. P. (2011). “Approaches to Developing Integrated Care in Europe: A Systematic Literature Review”. Journal of Management & Marketing in Healthcare, 4(2), 129-135.
3. ANADOLU AJANSI (2021). “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 'Bakım Sigortası' Modelini Masaya Yatırdı”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/aile-calisma-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-bakim-sigortasi-modelini-masaya-yatirdi/2142477>, 17.03.2021.
4. ARPACI, F. (2009). “Yaşlıya Bakan Kadınların Bakım Yüklerinin İncelenmesi”, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 2(1), 61-72.
5. AYGÜLER, E., ve AYALP, M. Ç. (2018). “Türkiye'deki Evde Bakım Aylığı Düzenlemesine Eleştirel Bir Yaklaşım”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1-22.
6. AYHAN, B. (2014). Uzun Süreli Bakım Sistemleri ve Finansman Yöntemleri: Türkiye Açısından Değerlendirme, Uzmanlık Alan Tezi, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
7. BAHAR, A. ve PARLAR, S. (2007). “Yaşlılık ve Evde Bakım”, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 2(4), 32-39.
8. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1966), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCuIRights.pdf>, 12.01.2021.
9. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1966), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/>, 12.01.2021.
10. BUĞRA, A. ve KEYDER, Ç. (2011). Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul.
11. CARRERA, F., PAVOLINI, E., RANCI, C. ve SABBATINI, A. (2013). “Long-Term Care Systems in Comparative Perspective: Care Needs, Informal and Formal Coverage,

- and Social Impacts in European Countries”, s. 23-52, (Ed.) RANCI, C. ve PAVOLINI, E., *Reforms In Long-Term Care Policies In Europe*, Springer, New York.
12. COLEMAN, B. J. (1995). “European Models of Long-Term Care in The Home and Community”. *International Journal of Health Services*, 25(3), 455-474.
 13. ÇAĞLAR, T. (2015). “Yaşlılık ve Bakım Sigortası: Almanya Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 205-222.
 14. ÇOBAN, M. ve ESATOĞLU, A. (2004). “Evde bakım hizmetlerine genel bir bakış”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 12(2), 109-120.
 15. DÖKMEN, Z. Y. (2012). “Yakınlarına Bakım Verenlerin Ruh Sağlıkları İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişkiler”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-38.
 16. ERYILMAZ, B. (2019). *Kamu Yönetimi Düşünceler Yapılar Fonksiyonlar Politikalar*, (12. Baskı), Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
 17. ESPING-ANDERSEN, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
 18. GENET, N., BOERMA, W. G., KRINGOS, D. S., BOUMAN, A., FRANCKE, A. L., FAGERSTRÖM, C. ve DEVILLÉ, W. (2011). “Home Care in Europe: A Systematic Literature Review”. *BMC Health Services Research*, 11(1), 1-14.
 19. HEKİMLER, A. (2017). “Yaşlılara Yönelik Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Bakım Sigortası: Federal Almanya Örneği”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 235-243.
 20. HEKİMLER, A. (2019). “Türkiye’de Bakım Sigortasının Kurulması Gerekliliği Üzerine Değerlendirmeler”, XI. IBANESS Kongreler Serisi Bildiri Kitabı, 9-10 Mart 2019, Tekirdağ, 101-107.
 21. HELLSTRÖM, Y., ve HALLBERG, I. R. (2001). “Perspectives of Elderly People Receiving Home Help on Health, Care and Quality of Life”. *Health & Social Care in The Community*, 9(2), 61-71.
 22. JOHANSSON, R. ve BORELL, K. (1999). “Central Steering and Local Networks: Old-Age Care in Sweden. *Public Administration*, 77(3), 585-598.
 23. JOHNSON, S., BACSU, J., ABEYKOON, H., MCINTOSH, T., JEFFERY, B., ve NOVIK, N. (2018). “No Place Like Home: A Systematic Review of Home Care for Older Adults in Canada”. *Canadian Journal on Aging*, 37(4), 400-419.
 24. KARAHAN, A., Y. ve İSLAM, S. (2013). “Fiziksel Engelli Çocuk ve Yaşlı Hastalara Bakım Verme Yükü Üzerine Bir Karşılaştırma Çalışması”, *Clinical and Experimental Health Sciences*, 3(5), 1-7.
 25. KEKLİK, K. (2016), “Evde Sağlık Hizmetleri Mevcut Durum ve Bakanlık Vizyonu”, https://www.tccd.org.tr/application/files/9815/2719/4698/14_Kanuni_Keklik_Evde_Saglik_Hizmetleri.pdf, 02.02.2021.
 26. KESGİN, B. (2012). “Kentsel yoksulluğa yönelik yerinden ve yerel müdahale: sosyal belediyeçilik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 169-180.

27. KOCABAŞ, F. ve KOL, E. (2020). “Almanya ve Türkiye’de Karşılaştırmalı Olarak Bakım Hizmetleri: Türkiye’de Bakım Sigortası Kurulmasına Yönelik Bir Öneri”. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(4), 283-310.
28. KOÇAK, O. ve KAVİ E. (2014). “Sosyal Politika Aktörü Olarak Sosyal Girişimci Belediyecilik”, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3(6), 26-49.
29. KORAY, M. (2018). Sosyal Politika, (5. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
30. METİN, O. (2011). “Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar”, Çalışma ve Toplum, 1(28), 179-200.
31. OECD (2017). “Aging and Long-Term Care”, <https://www.oecd.org/health/long-term-care.htm> , 11.01.2021.
32. OĞLAK, S. (2017). “Yaşlı Bakımında Görünmeyen İşgücü: Aile Bakımı Ve Ekonomik Değeri”, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 73-87.
33. ÖZTOP, H., ŞENER, A., GÜVEN, S. (2008). “Evde Bakımın Yaşlı Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 1, 39-49.
34. ÖZTÜRK, Y. E., ŞENTÜRK, Ş. ve MACİT, Y. (2017). “Evde bakım hizmeti alan engelli bireye sahip ailelerin bakım verme yüklerinin belirlenmesi: Amasya Örneği”, Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 48-67.
35. PAVOLINI, E. ve RANCI, C. (2008), “Restructuring The Welfare State: Reforms in Long-Term Care in Western European Countries”. Journal of European Social Policy, 18(3), 246-259.
36. RESMÎ GAZETE (2006). “Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik”, Sayı 26244, 30 Temmuz 2006, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10546&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, 04.02.2021
37. RESMÎ GAZETE (2005). “Belediye Kanunu”, Sayı 5393, 3 Temmuz 2005, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> , 04.02.2021.
38. RESMÎ GAZETE (2006). “Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği”, Sayı 26261, 16 Ağustos 2006, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060816-9.htm>, 04.02.2021.
39. RESMÎ GAZETE (2004). “Büyükşehir Belediyesi Kanunu”, Sayı 5216, 10 Temmuz 2004, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf> , 04.02.2021.
40. RESMÎ GAZETE (2005). “Engelliler Hakkında Kanun”, Sayı 5378, 7 Temmuz 2005 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf> , 04.02.2021.
41. RESMÎ GAZETE (2005), Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik, Sayı 25751, 10 Mart 2005, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7542&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> , 04.02.2021.
42. RESMÎ GAZETE (2015), Evde Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasına Dair Yönetmelik, Sayı 29280, 27 Şubat 2015, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150227-14.htm>, 04.02.2021.
43. RESMÎ GAZETE (2008), Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, Sayı 26970, 7 ağustos 2008, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080807-5.htm>, 04.02.2021.

44. SEYYAR, A. ve OĞLAK, S. (2005). “Almanya ve Japonya'da Bakım Sigortası Uygulamaları Mukayeseli Bir Değerlendirme”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 55(1), 735-757.
45. SZEBEHELY, M., ve TRYDEGÅRD, G. B. (2012). “Home Care for Older People in Sweden: A Universal Model in Transition”. Health & Social Care in The Community, 20(3), 300–309.
46. T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI (2019). 11. Kalkınma Planı (2019-2023), Strateji ve Bütçe Başkanlığı <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinma-Plani.pdf> , 17.01.2021.
47. T.C. ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI (2014), Avrupa Sosyal Şartı, (Der. Fazıl Aydın), <https://ailevecalisma.gov.tr/media/1318/avrupa-sosyal-%C5%9Fart%C4%B1.pdf>, 21.01.2021
48. TAŞÇI, F. (2010). “Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri”, Çalışma ve Toplum, 1, 175-202.
49. TAŞDELEN, P. ve ATEŞ, M. (2012). “Evde Bakım Gerektiren Hastaların Bakım Gereksinimleri ile Bakım Verenlerin Yükünün Değerlendirilmesi”, Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 9(3), 22-29.
50. TÜRKOĞLU, İ. (2013). “Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım Ve Sosyal Güvenlik”, Akademik İncelemeler Dergisi, 8(3), 275-305.
51. TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI (1982). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf>, 17.03.2021.
52. WHO (2008). “The Solid Facts Home Care in Europe”, (Ed. Rosanna Tarricone & Agis D. Tsouros), https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/96467/E91884.pdf, 09.02. 2021.
53. YILMAZ, M., SAMETOĞLU, F., AKMEŞE, G., TAK, A., YAĞBASAN, B., GÖKÇAY, S., SAĞLAM, M., DOĞANYILMAZ, D. ve ERDEM, S. (2010). “Sağlık Hizmetinin Alternatif Bir Sunum Şekli Olarak Evde Hasta Bakımı”, İstanbul Tıp Dergisi, 11, 125-132.

COVID-19 KÜRESEL SALGININDA İŞ PERFORMANSI İÇİN ARANAN KAYNAK OLARAK İŞİN ANLAMI: DOKTORLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

MEANING OF WORK AS A SOUGHT SOURCE FOR JOB PERFORMANCE IN THE COVID-19 PANDEMIC: A RESEARCH ON DOCTORS

Sema POLATCI *, Fatih SOBACI **

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, semapolatci@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4671-1356

** Öğr. Gör. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Niksar Meslek Yüksekokulu, fatih.sobaci@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2261-5079

ÖZ

İşin anlamının, özellikle kriz dönemlerinde daha önemli roller üstlendiği düşünülmektedir. Bu nedenle COVID-19 küresel salgınına denk gelen dönemde gerçekleştirilen çalışmanın verileri Tokat'ta kamu sektöründe çalışan tıp doktorlarından (pilot uygulama için N=70, asıl araştırma için N= 282) toplanmıştır. Araştırma örnekleminin araştırma sonuçlarını daha değerli kıldığı düşünülmektedir. Bu kapsamda, ilk olarak Steger ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen İşin Anlamı Ölçeği'nin (WAMI) Türkçe geçerliliği sunanmıştır. LISREL programında gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) elde edilen uyum iyiliği değerleri, modelin kabul edilebilir uyum düzeyine sahip olduğu göstermektedir. 10 ifade ve 3 boyuttan oluşan orijinal şekliyle Türkçeye geçirilen ölçeğin iç tutarlık katsayısı ,90'dır. Araştırmada daha sonra işin anlamının görev performansı ve bağlamsal performans üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçları işin anlamı ve tüm alt boyutlarının iki performans türünü de pozitif şekilde etkilediğini göstermektedir. Ulaşılan sonuçlar, işin anlamının belki de iş hayatlarının en sıkıntılı dönemlerini yaşayan doktorlar açısından önemini ortaya koymaktadır. Bu sonuçtan hareketle, anlamlı işin örgütler açısından son derece önemli bir kaynak olduğu ve bu önemin kriz dönemlerinde varlığını sürdürerek daha da değerli hale geldiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İşin Anlamı, İş Performansı, Doğrulayıcı Faktör Analizi, COVID-19, Sağlık Yönetimi.

Jel Kodları: M12, L25, M19.

ABSTRACT

It is thought that the meaning of work plays more important roles, especially in times of crisis. For this reason, the data of the study, which was carried out in the period corresponding to the COVID-19 Pandemic, were collected from medical doctors working in the public sector in Tokat (N = 70 for pilot study N = 282 for the main study). It is thought that the research sample makes the research results more valuable. In this context, firstly, the Turkish validity of WAMI, developed by Steger et al. (2012), has been tested. The values obtained from the confirmatory factor analysis (CFA) performed in the LISREL program show that the model has an acceptable level of fit. The original of the scale consists of 10 statements and 3 factors. The scale has been validated to Turkish with this form. The internal consistency reliability of the scale was calculated as 90. Later in the research,

¹ Bu çalışma, danışmanlığı Doç. Dr. Sema POLATCI tarafından yürütülmekte olan ve Fatih SOBACI'nın hazırlamakta olduğu doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

the effect of the meaning of work on task performance and contextual performance was examined. The regression analysis results show that the meaning of work and all its sub-dimensions positively affect both types of performance. The results obtained reveal the importance of the meaning of work in terms of the performance of the doctors who are experiencing perhaps the most difficult periods of their business life. Based on this result, it can be said that meaningful work is an extremely important resource for organizations and becomes more important by protecting importance in times of crisis.

Keywords: *Meaning of Work, Job Performance, Confirmatory Factor Analysis, COVID-19, Healthcare Management.*

Jel Codes: *M12, L25, M19.*

1. GİRİŞ

İnsanlığın her geçen gün daha hızlı değişen gündeminde iki ayrı uç noktanın izlerini görmek mümkündür. Bir tarafta NASA'nın Mars'a koloni kurma çalışmaları ve yeni yaşam alanları için yürüttüğü araştırmalar gündem olurken, diğer tarafta çeşitli nedenlerle vatanlarını terk etmek durumunda kalan göçmenler sorunu gündem olmaktadır. Bazı bilim insanları Mars'ta yaşam sürdürmenin insanları başkalaşıma uğratabileceğinden kaygılanırken; bazıları göçmenlerin, gittikleri ülkelerin toplumsal yapısını başkalaştırabileceklerinden ve bunun yaratacağı sorunlardan kaygılanmaktadır. Aynı günlerde ajanslara düşen haberlerden birinde uzay seyahati için servet ölçüsünde bedel ödeyen insanların fotoğrafı yer alırken, diğer haberde dünyanın değişik bölgelerinde açlıktan ölen ya da karşı kıyıya tutunmak isterken yola çıktığı kıyıya vuran bebeklerin fotoğrafı yer almaktadır. Bu ve daha fazla çoğaltılabilecek zıtlıkların özünde yatan temel problemin, kaynaklara ilişkin algı olduğu düşünülmekte; çoğunlukla maddi kaynakların öncelendiği ve insanın arka plana atıldığı bu olayların, aynı zamanda psikolojik bir kaynak olarak anlamın geri plana atıldığı bir dünyanın yansımaları olduğu değerlendirilmektedir. COVID-19 küresel salgını, maddi kaynakların gelişmiş ülkeler açısından dahi sınırlılığını ortaya koymuş, örneğin salgının ilk dönemlerinde İngiltere sağlık malzemesi ve maske gibi ihtiyaçlarını farklı ülkelerin yardımlarıyla sağlayabilmiştir. Ayrıca salgın, maddi motivatörlerin sağlanamadığı durumlarda çaresizlikler yaşanabileceğini farklı ülkelerdeki (örneğin Yunanistan) sağlık görevlilerinin eylemleri üzerinden gün yüzüne çıkarmıştır. Her koşulda en iyi performansı sürdürmek isteyen sağlık çalışanlarının ise tükenmişlik gibi sorunlar yaşadığı araştırma sonuçlarına (Kang vd., 2020: 11) yansımaktadır. Bu şartlarda işin anlamı gibi psikolojik kaynakların iş performansı açısından ön plana çıkarılması ve değerlendirilmesi gerektiği düşünülmekte ve çalışma bu düşünceden beslenmektedir.

En temel bilimlerden olan ekonomi, insanların sınırsız ihtiyaçları olduğunu ve bu ihtiyaçları giderecek kaynakların sınırlı olduğunu belirtmektedir. Bu durumda sınırlı kaynağı eline geçirenin yaşamını sürdürebileceği bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Ekonominin can damarı olan işletmeleri konu alan işletme bilimi ise kaynakların verimli kullanılması yoluyla ulaşılacak rekabet üstünlüğüne vurgu yapmaktadır. Söz konusu edilen ve kaynakların sınırlı olduğu dış dünya, insanların sahip oldukları asli kaynakları/değerleri barındıran içkin dünyaların daha ziyade geri plana atıldığı bir dünya olarak da değerlendirilebilir. Bu anlamda, insanlığın farklı gezegenlerde yaşama çabasını öncelemek yerine, kendinde var olan başka dünyaları keşfetmeye olan ihtiyacının her geçen gün arttığı ve bu dünyalardan en önemlilerinden birisinin “insanın anlam dünyası” olduğu düşünülmektedir.

Frankl (2020: 113-114), anlam bulmak için çabalamanın hayattaki birincil motivasyon kaynağı olduğunu ve insanın asıl kaygısının sanılanın aksine haz değil, aradığı bu anlamı hayatında görmek olduğunu belirtmektedir. İnsan, aradığı anlamı bulduğunda ve

yansımalarını hayatında uyguladığında anlam dünyasının kapılarının sonuna kadar açılacağı ve kaynak probleminin de büyük oranda çözüleceği düşünülmektedir. Çünkü anlam dünyası, insan gönlünün zenginliğinden beslenmektedir. Bu söylenenlerin bir değer taşıması için insanın özünde iyi olduğunun ve bu özden beslenmenin önemli olduğunun kabul edilmesi önem arz etmektedir.

Neoliberalizmin birçok insanı, tüm ilişkilerinde kâr etme odaklı iş arkadaşlıkları kuran mikro girişimcilere dönüştürdüğü bu çağda, insanın anlam sancısının şiddetini artırdığı düşünülmektedir. Bu sancının gittikçe daha çok hissedildiği alanlardan birisi de iş hayatıdır. İnsan hayatının yaklaşık üçte birini kapsayan iş hayatı, diğer önemlerine ilaveten, kişinin kendisini ifade etme ve gösterme imkânı olan, bu çerçevede aradığı anlamı bulabileceği bir alan olarak farklı bir öneme sahiptir. Daha önemli olan ise hem çalışanların hem yöneticilerin ve hem de örgütlerin anlamlı bir işle elde edebilecekleri kazanımlardır. Yukarıda kaynaklarla ilgili olarak değinilen bakış açısından hareketle, anlamlı işin sağlayabileceği en büyük kazanımın sınırsız bir içsel kaynak olduğu düşünülmektedir. Motivator olarak kullanılacak dışsal ve maddi kaynakların sınırlılığı gerçeği ve bunların anlamın gerisinde kaldığını gösteren araştırma sonuçları (örneğin Hu ve Hirsh, 2017: 8; Payne, 2018: 26) bu düşünceyi destekleyici bir değerlendirme olabilir. Anlamlı iş, yaşamın ve insani gelişmenin ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte (Michaelson, 2005: 7), çalışanlara ve örgütlere sağladığı önemli faydalarla (Steger vd., 2012: 323) ön plana çıkmaktadır.

Örgütlerin hedeflerine ulaşmalarının yolu olarak değerlendirilebilecek performans kavramı, örgütsel davranış ve insan kaynakları yönetimi gibi alanlarda üzerinde çokça çalışılan bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Bu durumun, performansın çoğunlukla bağımlı değişken olarak nihai bir sonuç olarak değerlendirilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağımlı değişkenin düzeyini artırabilecek çok sayıda değişken olmakla birlikte (Polatçı vd., 2020; Demirer, 2019; Yılmaz ve Polatçı, 2018; Rich vd., 2010, Rotundo ve Sackett, 2002) yukarıda değinilen sınırsız bir içsel kaynak olarak işin anlamı düşüncesi, bu düşünceyle paralel yönlere sahip olan İş Özellikleri Teorisi (Hackman ve Oldham, 1975) ve personel güçlendirme yaklaşımları (Thomas ve Velthouse, 1990; Spreitzer, 1995); ayrıca işin anlamının performans üzerindeki etkisini ortaya koyan çok sayıda çalışma ışığında (Allan vd., 2018: 172; Van Wingerden ve Van der Stoep, 2018: 7; Özkan, 2017: 112; Petchsawang ve Duchon, 2012: 204; Scroggins, 2008: 65; Harris vd., 2007: 257) en önemli değişkenlerden birinin işin anlamı olduğu düşünülmektedir. Son dönemde yaşanan COVID-19 küresel salgınının özellikle sağlık sektörü üzerinde yarattığı etki ve bu sektör çalışanlarının tüm olumsuzluklara ve uzayan sürece rağmen toplum sağlığı için sergiledikleri canla başla çalışma ve güçlü mücadele reaksiyonu, bu reaksiyonda etkisi olduğu düşünülen bir kaynak olarak işin anlamını incelenmeye değer kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, işin anlamının görev performansı ve bağlamsal performans üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu etki, dünyanın çok nadir yaşayabileceği bir konjonktürde, küresel salgın döneminde doktorlar üzerinden elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiş olup; bu nedenle çalışmanın önemli ve özel sonuçlar sunduğu düşünülmektedir. Araştırmanın diğer amacı, İşin Anlamı Ölçeği'nin Türkçe geçerliliğini sınamaktır. Ölçek daha önce farklı çalışmalarda (Fındıklı vd., 2017; Akın vd., 2013) Türkçeye geçirilmiş olsa da kavrama olan ilginin hak ettiği ölçüde olmadığı düşünülmektedir. Ölçeğin geçerliliğini sınamadaki ilk amaç, işin anlamı kavramına olan ilgiyi artırmaktır. Ayrıca anlamın büyük bir değer ifade ettiği bir dönemde ve bu duyguyu yoğun olarak hissettiği düşünülen farklı (diğer çalışmalara göre) bir örneklem üzerinden bu sınamayı yaparak yazına katkı sunmak amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İşin Anlamı

Anlam ve kişinin yaşamında anlam bulma çabası, insandaki temel ve öznel güdüleyici güç (Frankl, 2020: 113) olarak son derece önemli bir kavramdır. Üzine söylenebilecek birçok farklı özelliği olmakla birlikte yalnızca bu (temel ve öznel güdüleyici güç olma) özelliği dahi, anlamı, çalışma hayatı açısından incelemeye değer kılmaktadır. Bu değer bir yansıması olarak örgütsel psikoloji alanındaki araştırmalar, işin anlamının önemini giderek daha fazla konu edinmekte (Wan Wingerden ve Van der Stoep, 2018: 1) ve insanların, daha çok anlamlı olan işleri yürütmek istedikleri (Steger vd., 2012: 322) çeşitli araştırmalarda vurgulanmaktadır.

Türkçe yazında işin anlamı (Oruç, 2019), işin anlamlılığı (Evcimen vd., 2020) ve anlamlı iş (Keleş, 2017) gibi farklı başlıklarda incelenen kavram, bu çalışmada “işin anlamı” (meaning of work) şeklinde adlandırılmakta, işin anlamlı hissedilmesi sonucu oluşan iş de anlamlı iş şeklinde nitelendirilmektedir. Daha açık olarak anlamlı iş, insanların kendileri için anlam, amaç veya önem taşıdığına inandıkları ücretli veya ücretsiz bir iş (Steger, 2017: 61), çalışmalarını gerçekleştirerek değerli bir amaca pozitif, önemli ve yararlı bir katkı sunduklarını düşündükleri pozitif bir psikolojik durum olarak tanımlanmaktadır (Albrecht, 2013: 239). Bu tanımlar ışığında anlamlı iş, çalışanın yürütmekte olduğu iş hakkında düşündüğünde, yürüttüğü işin belli amaçlara hizmet ettiğini, çıktılarının farklı kesimlere (kendisi, örgütü, başkaları vb.) yarar sağladığını hissetmesi ve bu değerlendirme sonucu işine beslediği pozitif bir örgütsel duygulanım olarak tanımlanabilir.

İşin anlamının daha net anlaşılması için farklı boyutlandırmalara tabi tutulduğu (örneğin Lips-Wiersma ve Wright, 2012) görülmektedir. Bu boyutlandırmalar içinde yazında en çok karşılaşılan boyutlandırma Steger ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan sınıflandırmadır. Steger ve arkadaşları (2012: 324–325) işin anlamını, üç ana boyuttan oluşan bir yapı olarak kavramsallaştırmaktadırlar. Çalışmanın ölçeğinde de yer bulan bu boyutlar; işin pozitif anlamı (positive meaning in work), işten anlam yaratma (meaning making through work) ve çoğunluğun iyiliği (greater good motivations) şeklinde sıralanmaktadır.

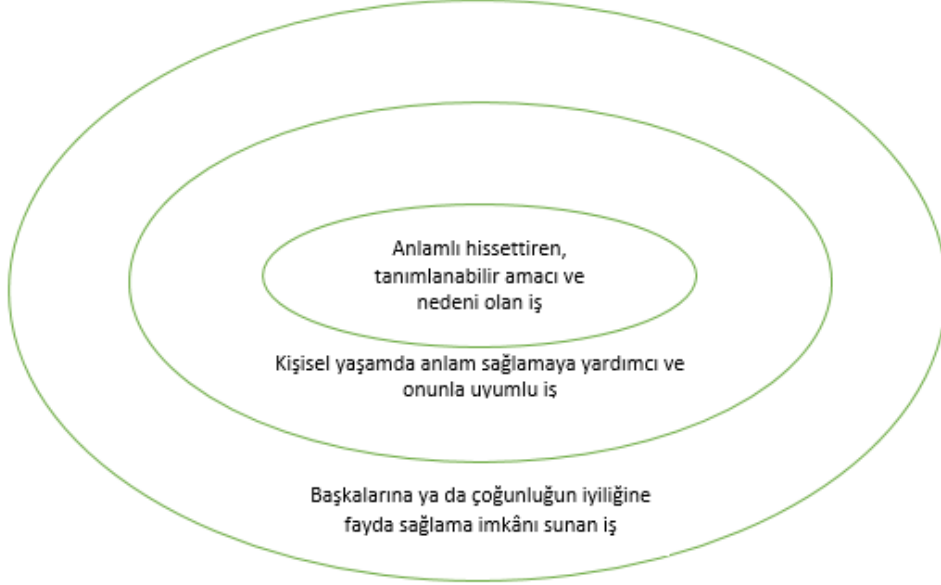
İşin Pozitif Anlamı: Yapılan işin anlamı ve örgütsel bir amacı veya nedeni olduğu çalışan tarafından algılandığı zaman iş, pozitif bir anlam ifade etmeye başlamaktadır (Steger, 2017: 62). Daha açık bir ifadeyle, işin, başka anlam faktörleri hesaba katılmaksızın, direkt olarak kendisinin önemli görülmesi sonucu çalışanda yaratmış olduğu anlam hissine işin pozitif anlamı denmektedir. Bu özelliğiyle işin pozitif anlamı, işin anlamına ilişkin diğer boyutların temeli olarak değerlendirilebilir. Yalnızca işin yarattığı anlama ilişkin olması, bu boyutu ilk bakışta önemsiz gibi gösterebilse de çok daha geniş bir anlamın ancak işi anlamlı görmekle başlayacağı düşünüldüğünde işin pozitif anlamının önemi görülebilmektedir.

İşten Anlam Yaratma: Anlamlı çalışma modelinin çekirdeğinde yer alan işin pozitif anlamından sonra ikinci halkada yer alan işten anlam yaratma boyutuyla birlikte model (Steger, 2017: 63), insanların çalışmalarının daha geniş yaşam bağlamlarını yakalamalarına yardımcı bir özelliğe kavuşmaktadır (Steger vd., 2012: 325). İşten anlam yaratma, işe ait özelliklerin ve bunların kişide yarattığı hislerin yine kişinin hayatına dokunması ve bu dokunuşun hayatın anlamına katkı sunması durumu olarak tanımlanabilir. Kendi içinde anlamlı ve hayata anlam katan iş, çoğunluğun iyiliğine katkı sağlamaya ve bu açıdan da anlamlı olmaya aday görülmektedir.

Çoğunluğun İyiliği: Bu boyut, işin en yüksek anlama ulaşabilmesinin yolunun, işin ancak başkaları üzerinde yaratacağı etkiyle mümkün olacağı düşüncesinden beslenmektedir (Steger vd., 2012: 325). İşin kendisinde ve işin kişinin kendi hayatına dokunuşunda bulunan anlam sonrası çalışan, yürüttüğü iş sayesinde bu kez başkalarının hayatına dokunmakta ve katkı

sunmaktadır. Bu boyutla birlikte anlamlı çalışma modelindeki son halka da şekillenmekte, çoğunluğun iyiliği en büyük ve dış halka olarak modeldeki yerini almaktadır. Bu

Şekil 1: Anlamlı Çalışma Modeli

Kaynak: (Steger, 2017: 63)

boyut, yazında farklı isimlerle nitelenmekle birlikte, Steger ve arkadaşlarının (2012) boyutla ilgili açıklamaları ve yazında çoğunluğun iyiliği şeklinde isimlendiren çalışmalar (Yıldırım vd., 2021; Evcimen vd., 2020; Özkan, 2017) göz önünde bulundurularak bu isimlendirme tercih edilmiştir.

2.2. İşin Anlamı ile İş Performansı İlişkisi

Performans kavramı, kelime anlamı itibariyle “başarım”, “herhangi bir eseri, oyunu, işi vb. ortaya koyarken gösterilen başarı” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Güncel Türkçe Sözlüğü). Örgütsel anlamda performans ya da iş performansı, çalışanın kontrolünde olan ve örgütün amaçlarına katkıda bulunan eylemler ve bu bağlamda ortaya çıkan sonuçlar şeklinde tanımlanmaktadır (Rotundo ve Sackett, 2002: 66; Viswesvaran ve Ones, 2000: 216). Farklı boyutlandırmalar olmakla birlikte yazında en sık karşılaşılan performans boyutlandırmasının görev performansı ve bağlamsal performans olduğu görülmektedir. Çalışmada kullanılan performans ölçeğinin boyutlarını da oluşturduğu için bu boyutların kısaca açıklamanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

Görev Performansı: Bir işin teknik ve uzmanlık gerektiren yönleri ile işe ilişkin mal veya hizmet üretiminde doğrudan rol oynayan eylemleri kapsayan performans boyutuna görev performansı adı verilmektedir (Rotundo ve Sackett, 2002: 67; Van Scotter vd., 2000: 526; Motowidlo ve Van Scotter, 1994: 476). İşle ilgili resmi faaliyetleri kapsayan (Borman ve Motowidlo, 1993) görev performansı, bu özelliğinin bir sonucu olarak görev tanımına yaklaştığı ölçüde yükselmekte ve bunun dışında ekstra bir çabayı içermemektedir.

Baglamsal Performans: Resmi rol gereksinimlerinin ötesine geçen, diğer bireylere veya bir bütün olarak örgüte yönelik gönüllü, isteğe bağlı davranışları ifade etmektedir (Gellatly ve Irving, 2001: 233). Bu özellikleri nedeniyle bağlamsal performans, işin gerçekleştirildiği

örgütsel, sosyal ve psikolojik bağlamı etkileyen davranışlar olarak nitelendirilmektedir. Başkalarıyla iş birliği içinde çalışmak ve zor hedeflere ulaşmak için ısrar etmek bu performansa örnek olarak verilebilecek çok sayıda davranıştan birkaçıdır (Gellatly ve Irving, 2001: 231).

İşin anlamının; iş-aile zenginleşmesi (Kashyap ve Arora, 2020); liderlik, kurumsal sosyal sorumluluk (Chaudhary, 2020); iş tatmini, örgütsel ilişkiler (Lavy ve Bocker, 2018); ruhsallık (Baykal, 2018); kültür, etik (Busse, 2014); örgüte duygusal bağlılık, devamsızlık (Clausen vd., 2014); çalışan bağlılığı (Nawrin, 2014) gibi çok çeşitli ve geniş bir skalada birçok değişkenle ilişkisi incelenmiştir. Burada verilen örnekler sadece konu dağılımındaki çeşitliliğe dikkat çekme çabasından ileri gelmekte olup; işin anlamı ile farklı araştırmalara konu edilen önemli bir değişken iş performansıdır.

Hackman ve Oldham tarafından ileri sürülen İş Özellikleri Teorisi (1975), işin anlamı ile iş performansı arasındaki ilişki açısından temel bir dayanak oluşturmaktadır. Teoriye göre işin -deneyimlenmiş- anlamı; çalışanın işini, genellikle anlamlı, değerli ve faydalı bir tecrübe olarak değerlendirme derecesi olarak tanımlanmaktadır (Hackman ve Oldham, 1975: 162). Bu kapsamda anlamlı iş, daha yüksek iş tatmini, kaliteli iş performansı ve daha düşük personel devir hızına yol açan önemli bir psikolojik boyut olarak önerilmektedir (Allan vd., 2019: 500). Araştırmacılar anlamlı işi, verimli bir iş ortamının gereği ve ön koşulu olarak görmektedirler (Baykal, 2018: 17). İş Özellikleri Teorisi'ne göre çalışanlar, anlamlı bir görevi iyi yaptıklarında olumlu etki yaşamaktadırlar. Bu olumlu etki, içsel olarak motive edicidir ve yüksek kaliteli performans, iş tatmini ve diğer faydalı iş çıktıları ile ilgili olumlu bir geri bildirim döngüsü oluşturmaktadır. İş Özellikleri Teorisi'nin yorumları ve meta-analizleri, önemli bir yapı olarak özellikle anlamlı işi ortaya koymaktadır (Allan vd., 2019: 502). Bu teoriyi destekleyen ve işin anlamının iş performansı üzerindeki etkisini ortaya koyan (Evcimen vd., 2020; Van Wingerden ve Van der Stoep, 2018; Petchsawang ve Duchon, 2012; Piccolo vd., 2010; Harris vd., 2007) çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca personel güçlendirme yaklaşımları da (Thomas ve Velthouse, 1990; Spreitzer, 1995) işin anlamına vurgu yapmakta ve güçlendirmenin temelini oluşturan dört boyuttan birini anlam olarak belirtmektedirler. Personel güçlendirme yaklaşımına göre anlam, çalışanın sahip olduğu idealler ve standartlara bağlı olarak kendisi tarafından belirlenmekte ve bir işin yapılış amacının çalışan için taşıdığı değeri ifade etmektedir (Spreitzer, 1995: 1443). Bu değerler performans üzerindeki pozitif etkisini ortaya koyan çalışmalar (Çalışkan vd., 2019:1; Kanbur, 2018: 156; Ekiyor ve Karagül, 2016; Karahan ve Yılmaz, 2010: 151) bulunmaktadır. Bu teori, yaklaşım ve çalışma sonuçları ışığında araştırma hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H₁: İşin anlamı, bağlamsal performansı pozitif yönde etkilemektedir.

H_{1a}: İşin anlamının işin pozitif anlamı boyutu, bağlamsal performansı pozitif yönde etkilemektedir.

H_{1b}: İşin anlamının işten anlam yaratma boyutu, bağlamsal performansı pozitif yönde etkilemektedir.

H_{1c}: İşin anlamının çoğunluğun iyiliği boyutu, bağlamsal performansı pozitif yönde etkilemektedir.

H₂: İşin anlamı, görev performansını pozitif yönde etkilemektedir.

H_{2a}: İşin anlamının işin pozitif anlamı boyutu, görev performansını pozitif yönde etkilemektedir.

H_{2b}: İşin anlamının işten anlam yaratma boyutu, görev performansını pozitif yönde etkilemektedir.

H_{2c}: İşin anlamının çoğunluğun iyiliği boyutu, görev performansını pozitif yönde etkilemektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Verilerin Analizi

Araştırma verileri, SPSS ve LISREL programları aracılığıyla analizlere tabi tutulmuştur. Bu kapsamda katılımcıların demografik özellikleri incelenmiş, pearson korelasyon testi ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tüm bu yöntemler kullanılmadan önce elde edilen verilerde, uç değer ve kayıp verilerin temizlenmesi işlemleri gerçekleştirilmiş, sonrasında verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Bu aşamada 8 adet anket analizden çıkarılmış, az sayıda eksik değer ise ortalama değerler üzerinden tamamlanmıştır.

Verilerin normal dağılıma uygunluğunu tespit edebilmek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş, ilgili değerlerin -2 ile +2 arasında değişim göstermesine dikkat edilmiş (Tabachnick ve Linda, 2001: 73), verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Bu nedenle parametre tahminleri ve model uyum değerleri için en çok olabilirlik tekniği (Maximum Likelihood) kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Ana kütlesi ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Tokat'ta çalışan ve kamu sektöründe görev yapmakta olan tıp doktorları oluşturmaktadır. Araştırma verileri Tokat İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı birimlerde ve Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde görev yapmakta olan doktorlardan toplanmıştır. Araştırma uygulaması, ilgili kurumların yazılı izni ve katılımcıların rızası alınarak online ortamda gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırma evreni 358'i uzman ve 527'si pratisyen olmak üzere toplam 885 doktordan oluşmaktadır. Araştırma analizleri, 110 uzman ve 172 pratisyen (toplam 282) doktordan elde edilen veriler ışığında gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan katılımcı sayısının, evreni temsil açısından kabul edilebilir bir örneklem büyüklüğüne sahip olduğu söylenebilir (Sekaran, 1992; akt. Altunışık ve ark, 2010: 135).

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında, cinsiyete göre erkek doktorların çoğunlukta olduğu (n= 166, %59); bununla birlikte kadın katılımcıların da çoğu araştırmaya göre yüksek oranda (n= 116, %41) katılım gösterdikleri dikkat çekmektedir. Doktorların çok büyük bir kısmının 23-40 yaş aralığında (n= 207, %73) toplandığı ve %63,5'inin (n= 179) evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların mevcut kurumlarındaki çalışma süresine göre 1-5 yıl (n= 96, %34), toplam çalışma süresine göre ise 6-10 yıl (n=72, %25,5) aralığında en yüksek dağılımı gösterdikleri görülmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada doktorların işlerine atfettikleri anlamı değerlendirmek amacıyla "İşin Anlamı Ölçeği", performans düzeylerini ölçmek için "İş Performansı Ölçeği" ve demografik özelliklerini belirlemek amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Katılımcıların anket formundaki ifadelerle ne düzeyde katıldıklarını belirlemek amacıyla 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum).

TOGŞosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 05.06.2020 tarih ve 08.06 sayılı kararıyla *etik onayı* alınmış olan anket formunda yer alan ölçeklere ilişkin bilgiler aşağıda açıklanmıştır.

İşin Anlamı Ölçeği: İşin anlamına ilişkin veriler Steger ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen “The Work and Meaning Inventory - WAMI” adlı 10 ifade ve 3 boyuttan oluşan ölçek kullanılarak elde edilmiştir. Ölçeğin akademik çalışmalarda izin alınmadan kullanılabileceği belirtilmektedir (www.michaelfsteger.com). Ölçekte yer alan boyutlar; İşin Pozitif Anlamı (IPA - 4 ifade), İşten Anlam Yaratma (IAY - 3 ifade) ve Çoğunluğun İyiliği (CI- 3 ifade) şeklinde sıralanmaktadır. Ölçekte bir adet ters ifade (işim dünyaya herhangi bir fark katmaz) bulunmakta olup, bu ifadeye ilişkin veriler analiz öncesi ters çevrilerek puanlanmıştır. Ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerliliği Akın ve arkadaşları (2013) tarafından 10 ifade ve üç boyutta (Cronbach alfa katsayısı ,82 / ,93 arasında) ayrıca Fındıklı ve arkadaşları (2017) tarafından 10 ifade ve tek boyutta (Cronbach alfa katsayısı ,88) gerçekleştirilmiştir.

Performans Ölçeği: Araştırmada iş performansını ölçmek amacıyla Goodman ve Svyantek (1999) tarafından geliştirilmiş olan 2 boyut ve 25 ifadeli ölçek kullanılmıştır. Ölçeğe ilişkin ilk 16 madde bağlamsal performansı (BP) ölçen ifadeleri içerirken, diğer 9 madde görev performansını (GP) ölçen ifadeleri içermektedir. Ölçekte yer alan 3 ters ifade (örneğin, hak etmediğim iş molaları alırım) analize dâhil edilirken gerekli dönüştürmeler yapılarak puanlanmıştır. Ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışmalarından biri Polatçı (2011) tarafından yapılmış ve ölçeğin güvenilirlik değeri ,93 olarak hesaplanmıştır.

3.4. Pilot Uygulama

Araştırmada kullanılacak ölçekler, yazında kullanılan ölçekler olsa da yabancı dilden çevrilen ölçek ifadelerinin çeviriden kaynaklanan bir yanlış anlaşılmaya neden olmaması, ifadelerin doğru anlaşılıp anlaşılmadığının değerlendirilmesi ve bu kapsamda ölçek güvenilirlik ve geçerliliklerinin kontrol edilmesi amacıyla pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Brislin, Lonner ve Thorndike (1973) tarafından önerilen yöntem tercih edilmiştir. Pilot uygulama, araştırma evreni içinde yer alan 70 doktordan elde edilen veriler üzerinden yürütülmüştür. Bu sayı, Johanson ve Brooks’un (2010) pilot çalışmalarda gerekli olan örneklem büyüklüğü konusundaki kriterlerini karşılamaktadır. Pilot uygulama için veri toplama sürecinde ankete katılım gösteren ve iletişim imkânı bulunan doktorlardan ankete ilişkin görüşlerini paylaşmaları istenmiş, görüşleri çerçevesinde gerekli düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Anket formlarından elde edilen veriler, SPSS (eksik veri, normal dağılım, güvenilirlik analizi vb.) ve LISREL (doğrulayıcı faktör analizi -DFA-) programları aracılığıyla analizlere tabi tutulmuştur. Geçerleme öncesinde elde edilen güvenilirlik değerleri işin anlamı ölçeği için ,87 ve performans ölçeği için ,90 olarak hesaplanmıştır.

3.5. Ölçeklerin Geçerliliği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğini sınamak ve araştırma için en uygun yapıyı belirlemek amacıyla LISREL programı üzerinden doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirilmiştir. DFA sürecinde tek faktörlü, birinci düzey ve ikinci düzey DFA değerlerine bakılmış ve tüm analizlerde birinci düzey DFA sonuçlarının daha iyi uyum değerlerine sahip oldukları görülmüştür.

3.5.1. İşin Anlamı Ölçeğine İlişkin DFA

İşin anlamı ölçeğinin orijinal formu, toplam 10 ifadenin 3 boyuta (işin pozitif anlamı 4, işten anlam yaratma 3 ve çoğunluğun iyiliği 3 ifade) dağıldığı bir yapı sergilemektedir. Bu yapının geçerliliğini sağlamak için yapılan DFA sonucunda ulaşılan bazı değerler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: İşin Anlamı Ölçeğine İlişkin DFA Sonuçları

Ölçek İfadesi	Std. Faktör Yüğü	R ²	t-Değeri
AN1	,49	,24	4,46
AN2	,94	,88	3,68
AN3	,68	,46	3,97
AN4	,67	,45	3,16
AN5	,56	,31	4,99
AN6	,68	,46	5,98
AN7	,97	,94	5,49
AN8	,92	,85	10,06
AN9	,92	,85	14,10
AN10	,36	,13	3,07

Ölçeğin işten anlam yaratma boyutuna bağlı AN7 ifadesinin en yüksek, çoğunluğun iyiliği boyutuna bağlı AN10 ifadesinin ise en düşük ilişki ve açıklama düzeyine sahip olduğu söylenebilir. Ulaşılan ve tabloda yer verilen t-değerleri istenilen düzeyin üstünde olduğu için ölçekten herhangi bir ifade çıkarılmamıştır. Bununla birlikte mevcut haliyle ölçeğin yeterli uyum iyiliği değerlerine sahip olmadığı görülmüş, iyilik değerlerini yükseltmek için, teorik olarak uygun olan modifikasyon önerileri, yaratacakları etkinin büyüklüğüne bağlı olarak sırasıyla uygulanmıştır. Yapılan üç modifikasyon sonrası ulaşılan uyum iyiliği değerleri aşağıda sunulmuştur.

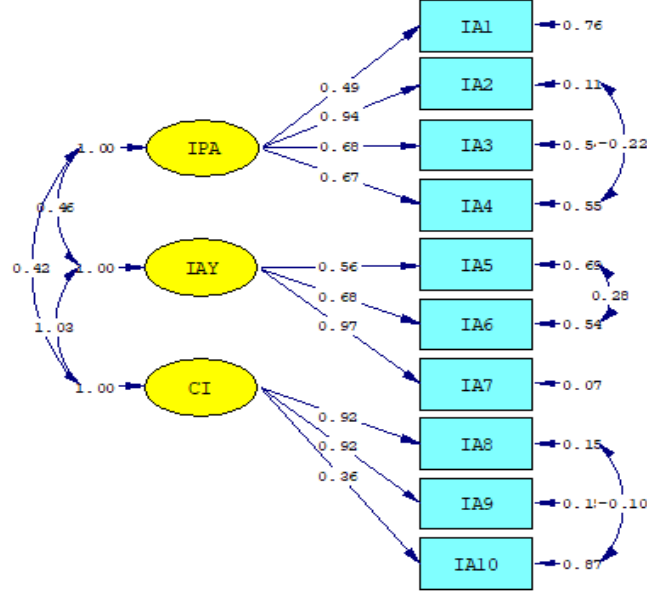
Tablo 2: İşin Anlamı Ölçeğine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüleri	Model 1	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum
Kikare/df	2.05	≤ 5	≤ 2
GFI	.85	≥ .90 (≥ .85)	≥ .95
NFI / NNFI	.90	≥ .90	≥ .95
CFI	.94	≥ .90	≥ .95
RMSEA	.124	≤ .08 (≤ .10)	≤ .05

Kaynak: (Schumacker ve Lomax, 2010: 76; Kline, 2011: 205-209; Şimşek, 2007: 14, 48; Çokluk, vd., 2010: 271-272; Meydan ve Şeşen, 2011: 37; Büyüköztürk vd., 2004)

RMSEA için ,10 ve üzerindeki değerlerin zayıf uyuma işaret ettiği (Meydan ve Şeşen, 2011: 34) ifade edilmektedir. Ayrıca bazı araştırmacılar 5 temel uyum iyiliğinden çoğunluğu yeterli düzeydeyse (Arlı, AMOS ile İleri Düzey YEM Uygulamaları Eğitimi- Ayeum-) sonuçların kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Bu bilgiler ve tabloda yer verilen kriter değerler ışığında, ulaşılan değerlerin kabul edilebilir uyum düzeyine sahip olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara göre işin anlamı ölçeği 3 boyut ve 10 ifadeli yapısıyla Türkçeye geğerlenmiştir. Ölçeğin geğerlenmiş son LISREL çıktısı aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2: İşin Anlamı Ölçeğine İlişkin Birinci Düzey DFA

3.5.2. Performans Ölçeğine İlişkin DFA

Performans ölçeğinin orijinal formu, toplam 25 ifade ve 2 boyuttan (bağlamsal performans 16, görev performansı 9 ifade) oluşmaktadır. Bu yapının geçerliliğini sağlamak için yapılan DFA sonuçlarına ilişkin değerler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3: Performans Ölçeğine İlişkin DFA Sonuçları

Ölçek İfadesi	Std. Faktör Yüğü	R ²	t-Değeri
BP1	,82	0,67	7,90
BP2	,87	0,76	9,29
BP3	,57	0,32	5,09
BP4	<u>,17</u>	0,03	1,32
BP5	,93	0,86	10,76
BP6	,95	0,90	10,80
BP7	,91	0,83	10,03
BP8	<u>,07</u>	0,00	,57
BP9	,77	0,59	7,01
BP10	<u>,12</u>	0,01	,92
BP11	<u>,49</u>	0,24	3,60
BP12	<u>,31</u>	0,10	2,47
BP13	<u>,45</u>	0,20	3,41
BP14	<u>,38</u>	0,14	2,58

Ölçek İfadesi	Std. Faktör Yüğü	R ²	t-Değeri
BP15	,66	0,44	6,02
BP16	<u>,40</u>	0,16	3,21
GP1	,77	0,59	7,66
GP2	,84	0,71	7,83
GP3	,80	0,64	6,99
GP4	,88	0,77	8,20
GP5	,67	0,45	5,99
GP6	,69	0,48	6,09
GP7	<u>,35</u>	0,12	2,49
GP8	<u>,39</u>	0,15	2,93
GP9	,57	0,32	4,81

Bold ifade: 1,96'nın altında değerler. İtalik ve altı çizili ifadeler: Faktör yüğü ,50'nin altında kalan değerler.

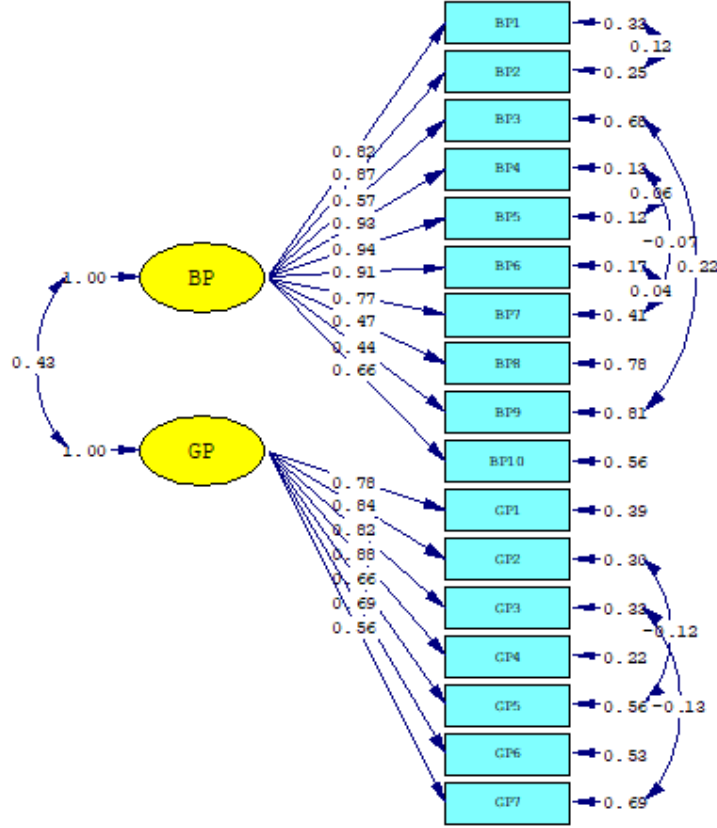
Ölçek geçerliliğinin sınanması sürecinde ilk olarak orijinal ölçeğin uyum iyiliği değerlerine bakılmıştır (model 1). Bu modelde yer alan BP4, BP8 ve BP10 ifadeleri t-değeri 1,96'nın altında olduğu için, en küçük faktör yüküne sahip ifadeden başlanarak tek tek modelden çıkarılmış, bu süreçte t-değerlerinde ve uyum iyiliği değerlerinde meydana gelen değişimler izlenmiştir (model 2). Modelde t- değerine bağlı ifade çıkarmaları sonrası modifikasyon önerileri teoriyle uyumlu şekilde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte uyum iyiliği değerlerinden GFI ve NFI'nın kabul edilebilir değerlerin çok altında olduğu görülmüştür. Bunun üzerine faktör yükleri ,50'nin altında olan ifadeler, en düşük faktör yüküne sahip olan ifadeden başlanarak ve her adımda değerlerdeki değişimler ve t-değerleri izlenerek modelden çıkarılmaya başlanmıştır. Beş ifadenin modelden çıkarıldığı bu işlem, uyum iyiliği değerleri, mümkün olan en iyi uyum değerlerine ulaştığında sonlandırılmıştır (model 3).

Tablo 4: Performans Ölçeğine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüleri	Modeli 1 (25 ifade)	Model 2 (22 ifade)	Model 2 (Modifikasyon uygulamaları sonrası)	Model 3 (17 ifade)	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum
Kikare/df	1,79	1,83	1,88	,98	≤ 5	≤ 2
GFI	,64	,67	,70	,84	≥ .90 (≥ .85)	≥ .95
NFI / NNFI	,79	,82	,85	,99	≥ .90	≥ .95
CFI	,89	,90	,93	1,00	≥ .90	≥ .95
RMSEA	,107	,110	,091	,000	≤ .08 (≤ .10)	≤ .05

Ulaşılan mükemmel uyum iyiliği değerleri (GFI hariç) sonucunda performans ölçeğinin Türkçeye geçerlenmesi iki faktör ve 17 ifadeli şekliyle sağlanmıştır. Ölçeğin son şekline ilişkin program çıktısı aşağıda sunulmuştur.

Şekil 3: Performans Ölçeğine İlişkin Birinci Düzey DFA

3.5.3. Ölçeklerin Güvenilirliği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini test edebilmek amacıyla ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach Alpha Güvenilirlik Katsayısı'ndan yararlanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik değerleri; DFA öncesi, DFA sonrası ve esas araştırmada kullanılan yapılar üzerinden incelenmiştir. Analizler sonucu ulaşılan güvenilirlik değerleri (bkz. Tablo 5) incelendiğinde en düşük güvenilirlik değerinin ,76 olduğu ve bu değer ,60'ın üzerinde olduğu için (İslamoğlu, 2011: 139) tüm ölçeklerin oldukça yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Araştırma Ölçeklerinin Güvenilirlik Değerleri

Ölçek	İfade Sayısı	Güvenilirlik
İşin Pozitif Anlamı	4	,85
İşten Anlam Yaratma	3	,87
Çoğunluğun İyiliği	3	,76
İşin Anlamı -Genel-	10	,90
Bağlamsal Performans	10	,81
Görev Performansı	7	,92
Performans -Genel-	17	,88

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Betimsel Bulgular

Analiz sürecinde öncelikle değişkenlerle ilgili ortalama, standart sapma ve korelasyon değerlerine bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Değişkenlerin ortalamaları açısından en yüksek ortalamaya işin anlamının, alt boyutlar açısından ise işin pozitif anlamının sahip olduğu görülmektedir. Performans ortalamaları, katılımcıların kendi kendilerini değerlendirmelerinin bir yansıması olarak çok yüksek sayılmayacak düzeydedir. Bu durum anketin gerçekçi bir bakış açısıyla cevaplandırıldığına ilişkin bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Tablo 6: Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayısı Değerleri

	Ort.	Strt. Sapma	IOA	IAY	CI	IA	BP	GP	PER
İşin Pozitif Anlamı (IPA)	4,24	,70	1						
İşten Anlam Yaratma (IAY)	3,96	,89	,736**	1					
Çoğunluğun İyiliği (CI)	4,20	,78	,551**	,553**	1				
İşin Anlamı -Genel- (IA)	4,15	,67	,897**	,893**	,793**	1			
Bağlamsal Performans (BP)	3,83	,55	,482**	,514**	,352**	,526**	1		
Görev Performansı (GP)	3,57	,82	,395**	,348**	,285**	,401**	,397**	1	
Performans -Genel- (PER)	3,81	,53	,569**	,577**	,433**	,614**	,894**	,605**	1

Korelasyon analizi sonuçlarında tüm ilişkilerin yüksek düzeyde ($p < 0,01$) anlamlı ve tüm ilişki yönlerinin pozitif olduğu görülmektedir. Analizlerin bu aşamasında, değişkenler arasında çoklu eş doğrusallık problemi olup olmadığına da bakılmış ve böyle bir problem olmadığı (Tolerans $> .1$; VIF < 10) tespit edilmiştir.

4.2. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

4.2.1. İşin Anlamı ve Alt Boyutlarının Bağlamsal Performans Üzerindeki Etkisine İlişkin Hipotezlerin Testi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen ilk regresyon analizi ile işin anlamı ve alt boyutlarının bağlamsal performans üzerindeki etkisine bakılmıştır. Tablo 7'de yer verilen regresyon analizi sonuçlarında, işin anlamı ve tüm alt boyutlarının bağlamsal performansı pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Tabloda yer alan R^2 değerlerine bakıldığında, işin anlamının bağlamsal performansta meydana gelen değişimin %27'sini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca modellerin genel olarak anlamlı olduğu Anova testi sonuçlarından görülmektedir ($p < 0,001$). Tabloda yer alan regresyon katsayıları (β değerleri) incelendiğinde, işin anlamında meydana gelen bir birim standart sapmalı artışın bağlamsal performans üzerinde ,53 düzeyinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Alt boyutlar bazında sonuçlara bakıldığında, açıklama ve etki düzeyi açısından işten anlam yaratma boyutunun diğer boyutlara göre yüksek ($R^2 = ,26 - \beta = ,51$); çoğunluğun iyiliği alt boyutunun ise düşük ($R^2 = ,12 - \beta = ,35$) değerlerle ayrıştığı görülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak işin anlamı ve alt boyutlarının bağlamsal performansı etkilediğine ilişkin H_1 ve alt hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 7: İşin Anlamı ve Alt Boyutlarının Bağlamsal Performans Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	b	S. H.	β	Model İstatistikleri
Bağlamsal Performans	İşin Anlamı - Genel	,432	,042	,526	$R^2 = ,274$ $F = 106,902$ $P < ,000$
Bağlamsal Performans	İşin Pozitif Anlamı	,383	,042	,482	$R^2 = ,230$ $F = 84,915$ $P < ,000$
Bağlamsal Performans	İşten Anlam Yaratma	,319	,032	,514	$R^2 = ,262$ $F = 100,737$ $P < ,000$
Bağlamsal Performans	Çoğunluğun İyiliği	,251	,040	,352	$R^2 = ,121$ $F = 39,057$ $P < ,000$

4.2.2. İşin Anlamı ve Alt Boyutlarının Görev Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Hipotezlerin Testi

İşin anlamının görev performansı üzerindeki etkisini belirlemek, H_2 ve alt hipotezlerini test etmek için yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur. Tablo 8’de yer alan regresyon analizi sonuçları, işin anlamı ve tüm alt boyutlarının görev performansını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Analizlere ilişkin R^2 değerlerine bakıldığında, işin anlamının görev performansında meydana gelen değişimin %16’sını açıkladığı görülmektedir. Modellerin genel olarak anlamlı olduğu Anova testi sonuçlarından görülmektedir ($p < 0,001$). Tabloda yer alan regresyon katsayılarına dayanarak, işin anlamında meydana gelen bir birim standart sapmalı artışın görev performansı üzerinde ,40 düzeyinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Alt boyutlar bazında sonuçlara bakıldığında, açıklama ve etki düzeyi açısından işin pozitif anlamı boyutunun diğer boyutlara göre yüksek ($R^2 = ,15 - \beta = ,39$); çoğunluğun iyiliği alt boyutunun ise düşük ($R^2 = ,08 - \beta = ,28$) değerlerle dikkat çektiği söylenebilir. Bu sonuçlardan hareketle işin anlamı ve alt boyutlarının görev performansını etkilediğine ilişkin H_2 ve alt hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 8: İşin Anlamı ve Alt Boyutlarının Görev Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	b	S. H.	β	Model İstatistikleri
Görev Performansı	İşin Anlamı - Genel	,485	,066	,401	$R^2 = ,157$ $F = 53,515$ $P < ,000$
Görev Performansı	İşin Pozitif Anlamı	,461	,064	,395	$R^2 = ,153$ $F = 51,809$ $P < ,000$
Görev Performansı	İşten Anlam Yaratma	,318	,051	,348	$R^2 = ,118$ $F = 38,619$ $P < ,000$
Görev Performansı	Çoğunluğun İyiliği	,300	,060	,285	$R^2 = ,078$ $F = 24,826$ $P < ,000$

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan hayatını çevreleyen uyaranlara bakıldığında, insanlığın maddiyat ve haz odaklı bir çemberin içinde kaldığı görülebilmektedir. Pazarlama yöntemleri, iletişim araçları ve özellikle sosyal medyanın bu açıdan üstlendiği rolün kayda değer olduğu söylenebilir. Bununla birlikte dünyanın gerçek gündemine bakıldığında, insanların çoğunlukla haz çemberinde yaşamaktan daha çok zorluk ve acı ile çevrelendikleri görülmektedir. Yaklaşık 20 yıl arayla yazılan iki makale arasında (Coutu: 2002; Şalı: 2020) işsizlik, depresyon, kalıcı güven kaybı, ekonomik daralma gibi konulardaki benzerlikler bunun bir işareti olarak değerlendirilebilir. Ayrıca COVID-19 küresel salgını ve Amerikan kongresinin işgali gibi örnekler, çok daha eski tarihlere göre bugünün bazı açılardan daha da sorunlu olduğu yönünde bir kanaat oluşturabilmektedir. Bu yaşananlar, insanlığın farklı çıkış yolları araması ya da var olan ve unutulmaya yüz tutan değerlere yönelmesi gerektiği noktasında bir işaret olarak değerlendirilmektedir. Bu arayışın nihai cevaplarından birinin Frankl'ın (2020: 113), hayattaki birincil motivasyon kaynağı olarak nitelediği anlam bulmak için çabalamak olduğu düşünülmektedir. Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken bir hususun, yukarıda değinilen konuların özü olan sosyal ve ekonomik hayatın, örgütlerden ve iş hayatından bağımsız düşünülmeceği gerçeğidir. Bu kapsamda Frankl'ın ifadesi, hayatın geneli içinde önemli bir yer kaplayan iş hayatı açısından da geçerlidir ve anlam bulmanın, değerli bir kaynağı bulmak olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceler çerçevesinde araştırmanın amacı, iş hayatında, özellikle maddi kaynaklara ulaşımın zorlaştığı kriz dönemlerinde, anlamlı işin örgütler açısından önemini ve performans üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın diğer amacı, İşin Anlamı Ölçeği'nin küresel salgın döneminde ve doktor örnekleminde Türkçe geçerliliğini sınavarak konunun daha fazla araştırılmasına katkı sağlamaktır.

Araştırma sürecinde ilk olarak yabancı dilden çevrilen ölçeklerin anlaşılabilirliğini kontrol etmek ve bu anlamda güvenilirlik ve geçerliliklerini test etmek amacıyla 70 doktordan toplanan veriler ışığında pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 282 doktordan toplanan veriler üzerinden İşin Anlamı Ölçeği ve İş Performansı Ölçeği'nin Türkçeye geçerlemeleri gerçekleştirilmiştir. İşin anlamı ölçeği 3 boyut ve 10 ifadeli orijinal yapısıyla, Performans Ölçeği ise iki faktör ve 17 ifadeli şekliyle Türkçeye geçerlemesi sağlanmıştır. Yapılan korelasyon analizinde değişkenler ve alt boyutların tümü arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür ($p < 0,01$). Ulaşılan bu sonuçlar yapılan regresyon analizleri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen beta katsayıları, işin anlamı ve alt boyutlarının bağlamsal performans ($H_1, H_{1a}, H_{1b}, H_{1c}$), görev performansı ($H_2, H_{2a}, H_{2b}, H_{2c}$) ve toplam iş performansı düzeylerini pozitif şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Bulgular ışığında araştırmanın tüm hipotezleri desteklenmiştir. Bu sonuçlar yazındaki bazı araştırma sonuçları ile (Han vd., 2020; Feng vd., 2019; Tong, 2018; Allan vd., 2018; Harris vd., 2007) paralellik göstermektedir. Ayrıca ulaşılan sonuçlar Hackman ve Oldham'ın İş Özellikleri Teorisi (1974: 3) ile de uyumlu görünmektedir. Çünkü bu teoriye göre anlamlı iş, daha yüksek iş tatmini, nitelikli iş performansı ve daha düşük personel devir hızına yol açan önemli bir psikolojik faktör olarak önerilmektedir (Allan vd., 2019: 500). Araştırma sonuçlarının, çalışmanın yapıldığı dönem ve veri toplanan örneklem nedeniyle işin anlamı ve performans değişkenlerinin incelendiği diğer araştırmalardan ayrıştığı ve özgünlüğü nedeniyle yazına katkı sunabileceği düşünülmektedir. Daha açık bir ifadeyle küresel salgınla en ön cephede mücadele eden ve bu nedenle işin anlamı açısından en niş örneklemelerden biri olduğu düşünülen doktorlardan, salgının yoğun sayılabileceği bir dönemde elde edilen verilerin değerli olduğu söylenebilir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre işin anlamında meydana gelen artışın bağlamsal performansı oldukça yüksek bir düzeyde (.53) ve görev performansını da yine yüksek sayılabilecek bir düzeyde (.40) etkilediği görülmektedir. Bu sonuçlar, performansı yükseltmek için anlama yatırım yapmanın, çalışanların sergiledikleri yüksek performans

üzerinden örgütlerine geniş ölçekli katkılar sunabileceğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın yapıldığı dönem ve seçilen örneklem itibarıyla bu sonuçların daha değerli olduğu düşünülmektedir. Hastanelerdeki doluluk oranlarının yükseldiği, çalışma koşullarının zorlaştığı, doktorların kendi uzmanlık alanları dışında çalışabildiği, yürüttüğü hizmet uğruna sağlığını ve yaşamını yitiren doktorların olduğu bir süreçte performans üzerinde bu derece yüksek bir etkisinin gözlenmesi, anlamın COVID-19 küresel salgını gibi kriz dönemlerinde dahi değerli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Alt boyutlar bazında sonuçlara bakıldığında, bağlamsal performans üzerinde en yüksek etkiyi işten anlam yaratma boyutu gösterirken, görev performansı üzerinde işin pozitif anlamı boyutunun daha büyük etki yarattığı görülmektedir. İşten anlam yaratmanın, kişinin işinden dolayı hayatına anlam katması durumu olduğu düşünüldüğünde, bağlamsal performansı artıran faktörün işin kişilerin hayatına kattığı anlam olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, doktorlar işlerini hayatlarına anlam katan bir süreç olarak görmekte ve bu nedenle bağlamsal performanslarını yükseltmektedirler. Bu sonucun (küresel salgın döneminde yaşanan üzücü doktor kayıpları göz önünde bulundurulduğunda) işin hayata kattığı anlam uğruna çaba sarf ederken yitirilen yaşamlara işaret ettiği söylenebilir. Veri toplama sürecinde farklı vesilelerle görüşlerine başvuru doktorların değerlendirmelerinin bu görüşü desteklediği söylenebilir. Ulaşılan sonuç, nihai anlamda, insanın hayatını ancak hayatına anlam katan bir iş için feda edebileceğini düşündürmektedir. İşin pozitif anlamının görev performansı üzerindeki görece baskın etkisi ise doktorların işlerini anlamlı buldukları için görev performanslarını yükselttiklerini göstermektedir. Bu sonuç, doktorların işlerini yaşadıkları zorluklara rağmen anlamlı bulduklarını ve bu anlamın performanslarını yükseltecek etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İşin anlamının boyutları içinden çoğunluğun iyiliği alt boyutu her iki performans açısından daha düşük etkiye sahiptir. İşin anlamı modelinden hareketle (bkz. Şekil 1), çoğunluğun iyiliği boyutunun en kapsayıcı, en geniş halka olduğu ve diğer boyutların üzerine inşa edildiği söylenebilir. Bu görüşten hareketle, çoğunluğun iyiliği boyutunun diğer boyutlara göre etkisinin düşük kalmasının nedeni, ilk iki boyutun çok yoğun yaşanmasının son aşamadaki boyuta dönük anlamın ancak düşük düzeyde yaşanmasına imkân vermesi olarak yorumlanabilir. Başka bir neden ise doktorların süreç içerisinde yıpranmaları ve enerjilerinin çoğunluğun iyiliği boyutunda belli bir düzeye kadar yükseldiği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte diğer boyutlara göre düşük de olsa çoğunluğun iyiliği boyutunun da performans üzerinde etkisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Daha önce yapılan çalışmalarda alt boyutlar bazında ve bu kapsamda bir değerlendirmeye rastlanmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır. Bu anlamda, çalışmanın alt boyutların derinliğine ilişkin farkındalık sunduğu söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen tüm bu sonuçlar, işin anlamının önemini ortaya koymakta ve bu kaynağa yatırım yapmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda geliştirilen bazı öneriler aşağıda sunulmuştur:

- İş daha anlamlı hale getirmek noktasında birey, örgüt ve sosyal çevre-maneviyat şeklinde sınıflandırılabilen işin anlamının kaynaklarına (Lysova vd. 2019; Frieder vd., 2018; Allan vd., 2013; Berg vd., 2013; Woods ve Sofat, 2013; Rosso vd., 2010; Michaelson, 2009; Wrzesniewski ve Dutton, 2001; Ashforth ve Kreiner, 1999) vurgu yapmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle birey ve örgüt bazı sorumlulukları içerdiği düşünülen bu kaynakların taraflarca dikkate alınması ve anlamı artıracak şekilde değerlendirilmesi önerilebilir. Bu kapsamda benlik, değerler, içsel motivasyon, işi benimseme, kişilik ve kişilikle uyumlu iş gibi kişisel faktörlere; ayrıca iş arkadaşlıkları, liderlik tarzı, grup dinamikleri, iş tasarımı-özellikleri, iş becerikliliği, örgütsel misyon ve kültür gibi örgütsel faktörlere ve son olarak aile, finansal durum, kültür, maneviyat ve ahlak gibi sosyal-manevi faktörlere anlamlı işe kaynaklık eden faktörler olarak örgütlerce önem atfedilmesi

önerilmektedir. Bu faktörlerin uygulanmasına dönük değerlendirmeler ayrı bir çalışma konusu olarak araştırmacılara önerilebilir.

- Özellikle küresel salgın döneminde, sağlık sektörü ve doktorlar özelinde dünya ve Türkiye gündemindeki tartışmalarda, doktorların mesleğine dönük işin anlamından beslenerek yapılan açıklama ve yönetim yaklaşımlarına çok rastlanılmamaktadır. Böylesine değerli bir kaynağın, işin anlamına vurgunun, belki de dünya tarihinde bu derece bir daha önem ifade etmeyeceği bir gündemde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmekte ve bu konuya özen gösterilmesi tüm sağlık sektörü paydaşlarına önerilmektedir.

- Dönüşümcü ve etik liderlik gibi liderlik tarzlarının işin anlamı üzerinden performansa katkı yapabileceği (Cleavenger ve Munyon, 2013; Piccolo vd., 2010) çeşitli araştırma sonuçlarında görülmektedir. Bu nedenle örgütlerde işin anlamına yatırım yapmanın lider seçiminden başladığı ve bu konuya önem verilmesi gerektiği söylenebilir.

- Chalofsky (2003), anlamlı işin bireyin yetkinlikleri, değerleri ve amacı ile işin amaçları arasında uyum inşa edilerek işyerinde sağlanabileceğini belirtmektedir. Bu konuda insan kaynakları yöneticileri başta olmak üzere tüm yöneticilere görev düştüğü unutulmamalıdır. Ayrıca tüm çalışanların ve doktorların işin anlamı konusunda bilgilendirmeleri ve bu konudaki farkındalıklarının artırılması önerilmektedir. Tüm bu tavsiyelerin, pratiğe dönüşmesinin işin anlamı konusunda eğitimlerle gerçekleştirilebileceği düşünülmekte ve bu tür eğitimler önerilmektedir.

- Mevcut araştırmalar çalışanların daha anlamlı bir iş arayışı içinde daha yüksek ücretten vazgeçmeye istekli olduklarını göstermektedir (Hu ve Hirsh, 2017: 8). Maddiyatın hemen her konuda ön planda tutulduğu bir örgütsel işleyişte, anlamın bu yönünün örgütler tarafından ayrıca dikkate alınması önerilebilir.

- Örgüt kültürü ve ikliminde pozitif kaynaklara alan açmak ve koçluk, mentorluk gibi yollarla bu durumu desteklemek çalışmanın bir diğer önerisidir. Özellikle küresel salgın gibi dönemlerde koçluğun önemli çıktılar sunduğu (Jarosz, 2021: 18) bilinmektedir.

- Örgüt ve yöneticilerin psikolojik kaynaklar noktasında çalışanlarına her dönem destek olamayacakları yine güncel problemler ve evde çalışma gibi uygulamalar nedeniyle görülmektedir. Bu nedenle çalışanların kendi kendilerine liderlik yapabileceklerini bilmeleri, öz liderlik gibi niteliklerini yükseltmeleri önerilebilir.

Araştırmanın bir diğer önerisi, performansın davranış (eylem) ve sonuç yönü arasında bir ayrımın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Performansın davranışsal yönü, çalışanın işe ilişkin yaptığı faaliyetlere vurgu yaparken; sonuç yönü, çalışanın sunduğu çıktılara ya da sergilediği davranışların sonucuna vurgu yapmaktadır. Performans değerlendirmelerinde çoğunlukla sonuca odaklanıldığı ve bunun istenilen düzeyde çıktıya neden olamayan davranışları değersizleştirdiği görülmektedir. Bununla birlikte, performans sonucunun çalışanın davranışından farklı faktörlere de bağlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, doğru bir performans değerlemenin performansın davranış yönünü de en az sonuç yönü kadar dikkate alması gerektiği düşünülmektedir. Bu tür bir değerlemenin, çalışanları sonuç odaklı performans baskısından kurtaracağı ve süreçte sundukları katkının değerli görülmesi nedeniyle çalışanların daha yüksek performans sergilemelerine katkı sağlayacağı beklenmekte ve bu gerekçelerle örgütlerde uygulanması önerilmektedir.

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar amaç-anlam-performans ilişkisini de düşündürmektedir. İşletme biliminde birçok kavramın (işletme, planlama, strateji, vizyon, misyon vb.) tanımında ve özünde yer bulan “amaç” kavramının “anlam” açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar işin anlamı konusunda “amaç” konusuna bazı araştırmacılarca (örneğin Baumeister vd., 2013: 506; Albrecht, 2013: 239) değinilse de kavramın öneminin yazında yeterince yer almadığı görülmektedir. Bir şeyin anlamlı olması

ya da yapılan bir işin anlam taşıması için belirli amaçlara hizmet etmesi gerektiği genel kabul görmektedir. Bu nedenle işe ilişkin amaçların net olarak ve doğru belirlenmesi anlama giden yol açısından önem arz etmektedir. Bu durum örgütler açısından, çalışanların amaçlarını değerlendirmek suretiyle (amaç-iş uyumu) daha doğru ve daha yüksek performans vadeden personel seçimi yapmalarını, ayrıca işin anlamını artırma odaklı bir yaklaşımdan hareketle bunun sunacağı muhtemel kazanımlara ulaşmalarını sağlayabilecektir. Amaç ile anlam ilişkisinde, genel olarak, amaç olduğunda anlamın olacağı yönünde bir değerlendirme söz konusudur (örneğin Baumeister vd., 2013: 506; Albrecht, 2013: 239). Başka bir ifade ile amaçtan anlamlılığa giden bir yoldan bahsedilmektedir. Bununla birlikte anlamlı olan bir şey için amaç düzeyinin ve bu anlamda motivasyonun daha yüksek olacağı düşünülmektedir. Başka bir ifade ile bir şey ne kadar anlamlı ise o şey o kadar çok amaçlanacaktır. Bu açıdan bakıldığında bir işi çalışan açısından anlamlı kılmamanın, o işi ve işle ilgili çıktılarını daha fazla amaçlanır kılacağı düşünülmektedir. Bu durum, örgütlerin iş tanımlarını oluştururken (diğer bazı faktörlerin yanı sıra) anlamı da ön planda tutmaları gerektiğini düşündürmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgular, katılımcıların anket sorularına verdikleri cevaplarla kısıtlıdır ve veri toplanış şekline bağlı olarak (tek form ve zaman) sonuçların ortak yöntem varyansından etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Katılımcıların anketleri cevaplarken sosyal beğenirlik etkisinde kalmış olma ihtimalleri ve özellikle performansa ilişkin verilerin öz değerlendirme şeklinde elde edilmiş olması araştırmanın diğer kısıtları olarak belirtilebilir. Bununla birlikte konjonktürel olarak sıra dışı bir dönemde toplanan verilerin değerli olduğu ve çalışmayı özel kıldığı düşünülmektedir. Ayrıca katılımcılardan elde edilen geri dönüşler, doktorların kendilerini ifade etmek noktasında anketi önemsediklerine, soru sayısının azlığı ve anlaşılabilirliği nedeniyle anketleri inceleyerek cevapladıklarına işaret etmektedir. Yöneltilen soruya, gerekli görülmesi durumunda çalışma konusuyla ilgili görüşmeye istekli olduklarını belirten çok sayıda katılımcının olması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın diğer kısıtı verilerin il bazlı toplanmış olması nedeniyle sonuçlarla ilgili genelleme yapma imkânının bulunmamasıdır.

EKLER

İşin Anlamı Ölçeği (The Work and Meaning Inventory - WAMI)

	Boyut	İfade
1	İşin Pozitif Anlamı	Kariyerim benim için anlamlıdır.
2	İşin Pozitif Anlamı	İşimin hayatımın anlamına nasıl katkı sağladığımı biliyorum.
3	İşin Pozitif Anlamı	İşimi neyin anlamlı yaptığına dair fikrim var.
4	İşin Pozitif Anlamı	İşimin tatmin edici bir amacı var.
5	İşten Anlam Yaratma	İşim kişisel gelişimime katkı sağlar.
6	İşten Anlam Yaratma	İşim kendimi daha iyi anlamama yardımcı eder.
7	İşten Anlam Yaratma	İşim çevremdeki dünyayı anlamlandırmama yardımcı olur.
8	Çoğunluğun İyiliği	İşim dünyaya herhangi bir fark katmaz. (Ters ifade)
9	Çoğunluğun İyiliği	İşimin dünyada olumlu bir fark yarattığını biliyorum.
10	Çoğunluğun İyiliği	Yaptığım iş büyük bir amaca hizmet eder.

Kaynak: Steger vd. 2012

TEŞEKKÜR

Veri toplama sürecinde sundukları değerli desteklerinden dolayı Sayın Zehra KASAP, Dr. Ebru YAPRAK, Dr. A. Alim ATEŞ, Dr. Ömer SOBACI, Sayın Seyhan ÖZELCE ve Sayın Ahmet ÖZDEMİR ile birlikte kıymetli ve fedakâr katılımcılara bir kez daha teşekkür ederim.

Çalışmanın sonuç kısmında yapılan analizler kapsamında “insanın, hayatını ancak hayatına anlam katan bir iş için feda edebileceği” yönünde düşüncenin hissedilmesine kaynaklık eden tüm doktorlara ve çalışanlara sonsuz teşekkürler.

KAYNAKÇA

1. AKIN, A., HAMEDOGLU, M. A., KAYA, Ç. ve SARIÇAM, H. (2013). “Turkish Version of the Work and Meaning Inventory (WAMI): Validity and Reliability Study”, *Journal of European Education*, 3(2): 11-16.
2. ALBRECHT, S. L. (2013). “Work Engagement and the Positive Power of Meaningful Work. *Advances in Positive Organizational Psychology*. Emerald Group Publishing Limited”, 237–260. doi:10.1108/s2046-410x(2013)0000001013
3. ALLAN, B. A., AUTIN, K. L. ve DUFFY, R. D. (2013). “Examining Social Class and Work Meaning Within the Psychology of Working Framework”, *Journal of Career Assessment*, 22(4): 543-561.
4. ALLAN, B. A., DUFFY, R. D. ve COLLISSON, B. (2018). “Task Significance and Performance: Meaningfulness as a Mediator”, *Journal of Career Assessment*, 26(1): 172-182.
5. ALLAN, B. A., BATZ-BARBARICH, C., STERLING, H. M. ve TAY, L. (2019). “Outcomes of Meaningful Work: A Meta-Analysis”, *Journal of Management Studies*, 56(3): 500-528.
6. ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S. ve YILDIRIM, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
7. ARLI, N.B. AMOS ile İleri Düzey YEM Uygulamaları Eğitimi, Ayeum, <https://www.ayeum.com/video-panel/video-izle/11130>
8. ASHFORTH, B. E. ve KREINER, G. E. (1999). “How can You do it?: Dirty Work and the Challenge of Constructing a Positive Identity”, *Academy of management Review*, 24(3): 413-434.
9. BAUMEISTER, R. F., VOHS, K. D., AAKER, J. L. ve GARBINSKY, E. N. (2013). “Some Key Differences Between a Happy Life and a Meaningful Life”, *The journal of Positive Psychology*, 8(6): 505-516.
10. BAYKAL N., E. (2018). “Spiritüelite (Ruhsallık) ve İş Ortamında Anlam Arayışı”, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 2(1): 11-25.
11. BERG, J. M., DUTTON, J. E. ve WRZESNIEWSKI, A. (2013). “Job Crafting and Meaningful Work”, *Purpose and Meaning in the Workplace*, 81: 1-32.
12. BORMAN, W.C. ve MOTOWIDLO, S. J. (1993). “Expanding the Criterion Domain to Include Elements of Contextual Performance”. In N. Schmitt & W. C. Borman (Eds.), *Personnel Selection in Organizations*. San Francisco: Jossey-Bass.
13. BRISLIN, R. W., LONNER, W. J., & THORNDIKE, R. M. (1973). *Cross-cultural research methods* (Vol. 11). New York: J. Wiley.

14. BUSSE, R. (2014). “Corporate Culture, Organizational Change And Meaning at Work-Linking Human Resources with Business Ethics”, *Human Systems Management*, 33(1-2): 47-50.
15. CHALOFISKY, N. (2003). “An Emerging Construct for Meaningful Work”, *Human Resource Development International*, 6(1): 69-83.
16. CHAUDHARY, R. (2020). “Authentic Leadership and Meaningfulness at Work. Role of Employees’ CSR Perceptions and Evaluations”, *Management Decision*, 1-16.
17. CLAUSEN, T., BURR, H. ve BORG, V. (2014). “Does Affective Organizational Commitment and Experience of Meaning at Work Predict Long-Term Sickness Absence? An Analysis of Register-Based Outcomes Using Pooled Data on 61,302 Observations in Four Occupational Groups”, *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 56(2): 129-135.
18. CLEAVENGER, D. J. ve MUNYON, T. P. (2013). “It's How You Frame it: Transformational Leadership and the Meaning of Work”, *Business Horizons*, 56(3): 351-360.
19. COUTU, D. L. (2002). “How Resilience Works”, *Harvard Business Review*, 80(5): 46-56.
20. ÇALIŞKAN, A., TURUNÇ, Ö. ve MERT, İ. S. (2019). “Personel Güçlendirmenin İş Performansına Etkisinde Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü”, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(10): 1-22.
21. DEMİRER, M. C. (2019). “Kişi Örgüt Uyumunun İş Performansı Üzerine Etkisi: Mutluluğun Aracılık Rolü”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1): 283-302.
22. EKİYOR, A. ve KARAGUL, S. (2016). “Sağlık Sektöründe Personel Güçlendirmenin İşgören Performansına ve İç Girişimcilğe Etkisi”, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1(3): 13-25.
23. EVCİMEN, C., ÇAKICI, A. ve ÇAKICI, C. (2020). “İşin Anlamlılığının Sapma Davranışı ve Performansa Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23 (2): 672-683.
24. FENG, L., LI, J., FENG, T. ve JIANG, W. (2019). “Workplace Ostracism and Job Performance: Meaning at Work and Family Support as Moderators”, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 47(11): 1–13. doi:10.2224/sbp.8244
25. FINDIKLI, M. A., KELEŞ, H, N. ve AFACAN, C. (2017). “İşin Anlamı Kavramı ve Tercüme Bir Ölçeğin Türkçe'de Geçerlik ve Güvenirlilik Analizi”, *KAÜİİBFD* 8(16): 395-413.
26. FRANKL, V. E. (2020). *İnsanın Anlam Arayışı. Okuyan Us Yayın Eğitim*, 71. Baskı, İstanbul.
27. FRIEDER, R. E., WANG, G. ve OH, I. S. (2018). “Linking Job-Relevant Personality Traits, Transformational Leadership, and Job Performance Via Perceived Meaningfulness at Work: A Moderated Mediation Model”, *Journal of Applied Psychology*, 103(3): 324.
28. GELLATLY, I. R. ve IRVING, P. G. (2001). “Personality, Autonomy, and Contextual Performance of Managers”, *Human Performance*, 14(3): 231-245.

29. GOODMAN, S. A. ve SVYANTEK, D. J. (1999). "Person–Organization Fit and Contextual Performance: Do Shared Values Matter", *Journal of Vocational Behavior*, 55: 254–275.
30. HACKMAN, J. R. ve OLDHAM, G. R. (1975). "Development of the Job Design Survey", *Journal of Applied Psychology*, 60: 159–170.
31. HAN, S.-H., SUNG, M. ve SUH, B. (2020). "Linking Meaningfulness to Work Outcomes Through Job Characteristics and Work Engagement", *Human Resource Development International*, 1–20. doi:10.1080/13678868.2020.1744999
32. HARRIS, K. J., KACMAR, K. M. ve ZIVNUSKA, S. (2007). "An Investigation of Abusive Supervision as a Predictor of Performance and the Meaning of Work as a Moderator of the Relationship", *The Leadership Quarterly*, 18(3): 252-263.
33. HU, J. ve HIRSH, J. B. (2017). "Accepting Lower Salaries for Meaningful Work", *Frontiers in Psychology*, 8, 1649, 1-10. doi: 10.3389/fpsyg.2017.01649
34. İSLAMOĞLU, A. H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri 2. Baskı*. İstanbul: Beta Yayınları.
35. JAROSZ, J. (2021). "The Impact of Coaching on Well-Being and Performance of Managers and Their Teams During Pandemic", *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, 19(1): 4-27.
36. JOHANSON, G. A. ve BROOKS, G. P. (2010). "Initial Scale Development: Sample Size for Pilot Studies", *Educational and Psychological Measurement*, 70(3): 394-400.
37. KANBUR, E. (2018). "Havacılık Sektöründe Psikolojik Güçlendirme, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1): 147-162.
38. KANG, L., MA, S., CHEN, M., YANG, J., WANG, Y., Lİ, R., ... ve LİU, Z. (2020). "Impact on Mental Health and Perceptions of Psychological Care among Medical and Nursing Staff in Wuhan During the 2019 Novel Coronavirus Disease Outbreak: A Cross-sectional Study", *Brain, Behavior, and Immunity*, 87, 11-17.
39. KARAHAN, A. ve YILMAZ, H. (2010). "Örgütsel Öğrenme, Personel Güçlendirme ve Takım Performansı Arasındaki İlişkilerin Analiz Edilmesi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(25): 136-156.
40. KASHYAP, V. ve ARORA, R. (2020). "Decent Work and Work–Family Enrichment: Role of Meaning at Work and Work Engagement", *International Journal of Productivity and Performance Management*.
41. KELEŞ, H. N. (2017). "Anlamlı İş ile Psikolojik İyi Oluş İlişkisi", *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1): 154-167.
42. LAVY, S. ve BOCKER, S. (2018). "A Path to Teacher Happiness? A Sense of Meaning Affects Teacher–Student Relationships, Which Affect Job Satisfaction", *Journal of Happiness Studies*, 19(5): 1485-1503.
43. LIPS-WIERSMA, M. ve WRIGHT, S. (2012). "Measuring the Meaning of Meaningful Work: Development and Validation of the Comprehensive Meaningful Work Scale (CMWS)", *Group & Organization Management*, 37(5): 655-685.
44. LYSOVA, E. I., ALLAN, B. A., DIK, B. J., DUFFY, R. D. ve STEGER, M. F. (2019). "Fostering Meaningful Work in Organizations: A Multi-Level Review and Integration", *Journal of Vocational Behavior*, 110, 374-389.

45. MICHAELSON, C. (2005). “ ‘I Want Your Shower Time!’: Drowning in Work and the Erosion of Life”, *Business and Professional Ethics Journal*, 24(4): 7-26.
46. MICHAELSON, C. (2009). “Meaningful Work and Moral Worth”, *Business and Professional Ethics Journal*, 28(1/4): 27-48.
47. MOTOWIDLO, S. J. ve VAN SCOTTER, J. R. (1994). “Evidence that Task Performance Should be Distinguished from Contextual Performance”, *Journal of Applied psychology*, 79(4): 475-480.
48. NAWRIN, R. (2014). “Employee Engagement & Meaningful Work in Asian Context: A Cultural Perspective”. Unpublished PhD thesis, National Institute of Development Administration (NIDA), Thailand.
49. ORUÇ, E. (2019). “İş Şekillendirmenin Psikolojik İyi Oluşa Etkisinde İşin Anlamının Aracılık Etkisi”, *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 24-28.
50. ÖZKAN, C. (2017). İşin Anlamlılığının İş Performansı ve Sapma Davranışına Etkisi: Mersin İlinde Yapılan Bir Araştırma. PhD, Mersin University Institute of Social Sciences.
51. PAYNE, S., (2018). “3 New Findings on Creating a Human Work Culture, *Workforce Business Strategy and Management*”, January/February, https://issuu.com/workforce-magazine/docs/wf0118_issuu, 1-52.
52. PETCHSAWANG, P. ve DUCHON, D. (2012). “Workplace spirituality, meditation, and Work Performance”, *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 9(2): 189-208.
53. PICCOLO, R. F., GREENBAUM, R., HARTOG, D. N. D. ve FOLGER, R. (2010). “The Relationship Between Ethical Leadership and Core Job Characteristics”, *Journal of Organizational Behavior*, 31(2-3): 259-278.
54. POLATCI, S. (2011). Psikolojik Sermayenin Performans Üzerine Etkisinde İş Aile Yayılımı ve Psikolojik İyi Oluşun Rolü. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
55. POLATCI, S., Baygın, E. ve Sobacı, F. (2020). “Adil Dünya İnancı ile İş Performansı Arasındaki Etkileşim: Aracı Değişken Olarak Yaşam Tatmini”, *Journal of Organizational Behavior Review*, 2(2): 217-232.
56. RICH, B. L., LEPINE, J. A. ve CRAWFORD, E. R. (2010). “Job Engagement: Antecedents and Effects on Job Performance”, *Academy of Management Journal*, 53(3): 617-635.
57. ROSSO, B. D., DEKAS, K. H. ve WRZESNIEWSKI, A. (2010). “On the Meaning of Work: A Theoretical Integration and Review”, *Research in Organizational Behavior*, (30): 91-127.
58. ROTUNDO, M. ve SACKETT, P. R. (2002). “The Relative Importance of Task, Citizenship, and Counterproductive Performance to Global Ratings of Job Performance: A Policy-Capturing Approach”, *Journal of Applied Psychology*, 87(1): 66.
59. SCROGGINS, W. A. (2008). “The Relationship Between Employee Fit Perceptions, Job Performance, and Retention: Implications of Perceived Fit”, *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 20(1): 57–71. doi:10.1007/s10672-007-9060-0
60. SPREITZER, G. M. (1995). “Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation”, *Academy of Management Journal*, 38(5): 1442–1465. doi:10.5465/256865

61. STEGER, M. F. (2017). "Creating Meaning and Purpose at Work", The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Positivity and Strength Based Approaches at Work, 60-81.
62. STEGER, M. F., DIK, B. J. ve DUFFY, R. D. (2012). "Measuring Meaningful Work: The Work and Meaning Inventory (WAMI)", Journal of Career Assessment, 20(3): 322-337.
63. ŞANLI, O. (2020). "Keynesyen Model Bağlamında Covid-19 Pandemisinin Küresel Ekonomiye Muhtemel Etkileri: ABD ve Çin Ekonomileri Üzerine Bir Araştırma", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5): 597-634.
64. TABACHNICK B. G. ve LINDA S. F. (2001). Using Multivariate Statistic. Fourth Edition, Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
65. THOMAS, K. W. ve VELTHOUSE, B. A. (1990). "Cognitive Elements of Empowerment: An "Interpretive" Model of Intrinsic Task Motivation", Academy of Management Review, 15(4): 666-681.
66. TONG, L. (2018). "Relationship Between Meaningful Work and Job Performance in Nurses", International journal of Nursing Practice, 24(2): 1-6.
67. VAN SCOTTER, J., MOTOWIDLO, S. J. ve CROSS, T. C. (2000). "Effects of Task Performance and Contextual Performance on Systemic Rewards", Journal of Applied Psychology, 85(4): 526-535. doi:10.1037/0021-9010.85.4.526
68. VISWESVARAN, C. ve ONES, D. S. (2000). "Perspectives on Models of Job Performance", International Journal of Selection and Assessment, 8(4): 216-226.
69. WAN WINGERDEN J. ve VAN DER STOEP J. (2018). "The motivational potential of Meaningful Work: Relationships with Strengths Use, Work Engagement, and Performance", PLoS ONE 13(6): e0197599. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197599>
70. WOODS, S. A. ve SOFAT, J. A. (2013). "Personality and Engagement at Work: The Mediating Role of Psychological Meaningfulness", Journal of Applied Social Psychology, 43(11): 2203-2210.
71. WRZESNIEWSKI, A. ve DUTTON, J. E. (2001). "Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of their Work", Academy of Management Review, 26(2): 179-201.
72. YILDIRIM, Ü.B., TAŞ, M. A. ve ÇİÇEK, H. (2021). "İşin Anlamlılığının İşten Ayrılma Niyetiyle İlişkinde İş Stresinin Aracılık Rolü: Havaalanı Yer Hizmeti Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma". Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 51: 277-306
73. YILMAZ, H. ve POLATCI, S. (2018). "Örgütsel Adalet Algısı ve Personel Güçlendirmenin İş Performansına Etkisi: Örgütsel Sinizmin Rolü", International Journal of Social Science, 1(2): 286-3

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN YÜRÜTME ERKİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM IN THE CONTEXT EXECUTIVE POWER

Abdulsemet YAMAN*, **Havva ÜNAL****

* Dr. Öğretim Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, abdulsemetyaman@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4290-8063

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, havvaunaltosun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3591-3080

ÖZ

İnsanların bir arada yaşama isteği birtakım ihtiyaçların giderilmesi ile karşılanır. Bu ihtiyaçlar güvenlik, adalet, özgürlük ve refah içinde yaşama isteğidir. Bunları sağlayacak araç ise devlettir. Devlet, bu ihtiyaçları sağlayabilmek için güç ve meşruiyeti ihtiva eder. Devleti yönetenlerin dolayısı ile gücü elinde bulunduranların keyfi davranışlarda bulunmasının önlenmesi için devlet gücü, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında paylaştırılmıştır. Bu erklerin birbirine bağlılıkları veya ayrılıkları ile birbirlerine göre konumlanışı hükümet etme sistemini belirler. Demokratik ülkeler kendi siyasal ve kültürel özelliklerine göre hükümet sistemlerini oluşturma ve geliştirme arayışı içerisinde. Ülkemiz de bu arayış içerisinde olmuş, meşruti monarşi, parlamenter sistem gibi hükümet etme sistemlerini uygulamış ve nihayet cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini geliştirmiştir. Bu çalışmada yeni bir yapı ve uygulamaya işaret eden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, yürütme erki bağlamında incelenmiştir. Yeni sistemin, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında ne düzeyde ve nasıl bir ayırım öngördüğü, bu ayırım içerisinde yürütme erkinin hangi kurumlarca, hangi araçlarla, ne ölçüde gerçekleştiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hükümet Sistemleri, Cumhurbaşkanı, Yürütme Erki, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi.*

Jel Kodları: *H1, H10, H11*

ABSTRACT

The desire of people to live together is met by meeting a number of needs. These needs are desire to live in security, justice, prosperity and freedom. The means to provide these is state. The state contains the power and legitimacy to meet these needs. State power is divided between legislative and judicial powers in order to prevent arbitrary behaviors of those governing the state and those holding powers. The interdependence or separation of these Powers and their positioning to each other determine the governmental system. Democratic countries are in search of forming and developing their government systems according to their own political and cultural characteristics. Our country also has been in this guest; has implemented governmental systems such as constitutional monarchy, parliamentary system and finally developed presidential government system. Which points to a new structure and application, has been examined in the context of executive power and it has been tried to explain to what level and how the new system foresees distinction between the legislative, executive and judicial powers and to what extent by which institutions and in what ways the executive power is realized within this distinction.

Keywords: *Government Systems, President, Executive Power, Presidential Government System.*

Jel Kodları: *H1, H10, H11.*

1. GİRİŞ

Güçler ayrılığı ilkesi, küresel ölçekte demokratikleşme sürecinin temel adımı olarak hayata geçirilmiştir. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin, tanım, yapı ve işleyiş olarak birbirlerinden ayrılması anlamına gelen güçler ayrılığının pratikte nasıl uygulanacağı ise, ülkelerin yönetim şekillerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin söz konusu erklerin keskin çizgilerle, ayrıldığı sistem olarak tanımlanan başkanlık sisteminin karşısında, erkler ayrılığının daha esnek bir yapıda seyrettiği, yumuşak bir ayrımın söz konusu olduğu parlamenter sistem yer alır. Bu iki sistem içerisinde parlamenter yapıya daha yakın olmakla birlikte, erkler ayrılığının iki kutbun ortasında konumlandırılabilen özelliği ile yarı-başkanlık sistemi bulunmaktadır. Söz konusu ayrım içinde özellikle yürütme erkinin sahip olduğu haklar ve sorumluluklar, sistemlerin demokratikleşme sürecinde nerede konumlandığının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti politik arenasını siyasi tarihi boyunca, güçler ayrılığı temelli tartışmalara sahne olmuştur. Birçok ülke gibi demokrasi, çoğulculuk ve istikrar gibi çağdaş siyasal hedeflere ulaşmada, yasama, yürütme ve yargı erklerinin yapı ve işleyişlerinin önemine binaen, söz konusu ayrımın en iyi şekilde gerçekleşmesi için gereken adımları atma çabasında olagelmıştır. 24 Haziran 2018 tarihinde resmi olarak yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi bu çabanın bir uzantısıdır.

Bu gelişmeden yola çıkarak bu çalışmanın amacı, ana akım medya organları tarafından “Türk Tipi Başkanlık Sistemi” olarak da adlandırılan ve böylelikle “melezliğine” vurgu yapılan yeni bir yapı ve uygulamaya işaret eden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ni, yürütme erki bağlamında anlamaya çalışmaktır. Böylece çalışma, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında ne düzeyde ve nasıl bir ayrım öngördüğü, bu ayrım içerisinde yürütme erkinin hangi kurumlarca hangi araçlarla, ne ölçüde gerçekleştirileceğini anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç, çalışmanın kapsamını Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde erkler ayrılığı içerisinde yürütme erkinin ne düzeyde ve nasıl işlediği konusu ile sınırlandırmaktadır.

Araştırmada yöntem olarak, tarihsel var olan bir olay ya da durumu, olduğu gibi tanımlayan bir yöntem olan betimsel (Gökçe, 1999: 65-66; Karasar, 1982: 80) araştırma metodu kullanılmış, yazılı kaynaklar taranarak bilgi toplanmış ve elde edilen veriler çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmaya konu olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde yürütme erkine yönelik bilgiler temin edilerek detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bu çalışmanın önemini iki boyutta değerlendirmek mümkündür. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin hem teorik olarak literatürde hem de uygulama olarak siyaset sahnesinde yer alışı çok yakın bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu yüzden sistemin her boyutuyla incelenmesine ve anlaşılmasına duyulan ihtiyaç büyük ve acildir. Bir ülkede benimsenen kuvvetler ayrılığına ilişkin yapı ve işleyiş, o ülkenin hükümet sisteminin anlaşılmasında büyük rol oynamaktadır. Özellikle iktidarın yürütme erki ile kurduğu ilişki, sistemin anlaşılmasında kilit rol oynamaktadır. Bu anlamda bu çalışma öncelikli olarak, konusu, amacı, yöntemi ve materyalleri ile bu genç sisteme ilişkin daha ayrıntılı değerlendirmeler yapılmasına ve sistemin yürütme erki bağlamında daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. İkinci olarak konuya ilişkin literatürün henüz sınırlı olması dolayısıyla bu çalışmanın ilgili literatüre katkıda bulunması arzulanmaktadır.

2. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE YÜRÜTME

1982 anayasasının 2017 değişikliği öncesinde tasarlanmış olduğu parlamenter sistemde yürütme erki çift başlı bir yapıdaydı. Yürütmede hem devletin başı hem de yürütmenin başı

olarak Cumhurbaşkanı sorumsuz kanadı temsil ederken, başbakan ve bakanlardan oluşan hükümet ise karşı imza kuralı gereği sorumlu kanadı temsil etmekteydi. 2017 değişikliğinden sonra getirilen yeni sistemde başbakanlığın kaldırılması sonucunda cumhurbaşkanı yürütme yetkisinin tek sahibi olmuştur.

Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanlar ve üst düzey kamu görevlilerinin atanması ve yine bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görev ve yetkilerinin belirlenmesi cumhurbaşkanının görev ve sorumluluğu kapsamına sokulmuştur. Ayrıca mevcut Anayasa'daki "Cumhurbaşkanı seçilen kişinin varsa partisiyle ilişkisi kesilir" hükmü de kaldırılmıştır. Böylece değişiklikle halk tarafından doğrudan seçilen cumhurbaşkanının içinden geldiği siyasal gelenekle ilişkisinin düzeyini belirleme imkânı doğmuştur. Bunun dışında cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun da genişletilmesi söz konusudur (Miş ve Gülener, 2017: 9).

Anayasanın "Yürütme yetkisi ve görevi" başlıklı 8. maddesine göre; "Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir." Ancak Özbudun'a göre yürütme yetkisinin tek başına Cumhurbaşkanıya verilmesi, Cumhurbaşkanı'nın bu yetkiyi tek başına kullanacağı anlamına gelmemektedir (Özbudun, 2018: 297).

3. CUMHURBAŞKANI

3.1. Seçimi

Cumhurbaşkanının seçimi hem anayasanın 101. maddesinde hem de 6721 sayılı Cumhurbaşkanı Seçim Kanununda düzenlenmiştir. Anayasanın 101. Maddesine göre Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından, doğrudan halk tarafından seçilir.

Gözlere göre bir kişinin kırk yaşına girmiş olması cumhurbaşkanı seçilmek için yeterli değildir. Anayasanın açık hükmüne göre kırk yaşını doldurmuş olması gerekmektedir (Gözler, 2018: 758).

Anayasanın hükmüne göre cumhurbaşkanı olabilmek için milletvekili seçilebilme yeterliliğine sahip olunması gerekmektedir. Bu yeterliliği belirleyen ölçütler yine anayasanın 76. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir; En az ilköğretim mezunu olmayanlar, kısıtlılar, askerlikle ilişkisi olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Ancak anayasanın 116.maddesi "Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir." hükmü ile bu duruma istisna getirmektedir.

Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Cumhurbaşkanlığına, siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüz bin seçmen aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday, Cumhurbaşkanı seçilir. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday, Cumhurbaşkanı seçilir. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin herhangi bir nedenle seçime katılmaması halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların salt çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilir. Oylamada, adayın geçerli oyların çoğunluğunu alamaması halinde sadece Cumhurbaşkanı seçimi yenilenir. Seçimlerin tamamlanamaması halinde, yenisi göreve başlayıncaya kadar mevcut Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminde iki turlu çoğunluk sisteminin benimsenmiştir (Turan, 2018: 57). Belirtmek gerekir ki tek turlu bir seçim adayların düşük bir oy oranıyla seçilebilme ihtimalini içerisinde barındırır. Bu durum seçilen kişinin demokratik meşruluğunun sorgulanmasına sebebiyet verebilir. Yine bu durum siyasi parçalanmalara ve siyasi kutuplaşmalara yol açabilir. İki turlu seçim modelinde ise genelde ilk turda en çok oy alan iki aday kalmaktadır. Bu durumda siyasi kutuplaşma ve parçalanma durumu en aza ineilmektedir (Miş ve Duran, 2017: 11-12).

3.2. Yürütme Yetkisi ve Görevi

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri anayasanın 8. ve 104. maddelerinde düzenlenmiştir. 8. maddeye göre yürütme yetkisi ve görevi, cumhurbaşkanı tarafından, anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir (www.tbb.gov.tr, 2019). Anayasaya ve kanunlara uymak şartıyla yürütme ile ilgili bütün yetki ve görevler cumhurbaşkanına verilmektedir. Yani cumhurbaşkanı yürütme organının genel karar organıdır. Yürütme ile ilgili zikredilecek bütün yetki ve görev cumhurbaşkanına aittir (Gözler, 2018: 784).

Anayasanın 104 maddesinde göre Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri şu şekilde sayılmıştır (www.tbb.gov.tr, 2019):

- “Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir.
- Cumhurbaşkanı, devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milleti’nin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder.
- Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapar.
- Ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise mesaj verir.
- Kanunları yayımlar.
- Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir.
- Kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açar.
- Cumhurbaşkanı yardımcılarını atar ve görevlerine son verir.
- Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler.
- Yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyeti’nin temsilcilerini gönderir, Türkiye Cumhuriyeti’ne gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul eder.

- *Milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayımlar.*
- *Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunar.*
- *Milli güvenlik politikalarını belirler ve gerekli tedbirleri alır.*
- *Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil eder.*
- *Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verir.*
- *Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle kişilerin cezalarını hafifletir veya kaldırır.*
- *Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir.*
- *Cumhurbaşkanı, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir.*
- *Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer.*
- *Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.”*

3.2.1. Temsil Yetki ve Görevi

Cumhurbaşkanı devletin başı olması sebebiyle ülkeyi temsil yetkisine sahiptir. Bu yetkiye dayanarak devletin ve milletin birlik ve beraberliğini temsil eder. 1982 anayasasının 104. Maddesine göre “Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder” şeklinde hüküm altına alınmıştır. “Bilhassa dış ilişkiler bakımından cumhurbaşkanının devleti temsil yetkisi kanıksanmış bir durumu yansıtmaktadır” (Coşkun ve Davut, 2019: 199-200).

Yine anayasanın 104. Maddesinde, “Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder” denilerek temsil yetkisi ile, anayasanın uygulanması, devlet organlarının düzenli ve uyumlu şekilde çalışmasından dolayı izleme görevi ve de yetkisi bulunmaktadır (Coşkun ve Davut, 2019: 200).

3.2.2. Meclise Mesaj Verme Yetkisi

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, cumhurbaşkanının bütçe kanun tasarısı haricinde meclise kanun teklif edebilme yetkisi bulunmamaktadır. Ancak cumhurbaşkanının, gerek duyması halinde, meclis yasama yılının ilk gününde Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasını yapabilir. Bu konuşmada, ülke iç ve dış siyaseti konusunda meclise yön verebilir. Bu yetkiyi kullanarak belli bir konuda kanun çıkarılması isteğini meclise bildirebilir (Ertaş, 2018: 285).

“Kati kuvvetler ayrılığının uygulandığı sistemlerin önemli sonuçlarından biri, yasama ve yürütme arasındaki etkileşimi sağlayan araçların sayısının azlığıdır. Kanun teklifinde bulunma yetkisi olmayan cumhurbaşkanı ile yasama organı arasındaki etkileşimi artırma

çabasına hem de yürütme ile yasama arasında var olan katı ayrılığın yumuşatılmasına hizmet edecek bir araç olarak düşünülebilir” (Gülener ve Miş, 2017: 17).

3.2.3. Kanunları Geri Gönderme Yetkisi

Bilindiği gibi devlet başkanları hemen hemen her ülkede kanunların yayınlanması konusunda, veto, geciktirici veto ve geri gönderme gibi yetkileri bulunabilir. Öncelikle bu kavramların ne olduğunu bilmemiz gerekir (Metin, 1996: 117).

Anayasa hukukuna göre “veto”, devlet başkanı tarafından bir kanunun onaylanmaması durumudur. Geciktirici vetoyla karıştırılmaması için bu yetkiye “mutlak veto” yetkisi denilir. Bu yetki genelde monarşik yönetimlere sahip devletlerde bulunan bir yetkidir (Aliefendioğlu, 1988: 5). “Geciktirici veto” ise devlet başkanı tarafından kabul görmeyen kanunların parlamentoda yeniden görüşülmesi için, parlamentoya iadesini ifade eder. Parlatentonun yeniden görüşülmek için iade eden kanunları tekrar kabul etmek için normal kabul sayısından farklı olarak, nitelikli bir çoğunlukla aynı kanunu kabul etmesi gerekiyorsa geciktirici veto yetkisinden bahsedilir (Metin, 1996: 117). “Geri gönderme” yetkisi ise geciktirici vetodan farklıdır. “Çünkü kanun metni, parlamentoda kabul edildiği anda kanunlaşmıştır. Devlet başkanının uygun bulmayarak geri göndermesi karşısında, parlamento aynı metni herhangi bir nitelikli çoğunluk koşulu aranmaksızın tekrar oylayıp kabul ederse, bunun devlet başkanınca imzalanması zorunludur” (Teziç, 1991: 101-102).

3.2.4. Olağanüstü Hal İlan Edebilme Yetkisi

Olağanüstü hal (OHAL); tabii afet ve ağır ekonomik bunalım ile şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle yurdun bir bölümü veya tamamında kamu düzenini yeniden tesis etmek için ilan edilen olağanüstü yönetim usulüdür (www.anayasahukuku.net, 2019).

1982 anayasasında 2017 değişikliği öncesi Anayasanın “Olağanüstü Hal Yönetim Usulleri” kenar başlıklı 119. maddesinde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kurulunun yetkisinde bulunan Olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilan etme yetkisi, değişiklikten sonra yalnızca Cumhurbaşkanı verilmiştir.

“2017 yılı Anayasa değişiklikleri ile OHAL ilan edebilme yetkisine sahip olan kişi cumhurbaşkanıdır. Nitekim Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların bu yönde bir yetkisi söz konusu değildir” (Tunç, 2018: 237). “Buna göre 119’uncu maddede de zikredilen sebeplerin gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit edecek kişi Cumhurbaşkanıdır” (Gözler, 2018: 937). İlan edilen olağan üstü halin onay makamı ise Türkiye Büyük Millet Meclisidir (Tunç, 2018: 238).

Değişiklikten sonra 119. Madde şu şekilde düzenlenmiştir;

Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun Baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

Olağanüstü hal ilanı kararı, verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15'inci maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir.

Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104'üncü maddenin on yedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Kanun hükmündeki bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur.

Savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanamaması hâli hariç olmak üzere; olağanüstü hâl sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi halde olağanüstü hallerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Olağanüstü hâl uygulaması çoğu demokratik ülke anayasasında var olan bir uygulamadır. Olağanüstü hal bir yürütme işlemi olduğu için ilan etme yetkisi de cumhurbaşkanına aittir. Olağanüstü hal ilanının meclis tarafından onaylanması ve Resmî Gazetede yayımlanması ve sürelerle ilgili düzenlemeler 119. madde yapılan değişiklikler içerisinde yer almamakta, bunlarla ilgili hükümler korunmaktadır (Türkiye Belediyeler Birliği, 2019: 26).

3.2.5. Seçimleri Yenileme Yetkisi

Parlamentar sistemin uygulandığı dönemde anayasanın 116. maddesine göre, Bakanlar Kurulunun, güvenoyunu alamaması ve güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırk beş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulmadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verirdi. Yine Başbakanın istifa etmesi üzerine kırk beş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırk beş gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verirdi.

Cumhurbaşkanına meclisi feshedebilme yetkisi, parlamenter hükümet sisteminin bir özelliğidir. 2017 değişikliğinden önce ülkemizde uygulanan parlamenter sistemde de bulunan bu özellik, belirli şartların gerçekleşmesi halinde cumhurbaşkanınca meclisin feshedilebilmesi mümkündü. 2017 değişikliğinden sonra cumhurbaşkanının meclisi tek taraflı olarak feshedebilme yetkisi kaldırılmıştır. Bunun yerine hem cumhurbaşkanına hem de meclise seçimleri karşılıklı olarak yenileyebilme yetkisi verilmiştir. "Giyotin Sistemi" olarak da bilinen bu uygulamada meclis veya cumhurbaşkanından herhangi birinin seçimleri yenileme kararı alması durumunda hem cumhurbaşkanlığı seçimi hem de milletvekili seçimleri yenilenecektir (Karatepe vd., 2019: 96).

Cumhurbaşkanı ve meclise verilmiş olan seçimleri yenileme yetkisi, yasama ve yürütme organları arasında çıkabilecek tikanlıkları gidermeye ve bu iki organın birbiriyle uyumlu çalışabilmesi için motive etme amacına yöneliktir. Ancak bu yetki sıklıkla başvurulacak bir yetki değildir. Çünkü seçimleri yenileyecek olan taraf aynı zamanda kendi görevine de son vermiş olacaktır (Bayraktar Durgun,2017: 4).

Seçimleri yenileyebilme yetkisinin kullanımı açısından cumhurbaşkanı için herhangi bir şart aranmamaktadır. Ancak seçimlerin meclis tarafından yenilenebilmesi için meclis üye tam sayısının beşte üçünün kararı gerekmektedir. Meclis için bu şartın konulmasının sebebi

olarak yetkinin keyfi kullanımını önlemeyi amaçladığını söyleyebiliriz. Çünkü mecliste bulunanların çoğunluğunun cumhurbaşkanıyla farklı bir siyasi gelenekten gelmesi halinde riskli sonuçları çıkarabilir (Gülener ve Miş, 2017: 11).

Seçimlerin yenilenmesinde dikkat edilmesi gereken başka bir husus, cumhurbaşkanının üçüncü defa seçilebilmesi ile ilgilidir. 2017 değişikliğinden sonra anayasanın 116. maddesinin üçüncü fıkrasında “Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir.” denilmektedir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının ikinci döneminde olası bir yenilme durumunda tekrar seçilebilmesi için bu yenilemeyi Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapması gerekmektedir.

3.2.6. Atamaya İlişkin Yetkileri

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütmenin tek sahibi konumunda olan Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine dayanarak, yardımcılarını, bakanları ve üst düzey kamu görevlilerini atayabilmektedir. Anayasanın 104. maddesinde “*Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları atar ve görevlerine son verir.*” ve “*Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir*” hükümleri bulunmakta olup aynı kanun maddesi bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceğini belirtmektedir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütme erkinin etkili olacak şekilde örgütlenmesi istendiği değişikliklerde kendini göstermektedir. Başkanlık sistemlerinde atanmış bir bakan (ya da diğer adıyla sekreter) yasamanın onaması halinde görev yapabilir. Ancak cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, cumhurbaşkanı tarafından atanmış cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları ve üst düzey kamu yöneticileri için meclisin onay şartı bulunmamaktadır (Alkan, 2018: 145). Buna göre, “*Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları, Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erecek. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları, Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olacaktır*” (Karatepe vd., 2019: 77-78).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütme yetkisi yalnızca cumhurbaşkanına tanındığı için bakanlar kurulu şeklinde bir örgütlenme bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı tarafından atanmış, cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları parlamenter sistemdeki gibi kabine oluşturmayacaklardır. Çünkü yardımcı ve bakanların cumhurbaşkanından bağımsız varlıkları, program ya da meclise karşı sorumlulukları bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları yalnızca cumhurbaşkanına karşı sorumludur (Karatepe vd., 2019: 78).

Üst düzey kamu görevlilerinin atanması yine cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile olmaktadır. Yürütmede etkililiğin sağlanması açısından getirilen düzenlemelerden biri de budur. Buna göre üst düzey kamu görevlilerinin atanmasıyla birlikte görevden alınması da yine cumhurbaşkanına aittir. Kamu görevlilerinin atanması yetkisi, başkanlık hükümet sisteminin mantığına uygun olarak yürütme erkinde tanımlanmıştır (Alkan, 2018: 145).

“*Karşılaştırmalı örnekler incelendiğinde birçok sistemde devlet başkanının üst düzey kamu yöneticilerini atama ve görevden alma yetkisi bulunmaktadır. Bunlar arasında büyükelçiler, valiler, Merkez Bankası başkanı gibi birçok kamu görevlisi yer almaktadır. Bu örneklerde dikkat çeken önemli bir örüntü, başkanın yaptığı atamaların yasama organının onayı ile gerçekleştirilmesidir*” (Gülener, 2016: 17-19). Ancak cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde meclis onay şartı bulunmamaktadır.

Üst düzey kamu görevlilerinin atanmasına ilişkin 10 Temmuz 2018 Tarihli ve 30474 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan, 3 numaralı, “Üst Düzey Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum

ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanı Kararnamesi” ile hangi kadro, pozisyon ve görevlere atama yapılacağı belirtilmiştir. Buna göre;” bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (I) sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanı kararıyla, (II) sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanı onayı ile atama yapılır. Bu cetvelde sayılmayan kadro, pozisyon ve görevlere, ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı, bakan veya atamaya yetkili amirler tarafından atama yapılır. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakan bu yetkisini alt kademedeki yöneticilere devredebilir.”

3.2.7. Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi

“Cumhurbaşkanının yürütme alanı ile ilgili yönetsel kararname çıkarması başkanlık uygulamasının rutinlerindedir ve dünyada yaygın olarak başvurulan bir yetkidir. Çünkü Cumhurbaşkanı yürütme alanından sorumlu olmak üzere halk tarafından doğrudan seçildiğinden, yürütme alanında düzenleme, atama ve yapısal yeniden düzenlemeler yapma gibi yetkilere sahip olması gerekir” (Bayraktar Durgun, 2017: 5). Buna göre cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de kanunların uygulanmasını sağlamak ve kanunlara aykırı olmamak şartıyla, cumhurbaşkanının düzenleyici işlem yapma yetkisi bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi de cumhurbaşkanının kararname çıkarabilme yetkisidir.

3.3. Cumhurbaşkanına Vekillik Etme

Bilindiği üzere Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminden önceki uygulamada Cumhurbaşkanına Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı vekalet etmekteydi. 2017 yılı anayasa değişikliğinden önce anayasanın 106. maddesi “Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar, ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.” şeklindeydi.

Cumhurbaşkanı Hükümet Sisteminde ise Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenden dolayı boşalması halinde seçimlere kadar cumhurbaşkanı yardımcısı, cumhurbaşkanına vekâlet edecek ve cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanacaktır. Bunun dışında cumhurbaşkanının hastalanması veya yurt dışına çıkması gibi (geçici) sebeplerle görevini yerine getirememesi durumlarında da yerine cumhurbaşkanı yardımcısının vekâlet etmesi planlanmaktadır.

“Yeni anayasa değişikliği ile bir veya daha fazla cumhurbaşkanı yardımcısı atanabilmektedir. Herhangi bir nedenle cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde 45 gün içinde yenisi seçilinceye kadar, cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekalet edecektir. Ancak Birden fazla cumhurbaşkanı yardımcısının olması halinde kimin vekalet edeceği sorusunun cevabı anayasada yer almamaktadır” (Akçakaya, Özdemir, 2018: 930).

10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin 18. maddesinde “Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, yenisi seçilinceye kadar en yaşlı Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekalet eder ve cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.” denilmektedir.

3.4. Siyasi Parti Liderliği

Anayasanın 101. maddesinde “Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.” hükmü kaldırılmak suretiyle cumhurbaşkanının partili olabilmesinin önü açılmıştır.

Anayasanın 101. Maddesinde yapılan bu değişiklik ile halkın doğrudan seçmiş olduğu cumhurbaşkanının, içinden gelmiş olduğu siyasal gelenekle ilişki düzeyinin belirlenmesinin önü açılmış oldu (Gülener ve Miş, 2017: 9). Bu değişiklik sayesinde isteyen cumhurbaşkanı, partisinin başkanı ya da üyesi olabilecek, isteyen de herhangi bir parti üyesi olmadan görevini yapabilecektir (Gülener ve Miş, 2017: 20).

Halk tarafından doğrudan seçilmiş bir devlet başkanının, partisiyle olan ilişkisinin kesilmesi bu şekilde görev yapması hem demokratik ilkelere hem de siyasi gerçekle bağdaşmaz. Başkanlık sisteminde veya parlamenter sistemlerde devlet başkanlığına aday olan bir kişinin hem seçimlerde başarılı olması hem de hükümet etme konusunda başarılı olması, bir siyasi partinin desteğini mutlak bir ihtiyaç haline getirmektedir (Bayraktar Durgun, 2017: 4).

“İlke olarak “tarafsızlık” ilkesi sembolik yetkilere sahip devlet başkanının olduğu saf parlamenter sistemler için uygundur. Başkanlık sistemlerinde tarafsız olmak, partisiz olmak değil seçmenin bütününe hizmet etmek anlamındadır” (Bayraktar Durgun, 2017: 4). *“Kaldı ki, siyasi tutum ve davranışları daha yakından incelendiğinde hiçbir parlamenter sistemde cumhurbaşkanlarının partili olmak anlamında gerçekten tarafsız olduğu söylenemez”* (Karatepe vd., 2019: 81).

Cumhurbaşkanının, partisi ile olan ilişkisinin kesilmesi uygulaması, hem cumhurbaşkanı olacak kişinin “düşünce ve ifade hürriyetine” hem de demokratik hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmaz. Anayasaya böyle bir hükmün konulması, *“düşünce ve ifade hürriyeti yanında siyaset yapma hakkının da bizzat Anayasa eliyle ihlal edilmesi”* anlamına gelmektedir. Demokratik, sosyal ve hukuk devleti iddiasında olan bir devletin, cumhurbaşkanının, demokratik haklardan olan siyaset yapma hakkını elinden alması ve demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan siyasi partilerle ilişkiden mahrum bırakması, *“demokratik ve hukuk devleti”* ilkesini ihlal edilmesi olarak belirtilir (Karatepe vd., 2019: 82).

3.5. Sorumluluğu

Parlamenter hükümet sistemlerinde, yürütme erki iki başlı olarak tasarlanmıştır. Bu sistemde Cumhurbaşkanı siyasi açıdan sorumsuz iken, bakanlar kurulu yürütme organının sorumlusu kabul edilir. Başkanlık sistemlerinde ise durum farklıdır. Başkan yürütmenin tek sahibi olması ayrıca halk tarafından doğrudan seçilmiş olması sebebiyle hem siyasi açıdan hem de diğer konularda sorumluluğunun olmasını gerekli kılmaktadır. Bu sorumluluk ise cezai sorumluluk şeklinde kendini göstermektedir. Hatta bazı durumlarda, başkanın feshine imkân sağlayan “denge ve denetleme” aracı olduğu da düşünülmektedir. “Suçlandırma (impeachment)” olarak da ifade edilen bu uygulama anayasamızın 105. maddesinde düzenlenmiştir (Gülener ve Miş, 2017: 14). Bu maddeye göre;

“Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.”

“Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir.”

“Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay

içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer. Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır. “

Cumhurbaşkanının görevi esnasında işlediği bir suçtan dolayı yargılanması için Yüce Divana gönderilmesi durumunda aranan, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye sayısının dörtte üç çoğunluğunun düşürülerek üçte ikiye getirilmesi, cumhurbaşkanının yargılanabilmesi hususunda gerçekleştirilen bir düzenlemedir. Yapılan bir diğer düzenleme ise, “...Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz.” hükmünün konulmasıdır. Bu yasaklama ile cumhurbaşkanı, aleyhine soruşturma açılması görüşmelerini yapan meclise karşı seçimleri yenileyebilme seçeneğini, bir araç olarak kullanabilir. Bu sayede yüce divana sevkini önleyebilirdi (Gül, 2017).

“Cumhurbaşkanı ile birlikte yürütme görevini yerine getirecek olan cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar da aynı şekilde cezai sorumluluğa sahiptir” (Bayraktar Durgun, 2017: 4-5).

3.6. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

1982 anayasasının ilk halinde yürütmeye verilen üç tür düzenleyici işlem yetkisi vardır. Bunlar; Kanun hükmünde kararname, tüzük ve yönetmeliktir. 2017 anayasa değişikliği ile kanun hükmünde kararname ve tüzük kaldırılmış olup bunların yerine cumhurbaşkanlığı kararnameleri adı altında yeni bir düzenleyici işlem tesis edilmiştir (Özbudun, 2018: 245).

Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan ve yürütmeye ilişkin konuları içeren, tek taraflı idari işlem türüdür. Bu yetki sadece cumhurbaşkanına ait olmakla birlikte, bu yetkiyi kullanmak için başkaca bir makam veya organ onayı gerekmez (Gözler, 2018: 290). *“Cumhurbaşkanı bu düzenleyici işlemleri yapma yetkisini doğrudan Anayasadan almaktadır” (Özbudun, 2018: 245).* Çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Resmi Gazetede yayımlanır.

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yalnızca yürütme alanına ilişkin konularda ve sosyal ekonomik haklar alanında düzenleme yapılabilir. Temel haklar, kişi hakları, siyasi haklar ve hakkında kesin kanun hükmü bulunan konular cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin düzenleme yapamayacağı konulardır (Söyler, 2018: 248). Cumhurbaşkanlığı kararnameleri olağan dönem ve olağanüstü dönemlerde çıkarılabilir.

3.6.1. Olağan Dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

Anayasa'nın 104'üncü maddesinde *“Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez.”* denilmektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yürütmeyle ilgili konularda çıkarılabilir. Böyle olmakla birlikte anayasa, yürütmeyle ilgili konuların ne olduğunu açıkça belirtmemektedir. Ancak birtakım konuların cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Akyılmaz, 2019: 193).

Anayasada cumhurbaşkanı kararnamesi ile düzenleneceği belirtilen konular şunlardır.

- *“Cumhurbaşkanının yürütme yetkisine ilişkin konular (Madde 104)”*
- *“Üst kademe kamu yöneticilerin atanmasına ilişkin konular (Madde 104)”*
- *“Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması (Madde 106).”*

- “Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri (Madde 108).”
- “Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri (Madde 118).”
- “Kamu tüzelkişiliğinin kurulması (Madde 123)”

Anayasanın 104. Maddesi, cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle, kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda düzenleme yapılamaz. Örneğin, anayasaya göre illerin kurulması ve kaldırılması kanun ile olur. Dolayısı ile cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile il kurulamaz veya kaldırılamaz. Yine anayasanın 104. maddesine göre kanunla açıkça düzenlenmiş bir konu içinde cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama, yürütme karşısında üstün bir konumdadır (Alkan, 2018: 140). Bu durumun göstergesinden birisi de cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümlerinin uygulanacağı anayasada belirtilmesidir. (Madde 104) Ayrıca anayasa göre “Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir.” Kararnameler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer.

Cumhurbaşkanı kararnamelerinin denetimini Anayasa Mahkemesi yapar. Anayasanın 148. Maddesine göre “Anayasa Mahkemesi, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler.”

3.6.2. Olağanüstü Dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

“Olağanüstü hal, devletin olağan hukuk kuralları ve uygulamalarıyla başa çıkmasına olanak bulunmayan afet, ayaklanma, savaş gibi olağandışı bir durumla karşılaşma halinde, bunu ortadan kaldırabilmek için başyurulan istisnai yönetim biçimidir” (Esen, 2008: 8).

Olağanüstü dönemler, anayasa ve kanunlarda önceden tanımlanmış dönemlerdir. Bu belirlenmiş dönemlerde insan hak ve özgürlüklerine yapılabilecek müdahaleler için yöntem, dayanak, görev ve yetkiler belirlenmiştir. Bu dönemler, olağanüstü halin ilanı ile beraber, geçerli olduğu konu, bölge ve süre boyunca, olağan dönem uygulamalarını askıya alır (Can ve Aktaş, 2017: 17).

Olağanüstü hal yönetimi anayasanın 119. Maddesine göre şu sebeplerin ortaya çıkması hallerinde ilan edilir;

- Savaş.
- Savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi.
- Seferberlik.
- Ayaklanma.
- Vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma.
- Ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması.
- Anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması.
- Şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması.
- Tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması.

Olağanüstü hâl ilan etme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Anayasanın 119. maddesine Cumhurbaşkanını göre yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere ilan edilebilir.

Olağanüstü hâl kararı, verildiği gün Resmi Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Meclis olağanüstü hâl süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104. maddenin on yedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen (Temel haklar, kişi hakları ve ödevleri, siyasi haklar ve ödevler hakkındaki) sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir.

Olağanüstü hallerde, cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle sınırlama olmaksızın temel haklara ve hürriyetler alanlarında da düzenleme yapılabilir. Durum böyle olmakla birlikte anayasanın 15. maddesinde belirtilen sınırlamalar, cumhurbaşkanlığı kararnamelerini de kapsamaktadır. Bu maddeye göre, “*milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemeli, düzenleme ölçülülük ilkesine uygun olmalı ve 2'nci fıkrada yer alan temel hak ve hürriyetleredokunulmamalıdır*” (Akyılmaz, 2019: 203).

Olağan dönem cumhurbaşkanlığı kararnameleri cumhurbaşkanınca çıkarılır. Resmi Gazetede yayımlanır ve ayrıca bir onay olmaksızın yürürlüğe girer. Ancak olağanüstü dönem cumhurbaşkanlığı kararnameleri, meclisin onayına tabidir. Savaş ve mücbir sebep durumlarında meclisin toplanamaması durumları hariç olmak üzere, meclisin, çıkarılan olağanüstü dönem cumhurbaşkanlığı kararnamelerini üç ay içerisinde görüşmek zorundadır. Yoksa anayasanın 119. maddesi devreye girer ve cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlüğünü kaybeder. (Bu duruma “*zımnî ilga*” ismi verilebilir) (Akyılmaz, 2019: 203).

“*Olağanüstü hallerde ve savaş halinde çıkartılacak Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanun hükmünde olduğu (Md. 119/6) ve bunların şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılıkları iddiasıyla Anayasa Mahkemesine dava açılmayacağı (Md. 148/1) hükmüne bağlanmıştır. Dolayısıyla olağanüstü hal döneminde çıkartılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Anayasa Mahkemesinin denetimi dışında tutulmuştur*” (Boztepe, 2018: 389).

3.7. Cumhurbaşkanını Yardımcıları

Başkanlık hükümet sistemlerinde, başkanlık ofisinin en önemli makamlarından birisi başkan yardımcılığı makamıdır. Bunun en önemli nedeni, başkanlık makamının boşalması durumunda, ona vekalet edecek kişinin, başkanın bütün yetkilerine sahip olacak olmasıdır (Gülener ve Miş, 2017: 15).

Başkanlık sistemlerine baktığımız zaman, başkan yardımcılarının farklı şekillerde göreve geldikleri görülmektedir. Başkanlık sisteminin en saf örneği olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki başkanlık sisteminde, başkan yardımcısı seçimle işbaşına gelir. Başkanlık seçimlerinde halk hem başkanı hem de başkan yardımcısını seçmektedir. Bir diğer başkanlık sisteminin uygulandığı ülke olan Venezuela'da ise başkan yardımcısı, seçimle değil, doğrudan başkan tarafından atanır. Bununla birlikte başkanlık sisteminin uygulandığı fakat başkan yardımcılığının olmadığı ülkeler de bulunmaktadır. Şili ve Meksika gibi ülkeler örnek olarak gösterilebilir (Yayla, 2015).

Ülkemizde uygulanan cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise cumhurbaşkanı yardımcılarını, cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. (Gözler, 2018: 11). Cumhurbaşkanını yardımcılarının, atama ile göreve getiriliyor olmasının nedeni olarak iki sebep sıralayabiliriz. Bunlardan birincisi, yürütmede ayrı bir vesayet makamının ortaya çıkmasını

engellemektir. İkincisi ise yardımcılık konusunda yetersiz ve başarısız olan kişilerin kolayca değiştirilebilmektir (Demirhan, vd., 2016: 414).

Cumhurbaşkanı yardımcılığı ile ilgili olarak belirtilmesi gereken bir husus cumhurbaşkanı yardımcılığının sayısı ile ilgilidir. Diğer başkanlık sistemlerinde tek bir başkan yardımcısı bulunmakta iken cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde birden fazla cumhurbaşkanı yardımcılığının atanmasına imkân verilmiştir (Gülener ve Miş, 2017: 15).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemindeki düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması durumunda, yenisi seçilinceye kadar cumhurbaşkanı yardımcısı, cumhurbaşkanına vekâlet edecektir. Üstelik cumhurbaşkanının sahip olduğu bütün yetkileri de kullanabilecektir.

Anayasanın 106 maddesine göre, Cumhurbaşkanı yardımcıları göreve başlamak için Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde ant içerler. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atanırsa meclis üyelikleri son bulur.

Cumhurbaşkanı yardımcılarının sorumluluğu da yine aynı kanun maddesinde düzenlemiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcıları hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.

Bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da yukarıda sayılan hükümler uygulanabilir.

“Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanın, seçilmeye engel teşkil eden bir suçtan dolayı Yüce Divanda mahkûm olması durumunda görevleri sona erer. Görevleriyle alakalı olmayan suçlardan dolayı da sorumludurlar ancak yasama dokunulmazlıkları mevcuttur” (Alkan, 2017).

3.8. Bakanlıklar

1982 anayasasının 2017 değişikliğinden önceki 109. maddesine göre göre, bakanlar, başbakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmak şartıyla meclis dışından seçilir, cumhurbaşkanı tarafından ise ataması yapılırdı. Bakanların görevlerine son verilmiş biçimi de yine başbakanın önerisi üzerine cumhurbaşkanı tarafından atanırdı. Anayasanın 112. maddesinde ise bakanların sorumluluğu düzenlenmiş ver her bakanın, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden dolayı, başbakana karşı sorumlu olacağı belirtilmiştir.

2017 anayasa değişikliğinden önce bakanlar, başında buldukları teşkilatın en üst yetkilisi konumunda olmakla birlikte, aynı zamanda “yürüttüğü kamu hizmeti alanında devlet tüzel kişiliğinin” temsilcisiydiler (Çakır, 2019: 41). Bakanlar, yasama görüşmelerine katılma ve yasama görüşlerini yönlendirme ve özellikle meclise sundukları kanun tasarıları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne etki edebilmekteydiler (Tanör, 2007: 30). Bununla birlikte anayasanın 115. maddesine göre, “Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştay’ın incelemesinden geçirilmek şartıyla” tüzük çıkarabilmekteydi. Tüzükler Cumhurbaşkanı tarafından imzalanır, kanunlar gibi yayınlanırdı.

1982 anayasasında 2017 yılında yapılan değişiklikle birlikte bakanlar kurulunun düzenlendiği 109. madde ve tüzüklerin düzenlendiği 115. madde yürürlükten kaldırılmıştır. Bakanlara ilişkin düzenlemelere ise anayasanın 106. maddesinde yer verilmiştir. Bu maddeye göre “*Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkan tarafından atanır ve görevden alınır.*” Buna göre, bakanların atanmasında tek yetkili cumhurbaşkanıdır. Bu durumu, yürütme erkinin monist (tekli) olarak düzenlenmesi neticesinde, başbakanın olmamasının ve bakanlar kuruluna ait yetkilerin cumhurbaşkanına devredilmiş olmasının bir sonucu olarak görebiliriz. Aynı madde hükmü aynı zamanda bakanlıkların sorumluluğunu da düzenlemektedir. Buna göre “*Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur.*” Yine 106. maddeye göre “*Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.*” Böylece daha önce kanunla kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenen bakanlıklar, artık cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenecektir.

Daha önceki paragraflarda ifade edildiği üzere yeni sistemle birlikte bakanların konumlarıyla ilgili olarak anayasa hükümlerinde önemli değişiklikler olmuştur. Artık başbakanlık makamı bulunmadığı için, bakanların atanması Cumhurbaşkanı tarafından yapılmakta ve yine Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınmaktadır. Bu konuda Cumhurbaşkanının bu yetkisini sınırlayan sadece bakan olacak kişinin milletvekili seçilme yeterliliğinin bulunup bulunmamasıdır. Ayrıca bakanlıkların kurulması ve kaldırılması, görev ve yetkilerinin düzenlenmesi artık cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenecek olması nedeniyle, hangi bakanların kurulacağı veya “Anayasa’da ismen geçenler dışında bakanlık kurulup kurulmayacağına” yalnızca cumhurbaşkanı karar verecektir (Çakır, 2019: 45). Bu bağlamda hali hazırda bulunan bakanlıklar şu şekildedir (www.dpb.gov.tr., Devlet Planlama Teşkilatı, 2019) :

- Adalet Bakanlığı
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- Dışişleri Bakanlığı
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
- Gençlik ve Spor Bakanlığı
- Hazine ve Maliye Bakanlığı
- İçişleri Bakanlığı
- Kültür ve Turizm Bakanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı

- Milli Savunma Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
- Tarım ve Orman Bakanlığı
- Ticaret Bakanlığı
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bakanların atanmasında, meslek grupları ve ilgi alanları dikkate alınacağından, kendi alanında uzman kişilerin seçilebilmesi durumu söz konusu olabilecektir. Yine atanacak kişilerin yasama faaliyetleri dışında çalışacak olması sebebiyle, bakanların daha etkin çalışabilmesine zemin hazırlayacaktır. Ayrıca, bakanların atanması, seçim faaliyetlerinden sonra olacağı için, sistem, bölgesel memnuniyeti sağlamak yerine hizmetlerin ülke geneline yayılmasına da ortam hazırlayacaktır. Yasama ve yürütme erklerinin ayrılmış olması sebebiyle, bakanların yasamada bulunmamasından ötürü, yürütme erkinin yasama tarafından denetimi daha etkili bir şekilde yerine getirilecektir (Yıldırım, 2017: 160).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yasa tasarısı kaldırıldığından Cumhurbaşkanı ve bakanlar yasa yapım süreci dışında kalmışlardır. Bu nedenle bakanlar doğrudan yasa teklif edememektedirler. Bakanların milletvekili olamaması da kanun yapım sürecinden tamamen çıktıklarını göstermektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bakanlar bir nevi bürokrat kimliği kazanmışlardır (Akman, 2019: 42).

Başkanlık sistemine baktığımızda yürütme yetkisi sadece başkana verilmiş olmasına rağmen, başkanın bu yetkiyi tek başına kullanamayacağı görüşü bulunmaktadır. Yürütme gücü, sadece başkanda olsa bile bu gücü, sekreterleri (bakanları), danışmanları ve diğer yürütmede görevli kişilerin katılımıyla birlikte kullanabilmektedir (Özbudun, 2011: 321). Nitekim Cumhurbaşkanlığı sisteminde de durum böyledir. 1 Numaralı “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde (Madde 1/3); “*Cumhurbaşkanı, yetkilerinden bir kısmını gerektiğinde sınırlarını yazılı olarak belirterek astlarına devredebilir. Ancak devrettiği yetkiyi, gerek gördüğünde kendisi de doğrudan kullanabilir.*” hükmü bulunmaktadır (30474 Sayılı Resmi Gazete, 10 Temmuz 2018).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte “*Cumhurbaşkanı, Devlet idaresinin bütünü ve birliğini temsil ve ifade edecek tek organ olarak, merkezi idarenin en üst makamı konumuna gelmiştir. Bakanlar ise, artık Devlet tüzel kişiliği temsil eden organlar değil; idare içinde yer alan bir yönetim kademesi, birim niteliğini taşıyan makamlar haline dönüşmüştür. Burada artık Cumhurbaşkanı ile Bakan arasında bir hiyerarşi ilişkisinin varlığından bahsedilebilecektir*” (Çakır, 2019: 46).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bakanların sorumluluğu ile ilgili iki durum söz konusudur. Buna göre, Bakanların görevleriyle ilgili olarak işlemiş oldukları suçlardan dolayı cumhurbaşkanının soruşturulmasındaki usul ve esaslar takip edilecektir. Görevleriyle ilgili olmayan suçlarından dolayı ise milletvekili dokunulmazlıklarına sahip olacaklardır (Duran & Miş, 2017).

4. SONUÇ

2017 anayasa değişikliği ile yüzyıldan fazla bir zamandır ülkemizde kullanılan parlamenter sistem, yerini cumhurbaşkanlığı sistemine bırakmıştır. Yeni sistemde parlamenter sistemden tamamen farklı bir hükümet sistemi benimsenmiştir. Başkanlık ve bakanlar

kurulu kaldırılmış ve yürütmenin bütün yetkileri tamamen cumhurbaşkanına verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerinden ayrıldığı, yasama ve yürütme organlarının halk tarafından doğrudan seçilerek oluşturulduğu, her iki erkin halka karşı sorumluluğunun bulunduğu, organlarının her ikisinin de seçimleri yenileyebilme yetkisine sahip olduğu bir sistemdir. Bu sistemde cumhurbaşkanı bir parti üyesi hatta partinin genel başkanı olabilmektedir. Bu nedenle cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi “partili cumhurbaşkanlığı sistemi” olarak da adlandırılmaktadır.

Siyasi iktidarlar, var olabilmek için, bir meşruiyet kaynağı aramak, düzenleme ya da uygulama gücünü bir yasaya bağlı kılmak zorundadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütmenin başı ve tek sahibi olan cumhurbaşkanı meşruiyetini halktan almaktadır. En azından parlamenter sistemde iki aşamalı olarak meclis tarafından seçilen yürütmeye göre meşruluğu daha fazla olacaktır.

Cumhurbaşkanının meclis yerine halk tarafından seçilmesi ile aynı zamanda parlamento içerisinde yaşanan hükümet kurma mücadeleleri de son bulmaktadır. Ayrıca yasama ve yürütme organlarının ayrı ayrı halk tarafından seçilmesi halkın bu sistemde hem yaşamayı hem de yürütmeyi performans açısından değerlendirebilmesine olanak sağlamaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden, yasama yürütme ve yargı erkleri birbirinden ayrılmaktadır. Öyle ki bir kişi seçimlerde ya sadece cumhurbaşkanı adayı ya da sadece milletvekili adayı olabilir. Bu durum sadece cumhurbaşkanı için değil aynı zamanda yürütme organında görev yapan bakanlar içinde geçerlidir. Parlamenter sistemin uygulandığı dönemde bakanlar milletvekilleri ile birlikte kanun teklif edebiliyorlardı. Cumhurbaşkanlığı sisteminde ise kanun teklif etmeye yalnızca milletvekilleri yetkilidir. Bundan böyle kuvvetler ayrılığı gereği olarak yasa yapma işlemlerinde bakanların dolayısıyla yürütmenin (bütçe kanunu hariç) herhangi bir faaliyeti bulunmayacaktır. Böylece meclis, yasa yapma ve yürütmeyi denetleme konularında daha etkin bir çalışma sergileyebilecektir.

Parlamenter sistemde yürütme organı yasama organından doğar ve onun bir türevidir. Başkanlık sisteminde ise durum farklıdır. Yasama ve yürütme erkleri ayrı ayrı seçilmektedir, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde ise başkanlık sistemine benzer bir yapı bulunmaktadır. Yasama organı ile yürütme organı ayrı ayrı seçilerek oluşturulmaktadır. Ancak başkanlık sisteminden farklı olarak, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütme organı ile yasama organının seçimleri aynı anda yapılmaktadır. Seçimlerin eş zamanlı olarak yapılmasının, sistem tıkanmalarının önüne geçmek, yasama ve yürütme organları arasındaki kilitlenmeleri ortadan kaldırmak amacı taşıdığı söylemek mümkündür. Ayrıca yasama ve yürütme seçimlerinin aynı günde yapılmasındaki amacın, bu iki erkin benzer siyasi görüşlere sahip olması, bu sayede erklerin birbirleri ile uyumlu bir şekilde çalışabilmesi amacını taşıdığı söylenebilir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanı ile Meclisin seçimleri yenileme yetkisi bulunmaktadır. Bu durumda Cumhurbaşkanı da Meclis de seçimlerin yenileme yetkisine sahiptir. Bu yetkinin kullanılmasının sonucu önemlidir. Çünkü seçimlerin yenilenmesine, ister cumhurbaşkanı isterse meclis karar versin, bu karar itibarıyla kendisinin de yenilenmesine karar vermiş olmaktadır. Seçimleri yenileyebilme yetkisinin kullanımı açısından cumhurbaşkanı için herhangi bir şart aranmamaktadır. Ancak seçimlerin meclis tarafından yenilenebilmesi için meclis üye tam sayısının beşte üçünün kararı gerekmektedir. Meclis için bu şartın konulmasının sebebi olarak yetkinin keyfi kullanımını önlemek olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü mecliste bulunanlarının çoğunluğunun cumhurbaşkanıyla farklı bir siyasi gelenekten gelmesi halinde riskli sonuçlar çıkabilir.

Cumhurbaşkanının seçimi için “*Mevcut düzenleme cumhurbaşkanı aday portföyünü oldukça geniş tutmuş, küçük partilerin ve seçmenlerin bir araya gelerek aday belirlemelerine imkân tanımıştır. Budüzenleme temsilde adalet duygusunu sağlamaya yönelik önemli bir düzenlemedir.*” Cumhurbaşkanının seçimi için iki turlu bir seçim sistemi benimsenmiştir. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday, Cumhurbaşkanı seçilir. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Belirtmek gerekir ki tek turlu bir seçim, adayların düşük bir oy oranıyla seçilebilme ihtimalini içerisinde barındırır. Bu durum seçilen kişinin demokratik meşruluğunun sorgulanmasına sebebiyet verebilir. Yine bu durum siyasi parçalanmalara ve siyasi kutuplaşmalara yol açabilir. İki turlu seçim modelinde ise genelde ilk turda en çok oy alan iki aday kalmaktadır. Bu durumda siyasi kutuplaşma ve parçalanma durumu en aza inebilmektedir.

Kurumsal açıdan bakıldığında zaman Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde üç temel özellik bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yasama erkinin üstünlüğüdür. İkinci temel özelliği, yürütme erkinin kendi alanında etkili olabilmesinin artırılması çabasıdır. Bu amaçla sistemde yürütme erkinin hızlı karar alabilmesi ve bu kararları uygulayabilmesi hedeflenmektedir. Sistemin son temel özelliği ise, sistemsel tıkanmaları önleyecek mekanizmaların bulunmasıdır. Cumhurbaşkanı yürütmeye ilişkin konularda kararname çıkarmaktadır. Ancak anayasanın kanunla düzenlenmesi gereken konularda yürütme kararname çıkaramaz. Üstelik kararname ile kanun arasında farklı hükümler bulunması durumunda kanunlar üstün kabul edilmekte ve kararname ile düzenlenmiş bir konuda meclis tarafından kanun çıkarılması kararnameyi geçersiz kılmaktadır. Bu durum yasamanın yürütmeden üstün olduğunun göstergesidir. Cumhurbaşkanlığı Sisteminde, yasama organının üstünlüğünü sağlayan bir başka unsur, Cumhurbaşkanına verilmiş olan veto yetkisinin düzenlenme şeklidir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama organı, belirli bir konuda Cumhurbaşkanının vetosunu rahatlıkla aşabilecek güçtedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanının yasama organının onayı olmadan yapabileceği işlemler bulunmaktadır. Bu durum yürütmenin etkililiğini artırmaya yönelik bir düzenleme olarak nitelenebilir. Bu işlemler, cumhurbaşkanının, cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları ve üst düzey kamu görevlilerini atayabilmesi gerektiğinde görevden alabilmesidir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde olası sistem kilitlenmelerini önlemek için üç mekanizmaya yer verildiği görülmektedir. Bunlar; “*eş zamanlı seçimlerin yapılması, bütçe konusunda yürütme ile yasama arasında bir anlaşmazlık durumunda bir önceki yıl onaylanan bütçenin yürürlüğe girebilmesine sistemin izin verebilmesi ve seçimlerin karşılıklı olarak yenilenebilmesidir.*”

Yürütmenin tek sahibi olan Cumhurbaşkanının, yasama organı ile etkileşimini sağlayan unsurlardan biri, mesaj verme yetkisidir. “*Mesaj verme yetkisi, Kanun teklifinde bulunma yetkisi olmayan cumhurbaşkanı ile yasama organı arasındaki etkileşimi artırma çabasına hem de yürütme ile yasama arasında var olan katı ayrılığın yumuşatılmasına hizmet edecek bir araç olarak düşünülebilir.*”

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yasama ve yürütme arasındaki ilişkilerden birisi de Cumhurbaşkanının kanunları geri gönderme yetkisidir. Veto, devlet başkanı tarafından bir kanunun onaylanmaması durumudur. Geciktirici veto da ise, meclis tarafından kabul edilen kanunun devlet başkanı tarafından geri gönderilmesi durumunda, aynı kanunu kabul edilmesi için nitelikli bir çoğunluk gerektirir. Geri gönderme yetkisi ise geciktirici vetodan farklıdır. Kanun metni mecliste kabul edildiği anda kanunlaşmıştır. Devlet başkanının geri göndermesi durumunda meclis kanunu nitelikli çoğunluk olmadan tekrar kabul ederse devlet başkanının bunu onaylaması zorunludur.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütme yetkisi yalnızca cumhurbaşkanına tanındığı için bakanlar kurulu şeklinde bir örgütlenme bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı

tarafından atanan, cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanlar parlamenter sistemdeki gibi kabine oluşturmayacaklardır. Çünkü yardımcı ve bakanların cumhurbaşkanından bağımsız varlıkları, program ya da meclise karşı sorumlulukları bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar yalnızca cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kurulunun yetkisinde bulunan olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilan etme yetkisi, değişiklikten sonra yalnızca Cumhurbaşkanı verilmiştir. Bu nedenle Gözler' e göre olağanüstü hal ilan edebilme şartlarının oluşup oluşmadığını tespit edecek kişi cumhurbaşkanıdır.

Cumhurbaşkanı Hükümet Sisteminde ise Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenden dolayı boşalması halinde seçimlere kadar cumhurbaşkanı yardımcısı, cumhurbaşkanına vekâlet edecek ve cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanacaktır. Ancak anayasa birden fazla cumhurbaşkanının atanabileceğini belirtmiş olmasına rağmen hangisinin vekâlet edebileceğini netleştirilmemiştir. Bu belirsizlik cumhurbaşkanı kararnamesi ile giderilmiş ve en yaşlı cumhurbaşkanı yardımcısının vekâlet edeceği belirtilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise cumhurbaşkanı yardımcılarını, cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Cumhurbaşkanı yardımcılarının, atama ile göreve getiriliyor olmasının nedeni olarak iki sebep sıralayabiliriz. Bunlardan birincisi, yürütmeye ayrı bir vesayet makamının ortaya çıkmasını engellemektir. İkincisi ise yardımcılık konusunda yetersiz ve başarısız olan kişileri kolayca değiştirebilmektir.

Devlet başkanının yürütmenin tek sahibi olması ayrıca halk tarafından doğrudan seçilmiş olması sebebiyle hem siyasi açıdan hem de diğer konularda sorumluluğunun olması gerekli kılmaktadır. Cumhurbaşkanının görevi esnasında işlediği bir suçtan dolayı yargılanması için Yüce Divana gönderilmesi durumunda aranan, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye sayısının dörtte üç çoğunluğunun düşürülerek üçte ikiye getirilmesi, cumhurbaşkanının yargılanabilmesi hususunda gerçekleştirilen bir düzenlemedir. Yapılan bir diğer düzenleme ise, *"...Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz."* hükmünün konulmasıdır. Buyasaklama ile cumhurbaşkanı, aleyhine soruşturma açılması görüşmelerini yapan meclise karşı seçimleri yenileyebilme seçeneğini, bir araç olarak kullanabilir ve bu sayede yüce divana sevkini önleyebilirdi.

2017 anayasa değişikliği ile kanun hükmünde kararname ve tüzük kaldırılmış olup bunların yerine cumhurbaşkanlığı kararnameleri adı altında yeni bir düzenleyici işlem tesis edilmiştir. Kararnameler cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan ve yürütmeye ilişkin konuları içeren tek taraflı idari işlem türüdür. Bu yetki sadece cumhurbaşkanına ait olmakla birlikte, bu yetkiyi kullanmak için başkaca bir makam veya organ onayı gerekmez. Cumhurbaşkanı kararnamelerinin denetimini de Anayasa Mahkemesi yapar.

2017 anayasa değişikliğinden önce bakanlar, başında buldukları teşkilatın en üst yetkilisi konumunda olmakla birlikte, aynı zamanda *"yürüttüğü kamu hizmeti alanında devlet tüzel kişiliğinin"* temsilcisiydiler. Bakanlar, yasama görüşmelerine katılma ve yasama görüşlerini yönlendirme ve özellikle meclise sundukları kanun tasarıları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne etki edebilmekteydiler. Cumhurbaşkanı hükümet sisteminde ise bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı'nca atanır ve görevden alınır. Buna göre, bakanların atamasında tek yetkili cumhurbaşkanıdır. Bu durumu, yürütme erkinin monist (tekli) olarak düzenlenmesi neticesinde, başkanın olmamasının ve bakanlar kuruluna ait yetkilerin cumhurbaşkanına devredilmiş olmasının bir sonucu olarak görebiliriz. Böylece daha önce kanunla kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla oluşturulan bakanlıklar artık cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenecektir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte *"Cumhurbaşkanı, Devlet idaresinin bütününe ve birliğini temsil ve ifade edecek tek organ olarak, merkezi idarenin en üst makamı konumuna gelmiştir. Bakanlar ise, artık Devlet tüzel kişiliği temsil eden"*

organlar değil; idare içinde yer alan bir yönetim kademesi, birim niteliğini taşıyan makamlar haline dönüşmüştür. Burada artık Cumhurbaşkanı ile Bakan arasında bir hiyerarşi ilişkisinin varlığından bahsedilebilecektir.” Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bakanların atanmasında, meslek grupları ve ilgi alanları dikkate alınacağından, kendi alanında uzman kişilerin seçilebilmesi durumu söz konusu olabilecektir. Yine atanacak kişilerin yasama faaliyetleri dışında çalışacak olması, bakanların daha etkin çalışabilmesine zemin hazırlayacaktır. Yasama ve yürütme erklerinin ayrılmış olması sebebiyle de bakanların yasamada bulunmamasından ötürü, yürütme erkinin yasama tarafından denetimi daha etkili bir şekilde yerine getirilecektir.

Bütün bunlardan yola çıkarak, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, tarihsel süreç içerisinde tartışıla gelen bir sistem arayışının ürünüdür. Tasarlanan hükümet sistemi hem Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet tarihi boyunca ülkemizde uygulanmış hükümet sistemleri hem de dünyada demokratik ülkelerde uygulanan hükümet sistemleri göz önünde bulularak tasarlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde tasarlanan yürütme erkinin, önceki anayasalarda tasarlanan yürütme erklerine göre, daha sağlam, daha hızlı, daha meşru ve daha hesap verebilir bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. AKÇAKAYA, M. ve ÖZDEMİR, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Ve Siyasal İstikrar. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53(3), doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.18.11.996, ss. 922-944.
2. AKYILMAZ, C. (2019). 2017 Anayasa Değişikliğine Göre Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(1): 191-207.
3. ALİFENDİOĞLU, Y. (1988). Yasaların Cumhurbaşkanınca Geri Gönderilmesi. AİD 21(19), 5.
4. ALKAN, H. (2018). Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, DOI: 10.17829/turcom.461355, 139-153.
5. ALKAN, H. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi. Yeni Türkiye, 23(94), 474.
6. AKMAN, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri, PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt/Vol: 15, Sayı/Issue: 1, Page: 35-54
7. BAYRAKTAR DURGUN, G. (2017). Anayasa Referandum ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Yeni Türkiye, 94, <http://yeniturkiye.com/samplechapters/94/006.pdf>.
8. BOZTEPE, M. (2018). Olağanüstü Hal Rejiminde Yürütmenin Düzenleyici Bir İşlemi olarak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve OHAL Kanun Hükmünde Kararnameleri ile Mukayesesi. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1(3): 378-395.
9. CAN, O. ve AKTAŞ, D. Ş. (2017). Olağanüstü Hal Dönemi Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Yargısal Denetimi Üzerine. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(1): 13-42.
10. COŞKUN, Ş. ve DAVUT , Ş. (2019, 08 19). Cumhurbaşkanın Seçimi, Yetkileri Ve Görevleri. [dergipark.org.tr:](https://dergipark.org.tr/) <https://dergipark.org.tr/download/article-file/155555> adresinden alındı

11. Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığına ve Bakanlıklara Yapılan Atamalar Hakkında Karar. (2018, 10 Temmuz). resmi gazete. (Sayı: 30474). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710.htm>
12. ÇAKIR, H. M. (2019). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanı ve Bakan İlişkisi. Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyumu Bildiri Kitabı, Mart, 35-55.
13. DEMİRHAN, Y., ASLAN, S., & ALKIŞ, M. (2016). Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları ve AK Parti’nin Başkanlık Sistemi Önerisi Üzerine. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11): 161-186.
14. ERTAŞ, T. (2018). Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Bağlamında Yasama, Yürütme ve Yargı Organları Arasındaki Modern İlişkiler, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
15. ESEN, S. (2008). Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimi, Adalet Yayınevi, Ankara.
16. GÖKÇE, B. (1999), Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yayınevi, Ankara.
17. GÖZLER, K. (2018). Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınevi, Bursa.
18. GÖZLER, K. (2013). Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Ekin Yayınevi, Bursa.
19. GÜL, C. (2017). Karşılaştırmalı Hükümet Sistemlerinde Yürütme, Yetkin Yayınları, Ankara.
20. GÜLENER, S. ve MİŞ, N. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi. SETA Analiz, Şubat(190): 1-25.
21. GÜLENER, S. (2016). Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme. SETA Rapor, 17-19.
22. KARASAR, N. (1982), Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara.
23. KARATEPE, Ş., ALKAN, H., ATAR, Y., BİNGÖL, Y. ve DURGUN, G. B. (2019, 08 17). Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. [www.academia.edu: https://www.academia.edu/31856055/Sorularla_Cumhurbaşkanlığı_Hükümet_Sistemi_2017.pdf](https://www.academia.edu/31856055/Sorularla_Cumhurbaşkanlığı_Hükümet_Sistemi_2017.pdf) adresinden alındı KARASAR, N. (1982), Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara
24. METİN, Y. (1996). Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1): 171-197.
25. MİŞ, N. ve DURAN, M. (2017). Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi, Seta Kitapları, Ankara.
26. ÖZBUDUN, E. (2018). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınevi, Ankara.
27. ÖZBUDUN, E. (2011). Türk Anayasa Hukuku, 12. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara
28. SÖYLER, Y. (2018). Yeni Başkanlık Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Seçkin Yayınları, Ankara.
29. TEZİÇ, E. (1991). Anayasa Hukuku. İstanbul: <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/41030/makaleler/52/1-4/arastirmax-cumhurbaşkaninin-geri-gonderme-yetkisi.pdf>.
30. TUNÇ, H. (2018). Türk Anayasa Hukuku, Gazi Kitapevi, Ankara. TURAN, M. (2018). Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. SocialSciencesResearchJournal, 7(3): 42-91.

31. TURAN, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *SocialSciencesResearchJournal*, 7(3): 42-91.
32. Türkiye Belediyeler Birliği. (2019, 08 18). 6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. tbb.gov.tr: <http://tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/mevzuat-duyurulari/20170224-6771-sayili-turkiye-cumhuriyeti-anayasasinda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun> adresinden alındı
33. www.anayasahukuku.net. (2019, 08 20). Olağanüstü Hal İlanı (OHAL) Hakkında Genel Bilgiler. www.anayasahukuku.net: www.anayasahukuku.net/ohal-olaganustu-hal/ adresinden alındı
34. www.dpb.gov.tr (2019, Eylül 09). Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim adresi: <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/linkler/bakanliklar>
35. www.tbmm.gov.tr (2019, 18 Ağustos) Yeni Sisteme Göre Yasama El Kitabı, Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/Yasama_E1%20Kitabi.pdf
36. YAYLA, A. (2015). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Adres Yayınları, Ankara.
37. YILDIRIM, H. (2017). Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Pozitif Yayınları, İstanbul.